

مۇندەرىجە

- ❖ ھەج ئىبادەتلىرىنىڭ سىرلىرى.....ئابدۇلئەھد ھاپىز 3
- ❖ تەپسىر قىلىش ئۇسلۇبى، پىرىنسىپلىرى ۋە بەزى مەشھۇر تەپسىرلەر.....مۇھەممەد يۈسۈپ 16
- ❖ بىدئەت ھەققىدە ئومۇمىي بايان (3)....ئابدۇلئەھد ھاپىز 24
- ❖ ئىسلام مۇتەپەككۈرى ئەنۋەر جۇندىي..... ئوغۇزخان 33
- ❖ ئىككى بۈيۈك پىلان ئارىسىدىكى ئۈمەت..... سىراجىدىن ئەزىزى تەرجىمىسى 39
- ❖ غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈك چۈشەنچىسى.....ئوبۇلقاسم ئەھمىدى 44
- ❖ سۈرىيەنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىغا نەزەر.....ئابدۇلئەھد ئۇچقۇن 58
- ❖ بىر ئەزەربەي ئالىمىنىڭ ئىچىنىشلىق تەقدىرى..... مۇھەممەد يۈسۈپ 65
- ❖ يۈرەك پارلىمىز زايە بولۇپ كەتمەسۇن..ئابدۇلئەھد ئۇجات 68
- ❖ قىز - يىگىتلەر يولىغا 50 گۈلخان..... مۇھەممەدئېمىن ھاجىم تەرجىمىسى 73
- ❖ چاچ تارقۇچى ئايال.....نۇرلىم ياسىن 80

دىنىي، ئىلمىي، ئىجتىمائىي
ژۇرنال
(پەسىللىك)

3 - سان

(ئومۇمىي 16 - سان)

ژۇرنال مەسئۇلى:

سىراجىدىن ئەزىزى

مەسئۇل مۇھەررىرى:

مۇھەممەد يۈسۈپ

تەھرىر ھەيئەتلىرى:

ئابدۇلئەھد ئۇچقۇن

ئوبۇلقاسم ئەھمىدى

ئابدۇلئەھد ئۇجات

ئابدۇلئەھد ھاپىز

ياسىن ئابدۇلھېكىم

ئەسەر ئەۋەتىش

يىگىر - تەكلىپ بېرىش

ئىلھام ئادرېسى:

Meripetjournal@gmail.com

ژۇرنالنىڭ ئىلتىپات نۇسخىسى

«مەرىپەت» مۇنبىرىدىن كۆرۈلۈپ

مۇنبىر ئادرېسى:

WWW.Meripet.net

ئاسەر ئەۋەتكۈچىلەر سائىگە...

1. زۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ماقالىلەرنىڭ مەركىزى ئىدىيىسى «ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائە» ئەقىدىسىگە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.
2. ماقالە ۋە ئەسەرلەردە ئالغا سۈرۈلمەكچى بولغان چۈشەنچىلەر ئېنىق، يورۇتۇپ بېرىلگەن بولۇشى كېرەك.
3. تەرجىمە ئەسەرلەردە چوقۇم مەنبە ئەسكەرتىلىشى ۋە تەھرىر ھەيئىتىگە ئەسلى نۇسخا تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. زۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ماقالىلەر بۇرۇن ھېچقانداق كىتاب-زۇرنىلاردا ياكى تور بەتلەردە ئېلان قىلىنمىغان بولۇشى كېرەك.
5. زۇرنىلىمىز ۋە تىنچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇر قېرىنداشلىرى، بولۇپمۇ ئىلىم ۋە دەۋەت ساھەسىدىكى ئۇستازلارنى ۋە ئىلىم ھېرىسىمەنلىرىنى پىكىر ئالماشتۇرۇش، تونۇتۇش ۋە ئۆزئارا چۈشىنىش سەھنىسى بىلەن تەمىنلەشنى مەقسەت قىلغان بولغاچقا، ھەرقانداق شەخس ياكى كۈللىكتىپقا قارىتىلغان ھۇجۇم خاراكتېرلىك ماقالىلەرنى قەتئىي قوبۇل قىلمايدۇ.
6. زۇرنىلىمىزغا ئاسەر ئەۋەتكۈچىلەر ماقالىسىنى زۇرنىلىمىزنىڭ مەخسۇس ئېلخەت ئادىسىغا يوللىشى كېرەك.
7. ئاپتورلار ئەۋەتكەن ماقالىسىغا ناھايىتى ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشى، نەقىل مەنبەلىرى ئەسكەرتىلگەن بولۇشى، ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ نومۇرلىرى بەت ئاستىغا ئىزاھات سۈپىتىدە بېرىلگەن بولۇشى كېرەك.
8. ماقالىلەرنىڭ ھەممىگە چەك قويۇلمايدۇ. ناۋادا قىممىتى زور، ئەھمىيەتلىك تېمىلار بولسا ئۇدا بىر قانچە ساندا ئۇلاپ ئېلان قىلىنىدۇ.
9. زۇرنىلىمىزغا ئەسەر تاللاشتا ئەسەرنىڭ قىممىتى ۋە يوللانغان ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە تاللىنىدۇ. ئەسەر ئەۋەتسە ئالتە ئايغىچە زۇرنىلدا ئېلان قىلىنمىسا ياكى ئېلخەت ئارقىلىق ئۇچۇر قىلىپ ئەسكەرتىلگەن بولسا ماقالىنىڭ قوبۇل قىلىنمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.
10. زۇرنىلىمىزغا يوللانغان ماقالە ئېلان قىلىنغۇچە بولغان ئارىلىقتا ھېچقانداق تور بەت ياكى ئۇچۇر ۋاسىتىلىرىدا ئېلان قىلىنمىسا ياكى كېرەك ۋە تەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەڭ ئاپتور ۋە ئوقۇرمەن قېرىنداشلىرىمىزدىن بۇ ئازغىنە ئەمگىكىمىزگە يېقىندىن ھەمدەمدە بولۇشىنى ۋە كۈنچۈل بۇلۇشىنى، قىممەتلىك پىكىر-تەكلىپلىرىنى ئايمىغىلىقىنى، ماقالە-ئەسەر ئەۋەتىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ھۆرمەت بىلەن: — «مەرىپەت» زۇرنىلى تەھرىر ھەيئىتى

Fevzi Çakmak Mahallesi Şeref Sokak No. 11 Bodrum Kat

ئادرېسىمىز:

Sefaköy Küçükçekmece İstanbul

TEL: 0212.6243928

ئۆمرىڭىزنى ئەسلىگە قايتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، ئەمما پۈتۈن گۇناھلىرىڭىزدىن پاكىلىنىپ، ھاياتىڭىزنى يېڭىدىن باشلاش مۇمكىن. ھەج سىزنى ھاياتىڭىز بويىچە قىلغان - ئەتكەن بارلىق گۇناھلىرىڭىزدىن پاڪلاپ، تۇغۇلغان كۈنىدىكىدەك قىلىدۇ. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى يامان سۆز - ھەرىكەتلەردىن ۋە گۇناھلاردىن ساقلانغان ھالدا ئاللاھ ئۈچۈن خالىس ھەج قىلسا تۇغۇلغان كۈنىدىكىدەك بولىدۇ.»^①

ھەج بەندىنىڭ ئاللاھ تائالاغا بولغان ئەقىدە - ئىخلاسى، بويۇن ئېگىپ ئىتائەت قىلىشى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان بۈيۈك ئىبادەتتۇر. لېكىن ھەجگە كەلگەنلەرنىڭ كۆپ سانلىقى بۇنىڭدىن خەۋەرسىز. «نېمىشقا شۇنچە جاپا -

ئىسلامنىڭ بەشىنچى رۇكىنى بولغان ھەج ئىبادىتى مەككە مۇكەررىمىگە كېلىپ كېتىشكە قۇربى يېتىدىغان مۇسۇلمان ئۈچۈن ئۆمرىدە بىر قېتىم پەرز.

ئىنسان يىللارچە نەپىس - شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ، ھەرخىل گۇناھلارنى سادىر قىلىدۇ؛ ھەتتا ئۇنىڭ گۇناھى شۇنچىلىك كۆپ ۋە ئېغىرلىشىدۇكى، ئۇ گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىغا ئۆزىمۇ ئىشەنمەيدىغان ھالەتكە كېلىدۇ. بۇ ئىنسان قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىغا ئۇچرىغاندا، كاشىكى ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرۈمنى كەينىگە قايتۇرۇپ، ھاياتىمنى يېڭىدىن باشلاش مۇمكىن بولغان بولسا، بۇنداق گۇناھلارنى قىلمىغان بولاتتىم، ياخشى بەندە بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرىقىنى بويىچە مېڭىپ بەختكە ئېرىشەتتىم، دەپ ھەسرەت چېكىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن دەيمىزكى: ئى مۇسۇلمان قېرىندىشىم!

① ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

مۇشەققەتلەرنى تارتىپ مەككىگە كېلىش كېرەك، كەبىنى تاۋاپ قىلىش، سافا-مەرۋە ئوتتۇرىدا سەئىي قىلىش ۋە باشقا ئەمەللەرنى قىلىشنىڭ نېمە مەنىسى بار؟» دېگەنلەرنى بىلمەستىن كەلگەن پېتى كېتىدۇ. بۇرۇنقى زامانلاردا ئىنسانلار قۇرئاننىڭ ئىپادىسى بويىچە ھەرەمگە تۆگىلەر بىلەن كېلىدىكەن. بەزى ئاجىز كىشىلەر كەبىنىمۇ تۆگە بىلەن تاۋاپ قىلىدىكەن، مېنا، ئەرەپاتقا تۆگە بىلەن چىقىدىكەن. ئۇنداقتا تۆگە ھاجى بولامدۇ؟ ياق. نېمىشقا؟ چۈنكى ئۇ مۇشۇ ئىشلارنى نېمىشقا قىلىدىغانلىقىنى بىلمەي قىلىدۇ. شۇڭلاشقا ھەجگە كەلگەنلەرنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىنىڭ ۋە بۇ يەردە ئادا قىلىنىدىغان ئىبادەتلەرنىڭ سىرلىرىنى - ھېكمەتلىرىنى بىلىشى ئىنتايىن زۆرۈر. بىز تۆۋەندە ھەج ئەمەللىرىنىڭ كۆپلىگەن سىرلىرىدىن بەزىسىنى قىسقىچە بايان قىلىمىز.

1- ھەجنى مەككىدە قىلىشنىڭ

سىرى:

مەككە مۇكەررەمە يەر يۈزىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ مۇقەددەس ۋە ئەڭ پاك جاي. مەككە مۇكەررەمە دۇنيانىڭ كىندىكى بولۇپ، ئاللاھ تائالا يەر شارىنى ياراتقاندا دەسلەپ مەككىنى يارىتىپ، ئاندىن زېمىنى كېڭەيتكەن. شۇڭا قۇرئان كەرىمدە مەككىنى «ئۇمۇمۇلقۇرا (شەھەرلەرنىڭ مەركىزى)» دەپ ئاتىغان. يەر يۈزىدە تۇنجى قېتىم ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىپ سەجدە قىلىنغان يەر مەككە مۇكەررەمەدۇر. ئاللاھ تائالا بۇنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

«ھەققەتەن ئىنسانلارغا (ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن) تۇنجى بىنا قىلىنغان ئۆي (يەنى بەيتۇللاھ) مەككەدۇر، مۇبارەكتۇر، جاھان ئەھلىگە ھىدايەتتۇر.»^①

مەككە مۇكەررەمە ئادەم، ئىبراھىم ۋە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالاملار ياشىغان؛ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تۇغۇلۇپ ئۆسكەن؛ قۇرئان كەرىم نازىل بولغان؛ ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ پەرىشتىلىرى چۈشكەن جاي. ھەم مەسجىدى ھەرەمەدە قىلىنغان ھەربىر ئىبادەتكە يۈزىمىڭ ھەسسە ساۋاپ بېرىلىدۇ. ھەجگە كەلگەن كىشى مەككىدە تۇرغان بىر نەچچە كۈندە دۇنيانىڭ ھېچىر يېرىدە ئېرىشەلمەيدىغان ساۋاپلارغا ئېرىشىدۇ. مەككە مۇكەررەمەنىڭ بۇنىڭدىن باشقىمۇ كۆپلىگەن ئالاھىدىلىكى ۋە خۇسۇسىيەتلىرى بار. ھەج بولسا بەندىنىڭ ياراتقۇچى ئېگىسىگە قىلىدىغان قۇلچىلىقى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان، ئەڭ پاك نىيەت بىلەن ئادا قىلىنىدىغان، تەۋھىدنىڭ ھەقىقىتى ئەمەلىي ئىپادىسىنى تاپىدىغان ئەڭ ئۇلۇغ ئىبادەت. بۇنداق ئۇلۇغ ئىبادەت ئەڭ پاك، ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئاللاھ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان جايدا قىلىنىشقا لايىقتۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا يەر يۈزىدە ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئەڭ مۇقەددەس ۋە ئەڭ پاك جايىنى مۇئەمىنلەر ئۆمرى ئىچىدە بىر قېتىم ئادا قىلىدىغان ھەج ئىبادىتى ئۈچۈن تاللاپ، بەيتۇللاھقا كېلىپ ھەج قىلىشنى بۇيرۇغان: «قادر بولالغان كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن

① سۈرە ئال ئىمران: 96 - ئايەت.

بولۇشنى شەرت قىلىدۇ. يەنى كىشى ئۆيىدە قالىدىغانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، كۆزى ئارقىدا قالمايدىغان شەكىلدە خاتىرجەم بولۇپ، ئۆزىمۇ ئۆيىگە قايتىپ بارغۇچىلىك قىيىنچىلىق تارتىپ قالمايدىغان ئىقتىسادنى يېنىغا ئېلىپ، ئاللاھ ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىدۇ. ئاللاھتىن باشقا نەرسىنى ئويلىمايدۇ. يالغۇز ئاللاھنى ئويلاپ، ئاللاھنى زىكر قىلىپ، ئاللاھقا دۇئا قىلىپ ئۆتكۈزىدۇ. تەۋھىد دېگەن مانا مۇشۇ. يەنى ئۇنىڭ قەلبىدە ئەڭ سۆيۈملۈك زات ئاللاھتۇر. دۇنيالىققا ئائىت ھەممە نەرسىدىن ئاللاھ ئۈچۈن ۋاز كېچىدۇ، پۈتكۈل ياد ئېتىدىغىنى بىرلا ئاللاھ بولىدۇ، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشتىن باشقا دەردى، غايىسى بولمايدۇ. قۇرئان كەرىمدە ئوخشاش بولمىغان ئايەتلەردە بايان قىلىنغان ئاللاھ سۆيگۈسى، ئىخلاس، ئەقەدە، تەۋھىد، جىھاد دېگەن مەسىلىلەر ھەجىدە ھەقىقىي ئىپادىسىنى تاپىدۇ.

3- ئېھرام باغلاشنىڭ سىرى:

دۇنياغا مۇناسىۋەتلىك ھەممە نەرسىنى تاشلاپ، بىر ئاللاھنى دەپ يولغا چىققان ھاجى، ھەرەمگە يېقىن كەلگەندە، دۇنياغا ئائىت بولغان كىيىم-كېچەكلىرىنىمۇ تاشلاپ، يۇيۇنۇپ، ماددىي-مەنىۋى كىرىلەردىن پاكىلىنىپ، كېيەنگە ئوخشاش پاكىز ئىككى پارچە ئاق رەخكە ئورنىتىپ ئېھرام باغلايدۇ. ئاياللار پاكىز كىيىم كىيىپ ئېھرام باغلايدۇ. چۈنكى ئۇ ئاللاھنىڭ ئۆيىنىڭ چېگراسىغا كەلدى. بۇ چېگرادىن خالىغانچە ئۆتۈشكە بولمايدۇ. بۇ پاك ۋە

كەئىبنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى.»^①

2- سەپەر قىلىشنىڭ سىرى:

بارلىق ئىبادەتلەرنى ئۆز يۇرتىدا ۋە ئۆز ئۆيىدە قىلغىلى بولىدۇ، پەقەت ھەجنى سەپەر قىلماي قىلغىلى بولمايدۇ. ھەتتا مەككىدە ياشايدىغانلارمۇ سەپەر قىلىپ ئەرەپاتقا چىقماي ھەج قىلالمايدۇ. بۇنىڭ سىرى ئىبادەتتىكى تەۋھىد ۋە ئىخلاسنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققانلىقىدا. چۈنكى ئۆز يۇرتىدا، ئائىلىسىنىڭ قىيىنچىلىقلىرى، تۇرمۇشىنى قامداش ھەلەكچىلىكى ئاستىدا قىلىنغان ئىبادەتلەردە ئىخلاس مەلۇم دەرىجىدە مەۋجۇت بولسىمۇ ھەجگە ئوخشاش يۇقىرى دەرىجىدە بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا كۈچى يېتىدىغانلار ئۈچۈن ئۆمرىدە بىر قېتىم پەقەتلا ئاللاھ ئۈچۈن، ئىش-كۈشلىرىنى، سودا-تىجارىتىنى، ئەزىز يۇرتىنى، ئىسسىق ئۆيىنى، جان-جېگەر بالا-چاقىلىرىنى تاشلاپ بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلىشنى بۇيرۇغان. ھەرەمگە كەلگەن كىشىنىڭ قەلبىدە پەقەتلا ئاللاھ بولىدۇ. بالام-كalam دەيدىغان غەم-غۇسسە بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەج تەۋھىد-ئىخلاس ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان ئىبادەت دەپمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالىملار ھەرەمگە كېلىپ ھەج قىلماقچى بولغان كىشى ھەم ئۆزى ھەرەمگە كېلىپ-كەتكۈچىلىك، ھەم ئۆيىدە قالغان بالا-چاقىلىرى قىيىنچىلىق تارتىپ قالماي تۇرمۇشىنى قامدىغۇچىلىك ئىقتىسادقا ئېگە

① سۇرە ئال ئىمران: 97- ئايەت.

ھەمدە» دەپ تەكبىر توۋلايدۇ. ئېھرام ھالىتىدە ئۇنىڭ دۇنيا بىلەن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ، بىۋاسىتە ئاللاھقا مېھمان بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ ئۆيىگە كىرىدۇ. ئەمدى ئۇ مېھمانغا ياراشمايدىغان، تالاش-تارتىش، جەڭگى جىدەل، مەخلۇقاتلارغا ئازار بېرىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ. ئەر-خوتۇنچىلىق قىلمايدۇ، تىرنىق ئالمايدۇ، چاچ-ساقال كەسمەيدۇ. ھېچقانداق جانلىقنى ئۆلتۈرمەيدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئاللاھنى زىكر قىلىشتىن باشقا ۋە گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلىپ ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشتىن باشقا ئىشى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ نۇرغۇن ئىقتىساد چىقىم قىلىپ، كۆپلىگەن چاچا-مۇشەققەتلەرنى تارتىپ پەقەت مۇشۇ بىرلا غايە ئۈچۈن كەلگەن.

4 - كەئبىنىڭ بىنا قىلىنىشى :

كەئبە يەر يۈزىدە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن بەرپا قىلىنغان تۇنجى مەسجىد. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ھەقىقەتەن ئىنسانلارنىڭ (ئىبادەت قىلىشى ئۈچۈن) سېلىنغان ئۆيى (يەنى بەيتۇللاھ - كەئبە) مەككىدۇر، مۇبارەكتۇر، جاھان ئەھلىگە ھىدايەتتۇر.»^①

نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا يۈز بەرگەن تۇپان بالاسىدا مەككە ۋەيران بولۇپ، ئىنسان ياشىغىلى بولمايدىغان چۆللۈككە ئايلىنىپ كەتكەن. ھەجنىڭ ھېكمەت ۋە سىرلىرىنى ياخشى چۈشىنىش

مۇقەددەس تۇپراقلىرىغا ئەنە شۇنداق پاك - پاكىزە بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئاجىز بىر قۇل ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ، كەمتەرلىك بىلەن يالاڭ باش، يالاڭ ئاياق كىرىدۇ. بۇنىڭ سىرى مەن دۇنيادىن ئۈزۈلۈپ، دۇنيالىق پۈتكۈل نەرسەمنى تاشلاپ، باشقا بىر ئالەمگە، ئاللاھنىڭ ھەرىمىگە كىردىم، دېگەنلىكتۇر. شۇڭا ئېھرام كىيىمىنى كىيىگەنلىكىنىڭ ئۆزى ئېھرامغا كىرگەنلىك ئەمەس، ئېھرامغا كىرىش دېگەن نىيەت بىلەن بولىدۇ. ئېھرامغا كىرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ تىلىدا ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى، ھېچقانداق شېرىكنىڭ يوقلىقىنى ئېلان قىلىدىغان شۇئار ياغرايدۇ. «لَيْلِكَ اللَّهُمَّ لَيْلِكَ، لَيْلِكَ لِأَشْرِيكَ لَيْلِكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ» (ئى ئاللاھم!

سېنىڭ چاقىرىقىڭنى قوبۇل قىلىپ كەلدىم، ئەمىرىڭگە ئىتائەت قىلىپ كەلدىم، سېنىڭ شىركىڭ يوق. ھەمدۇسانا، نىيەت ۋە پۈتكۈل مۈلۈك ساڭا خاستۇر. سېنىڭ ھېچ شېرىكىڭ يوقتۇر.) بۇ تەۋھىد شۇئارىنى تامەككىگە كىرىپ بەيتۇللاھنى كۆرگىچىلىك يۇقىرى ئاۋاز بىلەن توۋلايدۇ. ئاسمان، زېمىن، تاغۇتاش بارلىق مەخلۇقات ھاجىلارنىڭ تەلبىيە ئاۋازى بىلەن ياغرايدۇ. ھەرەمنى كۆرۈش بىلەن ئاللاھقا بولغان ئىخلاس، ھۆرمەت تۇيغۇسى تېخىمۇ ئۆرلەيدۇ ۋە تەلبىيەنىڭ ئورنىغا ئاللاھنىڭ ھەممىدىن كاتتىلىقىنى ئېلان قىلىپ: «ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر ۋە لىللاھىل

① سۈرە ئال ئىمىران: 96 - ئايەت.

شۇنداق قىلىشقا بۇيرىدىمۇ؟» دەپ سورىدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: «ھەئە» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ھاجەر: «ئۇنداق بولسا كېتىۋېرىڭ، ئاللاھ بىزنى تاشلىۋەتمەيدۇ» دەيدۇ. ھەزرىتى ھاجەرنىڭ ئىمانىنىڭ قانچىلىك كۈچلۈكلىكىنى، قانداق ئىتائەتمەنلىكىنى كۆردىڭىزمۇ؟ ھەج قىلىشنىڭ سىرلىرىدىن بىرى مانا مۇشۇنداق ئىتائەت قىلىشنى ئۆگىنىشتۇر.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن يىراقلىشىپ كۆزدىن غايىپ بولغاندىن كېيىن توختاپ مۇنداق دۇئا قىلىدۇ: «ئى رەببىمىز، ئەۋلادىمنىڭ بىر قىسمىنى (يەنى بالام ئىسمائىل بىلەن ئايالىم ھاجەرنى) ناماز ئوقۇسۇن (ساڭا ئىتائەت قىلىپ ئىبادەت قىلسۇن دەپ) سېنىڭ ھۆرمەتلىك ئۆيۈڭنىڭ (يەنى كەئبىنىڭ) قېشىدىكى ئېكىنىز بىر ۋادىغا (يەنى مەككەگە) ئورۇنلاشتۇردۇم. ئى رەببىمىز، ئىنسانلاردىن بىر قىسمىنىڭ كۆڭلىنى ئۇلارغا مايىل قىلغىن. ئۇلارغا شۇكۇر قىلىشلىرى ئۈچۈن تۈرلۈك مېۋىلەردىن رىزىق قىلىپ بەرگىن.»^①

كېيىن ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا كەئبىنى ئەسلىدىكى ئۇلىنىڭ ئۈستىگە بىنا قىلىشنى بۇيرۇيدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ياردىمى بىلەن كەئبىنى بىنا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم بىلەن ئىسمائىل كەئبىنىڭ ئۇلىنى قوپۇرۇۋېتىپ: «ئى

ئۈچۈن كەئبىنىڭ قايتا بىنا قىلىنىشى قىسسىسىنى بىلىشىمىز كېرەك:

ھەزرىتى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ياشىنىپ قالغان ۋە پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەن ئىدى. ئايالى ھەزرىتى سارە پەرزەنت يۈزى كۆرۈپ قالار دېگەن ئۈمىد بىلەن خىزمەتچىسى ھەزرىتى ھاجەرنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئېلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ھەزرىتى ھاجەر بىر ئوغۇل تۇغىدۇ. ھەزرىتى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھاياتىدا كۆرگەن تۇنجى بالىسىنى باغرىغا بېسىپ ناھايىتى بەك خۇرسەن بولىدۇ. لېكىن ھەزرىتى سارەنىڭ كۈندەشلىكى كېلىپ بۇ بالىنى ئانىسى بىلەن كۆزۈمدىن يىراقلاشتۇرغىن دەپ تۇرۇۋالىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا يۈرەك پارىسى ئوغلىنى ئانىسى بىلەن قوشۇپ ئادەم-زات ياشمايدىغان، قاقاس چۆلگە ئاپىرىپ تاشلاپ قويۇشنى بۇيرۇيدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام «بالامغا قانالمىدىم، بۇلارنى ئادەم-زات ياشمايدىغان چۆلگە تاشلاپ قويۇشقا يۈرۈكىم چىدىمايدۇ» دېمەستىن، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ، ئايالى ھاجەر بىلەن ئەمچەكتىكى بوۋىقنى مەككەگە ئېلىپ كېلىپ كەئبىنىڭ يېنىدا تاشلاپ، يولدا ئېشىپ قالغان ئازراق يېمەكلىك بىلەن ئازراق سۇنى بېرىپ، ئۆزى تۆگىدىنمۇ چۈشمەي قايتىدۇ. ھەزرىتى ھاجەرنىڭ «بىزنى بۇ قاقاس چۆلدە نېمىشقا تاشلاپ كېتىسىز؟» دەپ سورىغان سوئالغا جاۋاب بەرمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەزرىتى ھاجەر: «ئاللاھ

① سۈرە ئىبراھىم: 37 - ئايەت.

رەببىمىز، بىزنىڭ خىزمىتىمىزنى قوبۇل قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن دۇئايمىزنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، نىيىتىمىزنى بىلىپ تۇرغۇچىسەن، دەپ دۇئا قىلدى.»^①

كەئبە پۈتكەندىن كېيىن ئاللاھ ئائىلا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئىنسانلارنى كەئبىنى زىيارەت قىلىپ ھەج قىلىشقا چاقىرىشنى بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: «كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئۇلارنى ھەجگە چاقىرىپ نىدا قىلغىن، ئۇلار پىيادە ۋە ئورۇق تۆگىلەرگە مىنىپ كېلىدۇ. ئورۇق تۆگىلەر يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىدۇ.»^② يەنە مۇنداق دېدى: «ئاندىن ئۇلار كىرلىرىنى تازىلىسۇن. ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىبادەتلىرىنى ئادا قىلسۇن ۋە قەدىمىي بەيتىنى (يەنى كەئبىنى) تاۋاپ قىلسۇن.»^③ ئەنە شۇ تارىختىن بېرى مۇئىمىن - مۇسۇلمانلار مەككەگە بېرىپ كەئبىنى تاۋاپ قىلىپ ھەج قىلاتتى. كېيىن مەككە خەلقى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەج دىنىنى تاشلاپ بۇتپەرەس بولۇپ، كەئبىنىڭ ئىچى - تېشىنى بۇتلار بىلەن تولدۇرۇپ، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغاننىڭ ئورنىغا بۇتلارغا چوقۇنىدىغان بولۇپ كەتتى.

ئاللاھ ئائىلا ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىپ، مەككە بۇتپەرەسلەردىن ۋە كەئبە بۇتلاردىن تازىلانغاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلارغا ھەج قىلىشنى بۇيرىدى:

① سۈرە بەقەرە: 127 - ئايەت.

② سۈرە ھەج: 27 - ئايەت.

③ سۈرە ھەج: 29 - ئايەت.

«قادىر بولالغان كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن كەئبىنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى.»^④

كەئبىنى نېمىشقا ئۇلۇغلايمىز؟ كەئبىنى ئۇلۇغلىغانلىق بۇتپەرەسلەرگە ئوخشاش تاشقا چوقۇنغانلىق بولمامدۇ؟

بۇتپەرەسلەر ئۆزلىرى ياسىۋالغان بۇتلارنى - مەيلى ئۇنى نېمىدىن ياسىغان بولسۇن - ئۆزلىرى خۇدا قىلىۋالغان. ئۇلار مەيلى ئۇ بۇتلارنىڭ ئۆزىگە چوقۇنسۇن، مەيلى بۇتنىڭ ئىچىدە رۇھ بار، ئاشۇ رۇھقا چوقۇنىمىز دېسۇن، ئۇلارنىڭ «ئاتا - بوۋىمىز مۇشۇنداق قىلىپ كەپتىكەن بىزمۇ شۇنداق قىلىمىز» دېيىشتىن باشقا دەلىلى يوق. شۇڭا قۇرئاندا ئۇلارنى ئەيىپلەپ مۇنداق دەيدۇ: «ھەر قاچان ئۇلارغا (يەنى بۇتپەرەسلەرگە) ئاللاھ نازىل قىلغان نەرسىگە ئەگىشىڭلار، دېيىلسە، ئۇلار: «ياق، ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان نەرسىگە ئەگىشىمىز» دېيىشىدۇ. ئاتا - بوۋىلىرى ھېچنەرسىنى چۈشەنمىگەن ۋە توغرا يولدا بولمىغان تۇرسا، يەنە ئۇلارغا ئەگىشەمدۇ؟»^⑤

بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھتىن باشقا نە ئىنسان، نە ھايۋان، نە ياغاچ - تاش ھېچنەرسىگە چوقۇنمايمىز، ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىسىز ھېچنەرسىنى ئۇلۇغلىمايمىز ۋە ئۇلۇغ دەپ ئېيتقاندۇمۇ قىلمايمىز. ئاللاھ نېمىنى ئۇلۇغ دەپ كۆرسەتسە شۇنى ئۇلۇغ دەپ بىلىمىز ۋە نېمىنى ئۇلۇغلاشنى

④ سۈرە ئال ئىمران: 97 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

⑤ سۈرە بەقەرە: 170 - ئايەت.

قىلىشىمىزنىڭ مەنىسى مەن ئاللاھقا باغلانغان بەندىمەن، مەن ئاللاھنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىمەن، قەيەردە بولسام ئاللاھنىڭ ئەمرىدىن ئايرىلمايمەن، دەپ ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىماننى ۋە ئەھدىنى يېڭىلاشتۇر. كەڭىنى زىيارەت قىلىشقا كەلگەنلىك ئاللاھنىڭ ئۆيىگە كەلگەنلىكتۇر. ئۇنىڭ ئۈچۈن دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمانلار كەڭىنى زىيارەت قىلىشنى ئارزۇلايدۇ، ئۇنى سېغىنىدۇ، كەڭىگە كەلگەندە خۇددى يىللارچە ئايرىلىپ كەتكەن ئۆيىگە كەلگەندەك خۇشال بولۇپ، يۈرىكى يايىپ كېتىدۇ، قايتىپ كەتكۈسى كەلمەيدۇ.

5- سافا- مەرۋەنى سەئىي قىلىشنىڭ سىرى:

سافا- مەرۋەنى سەئىي قىلىشنىڭ سىرىنى بىلىش ئۈچۈن ھەزرىتى ھاجەر ئانىمىزنىڭ قىسسىسىغا قايتىشىمىز كېرەك. يۇقىرىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھاجەر ئانىمىز بىلەن ئىمىۋاتقان ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى كەڭىنىڭ يېنىدا تاشلاپ قويۇپ كەتكەنلىكىنى بايان قىلغان ئىدۇق. ھەزرىتى ھاجەرنىڭ يېنىدا يولدىن ئېشىپ قالغان ئازراق سۇ بىلەن يېمەكلىك بار ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئىككى- ئۈچ كۈن ياشىدى. يېنىدا نە سۇ، نە تاماق، ھېچ نەرسە قالمايدى. بوۋاق قورسىقى ئېچىپ يىغلايتتى، ھاجەر ئانىمىزنىڭ سۇسىزلىقى ۋە ئاچلىقتىن بىر تامچە سۈتمۈ چىقمايتتى. بالىسىنىڭ ھالىغا چىدىيالمىغان ھاجەر ئانىمىز بالىسىنى قويۇپ قويۇپ سۇ

بۇيرىسا شۇنى ئۇلۇغلايمىز. بىز ئىبادەتنى يالغۇز ئاللاھ تائالاغا قىلىمىز. بىزنىڭ ماددىي كۆزىمىز ئاللاھ تائالانى كۆرۈشتىن ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا كەڭىنى بىزگە قىبلە قىلىپ تىكلەپ بەرگەن ۋە ئۇنىڭغا قاراپ رۇكۇ، سەجدە قىلىشنى بۇيرۇغان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «نامازدا يۈزۈڭنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قىلغىن. ئى مۇئمىنلەر قەيەردە بولماڭلار نامازدا يۈزۈڭلارنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قىلىڭلار...»^① يۇقىرىدا كەڭىنى زىيارەت قىلىپ ھەج قىلىشقا بۇيرۇغان ئايەتلەرنى ئوقۇدۇق.

دېمەك، بىزنىڭ كەڭىنى ئۇلۇغلىشىمىز، ئۇنى تاۋاپ قىلىشىمىز، ئۇنىڭغا قاراپ ناماز ئوقۇشىمىز ۋە باشقا ئىبادەتلىرىمىزنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ئۆگىتىشى بويىچە بولىدۇ. بىز بۇتەپەرەسلەرنىڭ قىلغىنىدەك، ئۆز خاھىشىمىز بويىچە ئىش قىلمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ كەڭىنى ئۇلۇغلىشىمىز بۇتەپەرەسلەردەك تاشقا چوقۇنغانلىق ئەمەس، بەلكى ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئەمرى- پەرمانلىرىنى بىجا كەلتۈرگەنلىكتۇر.

كەڭىنى تاۋاپ قىلىشنىڭ سىرى:

كائىناتتىكى چوڭ- كىچىك ھەممە نەرسە ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ، مەركىزىدىن ئايرىلمايدۇ. ئۇلار بۇ ئىشنى ئىختىيارسىز ھالدا قىلىدۇ. بىز ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن قىلىمىز. بىزنىڭ كەڭىنى تاۋاپ

① سۈرە بەقەرە: 144- ئايەت.

ئىزدەپ سافا تېغىغا چىقتى، ئەتراپقا قارىدى، ئەتراپتا نە ئىنسان، نە سۇ، ھېچنەرسە يوق ئىدى. يىراقتا مەرۋە تېغىدا كۆزىگە سۇ كۆرۈندى. شۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلغاچ يۈگۈرۈپ مەرۋە تېغىغا باردى، ئۇ يەردىمۇ نە سۇ، نە باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن قۇلقى بالىسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازىدا، تىلىدا زىكر، كۆزلىرىدە ياش سافا تېغىغا قايتىپ كەلدى. ھېچ نەرسە تاپالماي يۈگۈرۈپ يۈرگەندە بالىسىنىڭ ئۈنى يوقاپ كەتتى. بالىسىنى ئۆلدى دەپ ئويلاپ، يۈگۈرۈپ بالىنىڭ قېشىغا باردى ۋە بالىنىڭ پۈتى تەككەن يەردىن بۇلدۇقلاپ سۇ چىقماقتانلىقىنى كۆردى. سۇنى كۆرۈپ قاتتىق خۇشال بولغان ھەزرىتى ھاجەر «زەم-زەم، زەم-زەم (توختا)» دەپ ئەتراپىنى قىرلىدى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئاللاھ ئىسمائىلنىڭ ئانىسىغا رەھمەت قىلسۇن، ئەگەر سۇنى توختىتىۋالغان بولسا ئۆستەك بولۇپ ئاقاتتى» دېگەن.^① ھاجەر ئانىمىز زەم-زەم سۈيىنى ئىچىپ، بالىسىغا ئىچۈرۈپ ياشىدى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «زەم-زەم مۇبارك سۇدۇر، ئاچ قالغانغا غىزادۇر» دەيدۇ.^②

ئاللاھ تائالا ھەزرىتى ھاجەر ئانىمىزنىڭ ئىتائەتچانلىقىنى ۋە ئاللاھقا بولغان ئىخلاسىنى قەدىرلەپ، ئۇنىڭ سافا-مەرۋە ئارىسىدا يۈگۈرگەنلىكىنى قىيامەتكىچە

ئەسلىتىشى ئۈچۈن، سافا-مەرۋە ئارىسىدا سەئىي قىلىشنى ھەج ئەمەللىرىدىن بىرى قىلدى.

دېمەك، سافا-مەرۋەنى سەئىي قىلىشنىڭ سىرى ھاجەر ئانىمىزنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە قانداق ئىتائەت قىلغانلىقىنى، بېشىغا كەلگەن قىيىنچىلىققا قانداق سەۋر قىلغانلىقىنى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى ھالاك بولۇشتىن قانداق ساقلاپ قالغانلىقىنى ئەسلىشى ۋە بېشىمىزغا كەلگەن بالا-مۇسبەت ۋە قىيىنچىلىقلارغا سەۋر قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ مۇئىمىن بەندىسىنى ھالاك قىلمايدىغانلىقىغا ھەقىقىي ئىشەنچ قىلىشنى ئۆگىنىشتۇر. ھەزرىتى ھاجەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تاشلاپ كەتكەندە «ئاللاھ بىزنى تاشلىۋەتمەيدۇ» دېگەن ئىدى. دەرۋەقە ئاللاھ ئۇلارنى تاشلىۋەتمىدى. بىزمۇ ئاللاھ تائالاغا ھاجەر ئانىمىزدەك چىن ئىشەنچ قىلالساق، ئاللاھ بىزنىمۇ تاشلىۋەتمەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا كۆپلىگەن سىر ۋە ھېكمەتلىرى بار.

6- ئەرەپاتتا تۇرۇشنىڭ سىرى:

ھاجىلار زۇلھىجە ئېيىنىڭ 9-كۈنى ئەرەپاتتا توپلىنىدۇ. چۈشە قۇياش تىك بولۇپ، غەرەپكە ئېگىلگەندىن باشلاپ كۈن ئولتۇرغۇچىلىك ئەرەپات مەيدانىدا تۇرۇش ھەجنىڭ ئەڭ چوڭ رۇكىنىدۇر. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەج ئەرەپاتتا تۇرۇشتۇر»^③ دېگەن سۆزى بىلەن ئەرەپاتتا تۇرۇشنىڭ

③ ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى، نەسائى، ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان. ئىبنى ھىببان ۋە ھاكىم سەھىھ ھەدىس دەپ باھا بەرگەن.

① ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

② ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

دەپ توۋىلىدى. خالايق جىم بولدى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم دېدى: «ئى ئىنسانلار! بىر ئاۋاز ئاۋۋال ماڭا جىبرىئىل رەببىمنىڭ سالامىنى ئېلىپ كېلىپ: «ئاللاھ ئەزەزە ۋەجەللە ئەرەپات ئەھلىنىڭ ۋە مەشئەرىلھارام ئەھلىنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلدى...» دېدى.» ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئورنىدىن تۇرۇپ: «يا رەسۇلەللاھ! بۇ بىزگە خاسمۇ؟» دېدى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «بۇ سىلەرگە ۋە سىلەردىن كېيىن قىيامەتكىچىلىك كېلىدىغانلارغا ئومۇمدۇر» دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئاللاھنىڭ ياخشىلىقى ھەقىقەتەن كۆپتۇر!» دېدى.^①

شۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەپاتقا چىققان كىشى ئۆزىنى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا تۇرۇۋاتقان دەك ھېس قىلىدۇ. ئۇنىڭ ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلەن ناماز ئوقۇش، قۇرئان ئوقۇش، تەۋبە - ئىستىغفار بىلەن شۇغۇللىنىشى، تىلەيدىغان بارلىق تىلەكلىرىنى تىلىشى، «لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير» دۇئاسىنى كۆپ ئوقۇشى لازىم. بۇ ئىنساننىڭ ئۆمرىدە بىر قېتىم نېسىپ بولىدىغان قىسقىغىنا بىر ۋاقت. بۇ ۋاقتنى تەۋبە - ئىستىغفار ۋە دۇئا - تەلەپتىن باشقا ئىشلار بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىشتىن ھەزەر ئەيلەش لازىم.

7 - شەيتانغا تاش ئېتىشىنىڭ سىرى:

① ئىبنى مۇنزىر رىۋايەت قىلغان سەھىھ ھەدىس.

مۇھىملىقىنى بايان قىلغان. ئەرەپات مەيدانىدا تۇرۇش قىيامەت كۈنىدىكى مەھشەرگاھتا تۇرۇشنىڭ كىچىكلىتىلگەن بىر كۆرۈنۈشىدۇر. ئەرەپات مەيدانىغا چىقىش چوڭ ئۆچرۈشكە ئۇ يەردە تەۋبە قىلىپ ئىشتىياق بىلەن كەلگەن بەندىلەر، تەۋبىنى قوبۇل قىلغۇچى مەرھەمەتلىك رەببى بىلەن ئۆچرىشىدۇ. ئەرەپات كۈنى مەغپىرەت كۈنىدۇر. ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىتى مول ياغدۇ. ئاللاھ ئاللاھ تائالا ئەرەپاتقا كەلگەن مېھمانلىرىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن بىرىنچى ئاسمانغا چۈشىدۇ ۋە ئەرەپاتتا توپلانغان ھاجىلار بىلەن پەرىشتىلىرى ئالدىدا پەخىرلىنىدۇ. ئىمام مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالانىڭ قۇللىرىنى دوزاختىن ئەڭ كۆپ ئازات قىلىدىغان كۈنى ئەرەپات كۈنىدۇر. ئاللاھ ئۇ كۈندە دۇنيا ئاسمىنىغا چۈشىدۇ ۋە ئەرەپات ئەھلى بىلەن پەرىشتىلىرى ئالدىدا پەخىرلىنىدۇ...»

ئىبنى مۇبارەك سۇفيان سەۋرىدىن، ئۇ زۇبەير ئىبنى ئەلدىن، ئۇ ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەرەپاتتا كۈن ئولتۇرۇش ئالدىدا ئورنىدىن تۇرۇپ: «ئى بلال! كىشىلەرنى جىمەتتىن، مېنىڭ سۆزۈمگە قۇلاق سالىسۇن» دېدى. بلال تۇرۇپ: ئەي خالايق! جىم بولۇڭلار! رەسۇلۇللاھنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىڭلار!

بۇ ئىبادەتنىڭ سىرلىرىنى بىلىش ئۈچۈن يەنە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىغا قايتىشىمىز كېرەك.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بىر قېتىم ئايالى بىلەن بالىسىنى يوقلاپ كەلگەن، ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام ئەمدىلا بالاغەتكە يېتىپ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋاقتى بىر ئېغىر ئىمتىھان بىلەن سىناق قىلىندۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئوغلۇڭنى قۇربانلىق قىلغىن، دېگەن بۇيرۇقنىڭ كېلىشىدۇر. ئىمتىھاننى تېخىمۇ ئېغىر قىلىدىغان بىر ئىش بۇ بۇيرۇق ئۈچۈن ۋەھىي بىلەن ئەمەس، چۈشىدە بېرىلگەنلىكىدۇر. بۇ چۈش دادا، ئانا ۋە بالا ئۈچ كىشىنى بىراقلا سىناقتىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈندۇر. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام جان جېگەر بالامنى بوغۇزلاشقا قانداقمۇ يۈرىكىم چىدايدۇ؟ ئۆز قولۇم بىلەن ئۆز بالامنى قانداق بوغۇزلايمەن، دېمەستىن، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، بالىسىنى ئېلىپ بوغۇزلاش ئۈچۈن مېنىغا چىقىدۇ، مىنادا كېتىۋاتقاندا شەيتان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا كېلىپ: سەن بىر چۈشكە ئىشىنىپ بالاڭنى قۇربان قىلامسەن؟ دەپ، ئۇنى ئازدۇرماقچى بولغاندا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام «ئەي شەيتان، كۆزۈمدىن يوقال» دەپ تاش ئاتىدۇ. بىر رىۋايەتكە كۆرە شەيتان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا ئۈچ يەردە چىقىدۇ ۋە ھەر يەردە ئۇنى تاش ئېتىپ قوغلايدۇ. يەنە بىر رىۋايەتكە كۆرە شەيتان «جەمەرە ئەقەبە كۇبرا (چوڭ شەيتان)» دېگەن يەردە

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئازدۇرۇشقا ئۇرۇنىدۇ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تاش ئېتىپ قوغلىۋەتكەندىن كېيىن، «جەمەرە ئەقەبە ۋۇستا (ئوتتۇرا شەيتان)» دېگەن يەردە ھاجەر ئانىمىزغا كېلىپ: ئىبراھىم بالاڭنى بوغۇزلىغىلى ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ، توسۇۋالمايسەن؟ دەيدۇ. ھاجەر: دادا دېگەن بالىسىنى بوغۇزلامدۇ؟ دېگەندە، شەيتان: ئاللاھ بوغۇزلاشقا بۇيرىدى، دەيدۇ. ھاجەر: ئەگەر ئاللاھ بوغۇزلاشقا بۇيرۇغان بولسا، ئۇنىڭغا قەتئى بويىنىۋىش كېرەك، دەيدۇ. شەيتان يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ ئازدۇرۇشقا ئۇرۇنغاندا، ھاجەر ئانىمىز شەيتاننى تاش ئېتىپ ھەيدىۋېتىدۇ. ئاندىن شەيتان ئەڭ ئاخىرىدا «جەمەرە ئەقەبە سۇغرا (كىچىك شەيتان)» دېگەن يەردە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ. ئۇنىڭغا: داداڭ سېنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ، قېچىپ كەت! دېگەندە، ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام: دادا دېگەن بالىسىنى ئۆلتۈرەمدۇ؟ دەيدۇ. شەيتان: ئاللاھ ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىدۇ، دەيدۇ. ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام: ئەگەر ئاللاھ ئۈچۈن قۇربانلىق قىلسا، مېڭ جېنىم بولسىمۇ پىدا، سەن شەيتان ئىكەنسەن، يوقال! دەپ تاش ئېتىپ ھەيدىۋېتىدۇ. مىنادا قىلىنىدىغان ئىبادەتلەردىن بىرى مانا مۇشۇ ئۈچ ئورۇندا شەيتانغا تاش ئېتىشتۇر. ئۇ يەردە شەيتان يوق. قۇرۇقتىن قۇرۇق يەرگە يەتتە دانە تاش ئاتىدىغان ئىش. يەتتە سان ئەرەبچىدە كۆپلىكتىن كىنايە. بۇنىڭ سىرى شۇ:

سېنىڭ قانداق پىكرىڭ بار؟» ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام مېنى ئۆلتۈرمەڭ دادا، دەپ يالۋۇرماستىن، بۇ بىر چۈش ئىكەن، ئاللاھ ئوچقۇق ئەمىرى قىلماپتۇ، دەپ ئىككىلەنمەستىن، ئاللاھنىڭ ئەمىرىگە قەتئىي بويىسۇنۇپ قۇربان بولۇش ئۈچۈن: «ئى ئاتا! نېمىگە بۇيرۇلغان بولساڭ، شۇنى ئىجرا قىلغىن، ئاللاھ خالىسا مېنىڭ سەۋر قىلغۇچىلاردىن ئىكەنلىكىمنى كۆرسەن» دېدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ (يەنى ئىسمائىل) ئىبراھىمنىڭ ئىشى - كۈشلىرىگە يارىغۇدەك بولغان چاغدا، ئىبراھىم: «ئەي ئوغلۇم! مەن سېنى بوغۇزلاپ (قۇربانلىق قىلىشقا ئەمىر قىلىنىپ) چۈشەپتىمەن. ئويلاپ باققىنا! سېنىڭ قانداق پىكرىڭ بار؟» دېدى. ئۇ ئېيتتى: «ئى ئاتا! نېمىگە بۇيرۇلغان بولساڭ، شۇنى ئىجرا قىلغىن، خۇدا خالىسا مېنى سەۋر قىلغۇچىلاردىن تاپسەن» دېدى. ①

بالىسىنىڭ بۇ چىن ئىمانىنى، ھەقىقىي ئىخلاسىنى ۋە قاتتىق سەۋرچانلىقىنى كۆرگەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، ئوغللىنى ئاللاھ يولىدا قۇربان بېرىش ئۈچۈن، يەرگە ياتقۇزۇپ گېلىغا پىچاق سۈردى. نېمە ئۈچۈندۇر، پىچاق كەسمىدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پىچاقنى قانچە سۈرسىمۇ، ھەتتا ئۈچىنى سانجىسىمۇ پىچاق ئۆتمەيتتى. ئەنە شۇ ھالەتتە تۇرغاندا ئاللاھ تائالا ھاتىن: «ئەي ئىبراھىم! سەن چۈشۈڭنى ئىشقا ئاشۇردۇڭ. بۇ ھەقىقەتەن رۇشەن

«مەن ئۆمرۈم بويىچە شەيتاننى دۈشمەن تۇتمەن، ئۇنىڭغا بويىسۇنمايمەن، قاچان مېنى ئازدۇرۇشقا تۇرۇنسا، مانا مۇشۇنداق قوغلايمەن، بۇندىن ئىلگىرى شەيتانغا ئەگىشىپ قىلىپ تاشلىغان گۇناھلىرىمغا تەۋبە قىلمەن، بۇندىن كېيىن ئۇنىڭ مېنى ئالدىشىغا تول قويمايەن» دېگەنلىكتۇر.

شەيتان ئىنساننىڭ ئەبەدى دۈشمىنى، ئىنساننى كېچە - كۈندۈز ئازدۇرۇشقا ئۇرۇندۇ ۋە ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشقا ئۈندەيدۇ. ئەرلەر، ئاياللار ۋە ياشلار شەيتاننى ھەر دائىم قوغلاپ ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇپ تۇرغاندا، ئاندىن ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلغىلى ۋە ئاللاھقا يېقىن بولغىلى بولىدۇ.

8 - قۇربانلىق قىلىشنىڭ سىرى:

يىللاردىن بېرى بىزنى ئازدۇرۇپ كەلگەن شەيتاننى قوغلاپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ قىلىپ تاشلىغان گۇناھلارغا تەۋبە قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەپ، پاكلىغاندىن كېيىن، نۆۋەت قۇربانلىق قىلىپ ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىق ھاسىل قىلىشقا كەلدى. قۇربانلىق قىلىش: قۇربان بېرىش ۋە قۇربان بولۇش دېگەن مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەنە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىغا قايتايلى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام شەيتانغا تاش ئېتىپ قوغلىۋەتكەندىن كېيىن، ئوغلى ئىسمائىل بىلەن قۇربانلىق قىلىدىغان يەرگە كەلدى ۋە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامغا: «ئەي ئوغلۇم! مەن سېنى بوغۇزلاپ (قۇربانلىق قىلىشقا ئەمىر قىلىنىپ) چۈشەپتىمەن. ئويلاپ باققىنا!

① سۈرە ساففات: 102 - ئايەت.

سېناقتۇر. بىز ئوغلۇڭنىڭ ئورنىغا چوڭ بىر قۇربانلىقنى (جەننەتتىن چىققان قوچقارنى) بەردۇق»^① دەپ نىدا كەلدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام چوڭ بىر قوچقارنى تۇتۇپ تۇرۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوغلى ئىسمائىلنى قويۇپ، ئۇ قوچقارنى قۇربانلىق قىلدى.

قۇربان بولۇشقا ئاتلاندى. ئۇلارنىڭ بۇ ئىنائەتچانلىقى ئاللاھ تائالاغا ئەرزىدى ۋە ئۇنىڭ ئورنىغا قوچقارنى پىدىيە قىلىپ بەردى. «ھەر قىيىنچىلىقتىن كېيىن بىر ئاسانلىق بار»^② دېگەن مانا مۇشۇ.

9- ھەجنىڭ بايلارغا پەرز بولۇشىنىڭ سىرى:

ھەج ئەمەللىرىنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان سىرلىرى كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان شەخسىي پايدىلىرى. ھەجنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا ئىجتىمائىي پايدىلىرىمۇ كۆپ. بىز بۇ يەردە پەقەت بىرلا سىرنى قىسقىچە بايان قىلىمىز. ئاللاھ تائالا ھەجنى پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا ئەمەس، پەقەت مەككەگە كېلىپ- كېتىشكە قۇربى يېتىدىغان ئىقتىسادلىق كىشىلەرگە پەرز قىلدى. بۇنىڭدىكى سىر، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمان بايلار بىر يەرگە توپلىنىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىقتىسادىي مۇشكۈللىرىنى قانداق ھەل قىلىشنى، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش چارە- تەدبىرلىرىنى مۇزاكىرە قىلىش ۋە ھەمكارلىق ئىچىدە ئەمەلىيلەشتۈرىدىغان يېڭى لايىھىلەرنى تۈزۈپ چىقىش ئارقىلىق ئىسلام مەملىكەتلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئىسلام مەملىكەتلىرى ئوتتۇرىسىدا ئىقتىسادىي بىرلىك قۇرۇشتۇر. ھەر يىلى ھەجگە كەلگەن ھاجىلار ھەجنىڭ بۇ سىر ۋە ھېكمەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان بولسا ئىدى، بۈگۈن ھېچقانداق ئىسلام دۆلىتى كاپىر دۆلەتلەرگە قەرزدار

مانا بۇ ۋەقەدىن قۇربانلىق قىلىشنىڭ سىرى مەلۇم بولىدۇ. ئۇ بولسىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى نەپسىمىزگە ئېغىر كېلىدىغان ئىش بولسىمۇ، ئەڭ قىممەتلىك نەرسىمىزنى پىدا قىلىدىغان- قۇربان بېرىدىغان ئىش بولسىمۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قانداق ئىنائەت قىلغانلىقىنى ئۆزىمىزگە ئۈلگە قىلىپ، قەتئىي ئىككىلەنمەستىن، نەپسى- شەيتانغا بويىسۇنماستىن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىنائەت قىلىشتۇر. شۇنداق قىلغاندا ئاندىن ئاللاھ تائالاغا ھەقىقىي بەندە بولغىلى، ھەقىقىي مۇئىمىن بولغىلى بولىدۇ. شۇنداق قىلغاندا ئاللاھ تائالادىن ئاسانلىق كېلىدۇ، نەپسىمىزگە ئېغىر كەلگەن ئۇ ئىشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلنى كېسىش ئۈچۈن يەرگە ياتقۇزغاندا، ئاللاھتىن ئۇنىڭ ئورنىغا قوچقارنى پىدىيە قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئىسمائىل ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆزىنىڭ قۇتۇلۇپ قالدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. شۇڭا ئۇلار قەتئىي ئىرادە بىلەن قۇربان بېرىش ۋە

① «ئەلۋەتتە بىر مۇشكۈللۈك بىلەن بىر ئاسانلىق بار» سۈرە ئىنشىراھ: 5 - ئايەت.

② بۇ قىسسە سۈرە سافاتنىڭ 102 - ئايەتىدىن 108 - ئايەتلەرغىچە بولغان ئايەتلەردە بايان قىلىنغان.

قىيامەت كۈنى نامە ئەمال دەپتىرىمىز قولىمىزغا بېرىلگەندە، دەپتىرىمىزدە قىلغان ھەج ۋە ئۆمرىلىرىمىزنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرەلمەي، يا رەببى! بىز سەن ئۈچۈن نۇرغۇن چىقىملىرىنى تارتىپ، كۆپلىگەن جاپا-مۇشەققەتلەرگە سەۋر قىلىپ ھەج ۋە ئۆمرە قىلغان ئىدۇق، ئۇ ئەمەلىمىزنىڭ مۇكاپاتى يوق تۇرىدۇ، دېسەك، ئاللاھ تائالا سىلەر ئۇ ئىشلىرىڭلارنى ھەرەمدىن چىقماي تۇرۇپ پۈتۈن دۇنياغا تارقاتقان ئىدىڭلار، ئەمدى ئاشۇ «دۇنيادا ئەمەللىرىڭلارنى كۆرسەتكەن كىشىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىڭلار! قاراڭلار! ئۇلارنىڭ يىنىدا مۇكاپات تاپالامسىلەر كەن؟» دېسە، ھالىمىز قانداق بولىدۇ؟ ھەج قىلغانلىقىمىزنى، تاۋاپ قىلغانلىقىمىزنى، سەئىي قىلغانلىقىمىزنى ۋە باشقا ئىبادەتلىرىمىزنى پەرىشتىلەر كۆرۈپ نامە ئەمال دەپتىرىمىزگە يازغىنى، ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ كامراسىغا تارتىلغىنىمىز يەتمەمدۇ؟ ئاللاھ تائالانىڭ كۆرگىنى قوبۇل قىلغىنى يەتمەمدۇ؟

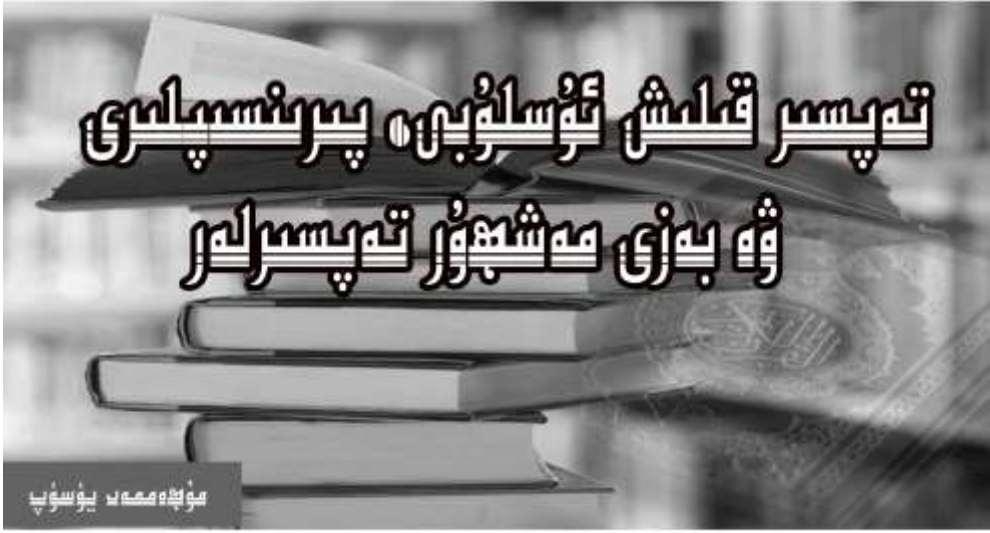
ئاللاھ تائالا بىزنى ئىخلاس بىلەن، نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، قەلبىنى ئاشۇنىڭغا تىكىپ تۇرۇپ ھەج قىلغىلى نېسىپ قىلسۇن. ئاللاھ مۇئمىن مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ قىلغان ھەجلىرىنى ئۆز دەرگاھىدا قوبۇل قىلسۇن. (ئامىن)

بولمىغان ۋە دۈشمەنلەرنىڭ دېگىنىنى قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالمىغان بولاتتى. ئەپسۇسكى، مىليونلارچە بايلار ھەجگە كېلىپ، ئەڭ ئالىي مېھمانخانىلاردا يېتىپ، بۇ ئىبادەتنىڭ شەخسى ۋە ئىجتىمائىي ھېكمەت ۋە سىرلىرىدىن بىخەۋەر ساياھەتكە ئوخشاش ھەج قىلىپ كېتىدۇ.

زامانىمىزدا ئەڭ ئەپسۇسلىنارلىق ئىشلاردىن بىرى شۇكى، ھەممە ئادەمنىڭ قولىدا تېلېفون، كەڭبىنى تاۋاپ قىلغان، دۇئا قىلغان، سافا-مەرۋە ئارىسىدا سەئىي قىلغان ۋە باشقا ئىبادەتلەرنىڭ ھەممىنى رەسمىگە تارتىپ ئىجتىمائىي ئۇچۇر ۋاسىتىلىرى ئارقىلىق تارقىتىش بىلەن مەشغۇل. يەنە كېلىپ، تاۋاپ بىلەن سەئىي ئىبادەت تۇرسا، نۇرغۇن كىشىلەر تېلېفون بىلەن سۆزلىشىپ، چاخچاق قىلىشىپ ماڭىدۇ. بۇ ئىبادەتمۇ ياكى رەسمىيەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ؟ بۇنى ئويلايدىغان ئادەم يوق. بۇ ئىنتايىن قورقۇنۇشلۇق ئەھۋال. چۈنكى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللىم «سىلەر ئۈچۈن ئەڭ قاتتىق قورقىدىغان نەرسەم كىچىك شىپىرىك» دېگەندە، ساھابىلار: كىچىك شىپىرىك دېگەن نېمە؟ دەپ سورىغان. رەسۇلۇللاھ: «ئۇ رىيادۇر. ئاللاھ ئەزىزە ۋەجەللىھ قىيامەت كۈنى ئىنسانلارنىڭ ئەمەلىنىڭ مۇكاپاتىنى بەرگەندە، رىيا قىلغانلارغا: «دۇنيادا ئەمەللىرىڭلارنى كۆرسەتكەن كىشىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىڭلار! قاراڭلار! ئۇلارنىڭ يىنىدا مۇكاپات تاپالامسىلەر كەن؟» دەيدۇ.» دەپ جۋاب بەرگەن.^①

① سەھىھ ھەدىس دەپ باھا بەرگەن.

② ئىمام ئەھمەد ۋە بەيھەقى رىۋايەت قىلغان، ئەلبانى

ئىنچىكە تەتقىق قىلىدۇ، ھەربىر ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى، ئۇنىڭدىن ئېلىنىدىغان شەرتەت ھۆكۈمى ۋە ئومۇمىي مەنىسى قاتارلىق تەرەپلەرنى تەپسىلىي بايان قىلىدۇ. شەكسىزكى، مۇنداق تەپسىر قىلىش ئۇسلۇبى ئەڭ قەدىمىي ئۇسلۇب بولۇپ، تەپسىر يېزىش ئىشى باشلانغان دەسلەپكى چاغلاردا مۇشۇنداق تەپسىر قىلىناتتى.

ئىككىنچى: ئومۇمىي مەنىسىنى تەپسىر قىلىش

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسىنى تەپسىر قىلىشتا مۇپەسسىر «قۇرئان كەرىم» سۈرلىرىنى بىر قانچە پارچىغا بۆلۈپ چىقىپ، ھەربىر پارچىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشلىك سۆزلەر بىلەن ئوچۇقلايدۇ ۋە ئۇنىڭ ئومۇمىي تەپسىرىنى قىلىدۇ. بۇ خىلدىكى تەپسىرلەرنىڭ مەشھۇرلىرى: (1) تەپسىرى سەئىدى دەپ ئاتالغان «تەپسىر الكرىم الرحمن فى تفسیر كلام المنان»، (2)

«قۇرئان كەرىم» نى تەپسىر قىلىشتىن ئىبارەت بۇ ئۇزۇن مۇساپىلىك جەرياندا، مۇپەسسىرلەرنىڭ ئۇسلۇبلىرى كۆپ خىل بولغان، ئۇلار ئومۇمەن تۆۋەندىكىدەك تۆت خىل ئۇسلۇبنى قوللانغان:

1. تەھلىل قىلىپ تەپسىر قىلىش (التفسیر التحلیلی).
2. ئومۇمىي مەنىسىنى تەپسىر قىلىش (التفسیر الإجمالي).
3. سېلىشتۇرۇپ تەپسىر قىلىش (التفسیر المقارن).
4. ماۋزۇلارغا بۆلۈپ تەپسىر قىلىش (التفسیر الموضوعي).

بىرىنچى: تەھلىل قىلىپ تەپسىر قىلىش تەھلىل قىلىپ تەپسىر قىلىشتا مۇپەسسىر ئايەتلەرنى «قۇرئان كەرىم» دىكى تەرتىپى بويىچە تەپسىر قىلىپ، ئايەتتىكى ھەربىر كەلمە، ھەربىر جۈملىنى گرامماتىكا، ئىستىلىستىكا تەرەپتىن

قىلىش

بۇ ئۇسلۇبتا مۇپەسسىر ئايەتلەرنى «قۇرئان كەرىم»دىكى تەرتىپى بويىچە تەپسىر قىلماي، ئۆزى توختالمىغاچى بولغان ماۋزۇدا كەلگەن بارلىق ئايەتلەرنى توپلاپ چىقىپ، شۇ ئايەتلەرنى تەپسىر قىلىش ئارقىلىق بۇ ئايەتلەردىكى ئورتاق مەقسەتنى ۋە شەرئەت ئەھكاملىرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. بۇ خىل ئۇسلۇبتا تەپسىر قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن باشلانغان بولۇپ، زامانىمىزدىمۇ داۋام قىلماقتا. ئەمما (التفسير الموضوعي) دېگەن بۇ ئاتالغۇ ھىجرىيە ئون تۆتىنچى ئەسىردىن بېرى قوللىنىلىپ كەلمەكتە. بۇنداق تەپسىر قىلىشنىڭ تۈرلىرىمۇ كۆپ بولۇپ، قۇرئاننى قۇرئان بىلەن تەپسىر قىلىش، يەنى. بىر ماۋزۇدا كەلگەن ئايەتلەرنى توپلاپ تەپسىر قىلىش، ئەھكام ئايەتلىرىنى تەپسىر قىلىش بۇنىڭ مىسالى.

تەپسىر قىلىشتىكى ئەڭ ئاساسلىق قائىدە - پىرىنسىپلار

ھەر قانداق بىر مۇپەسسىر قەتئىي بەھاجەت بولالمايدىغان مۇھىم قائىدە - پىرىنسىپلار تۆۋەندىكىچە:

1. قانداقلا بىر ئايەتنى خاس قىلىدىغان دەلىل كەلمىگۈچە ئۆزىنىڭ ئومۇمىيلىقىدا قىلىۋېرىدۇ.

ئايەتنىڭ لەۋزى بىردىن كۆپرەك مەنىلەرنى ئىپادىلەيدىغان بولسا، ئۇ ئايەتنى بىرلا مەنىگە قىسقارتىپ قويۇشقا بولمايدۇ، بۇ چاغدا شۇ ئايەتنى ئۆزى

تەپسىرى ناسىرى دەپ ئاتالغان «التيسير في أحاديث التفسير»، (3) تەپسىرى شەلتۇت دەپ ئاتالغان «تفسير الأجزاء العشرة الأولى» قاتارلىقلاردۇر.

ئۈچىنچى: سېلىشتۇرۇپ تەپسىر قىلىش سېلىشتۇرۇپ تەپسىر قىلىشتا مۇپەسسىر بىر ياكى بىر قانچە ئايەتنى تەپسىر قىلىش ئۈچۈن، شۇ ماۋزۇدا كەلگەن ئايەتلەردىن، ھەدىسلەردىن، ساھابىلەرنىڭ سۆزلىرىدىن، تابىئىن ئۆلىمالىرىنىڭ سۆزلىرىدىن ۋە مۇپەسسىرلەرنىڭ كۆز قاراشلىرىدىن دەلىللەرنى توپلايدۇ. ئاندىن بۇ دەلىللەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا سېلىشتۇرۇش ئېلىپ بارىدۇ، كۆز قاراشلارنىڭ قايسى كۈچلۈك، قايسى ئاجىز ھەممىنى كۆرۈپ چىقىدۇ، ئاندىن دەلىلى ئەڭ كۈچلۈك بولغان كۆز قاراشنى تەرجىھ قىلىدۇ (كۈچلەندۈرىدۇ). بۇ خىل تەپسىر قىلىش ئۇسلۇبىنىڭ مەيدانى كەڭ ۋە تۈرلىرى كۆپ بولىدۇ. ئايەت بىلەن ئايەتنى، ئايەت بىلەن ھەدىسنى سېلىشتۇرۇپ چىقىش ئارقىلىق ئايەتتە مەقسەت قىلىنغان مەنىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ، ھەتتا بەزىدە ئايەت بىلەن «تەۋرات» تېكىستلىرىنى سېلىشتۇرۇپ چىقىش ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئەۋزەللىكىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. بۇ خىل ئۇسلۇبتا يېزىلغان ئەسەرلەرمۇ كۆپتۇر. دوكتور مۇررىس بۇكاينىڭ «قۇرئان، تەۋرات، ئىنجىل ۋە ئىلىم» ناملىق ئەسىرى بۇنىڭ مىسالى.

تۆتىنچى: ماۋزۇلارغا بۆلۈپ تەپسىر

دېگەن بۇ ئىنتايىن پايدىلىق قائىدە بولۇپ، بۇنىڭغا رىئايە قىلغان ئادەم كۆپ ياخشىلىققا ۋە مول بىلىمگە ئېرىشىدۇ. ئەگەر بىز بۇ قائىدىگە تولۇق رىئايە قىلساق، مۇپەسسىرلەرنىڭ ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبلىرى ھەققىدە ئېيتقىنلارنىڭ پەقەت مىسال ئۈچۈنلا دېگەن سۆزلەر ئىكەنلىكىنى، ئايەتنىڭ مەنىسى ئۇنىڭ چۈشۈش سەۋەبىدىكى مەسىلىگىلا خاس ئەمەسلىكىنى، مۇپەسسىرلەرنىڭ «بۇ ئايەت ماۋۇ مەسىلە ھەققىدە چۈشكەن» دېگەندەك سۆزلىرىنىڭ مەنىسى < بۇ دېگىنىمىز ئايەتنىڭ ئومۇمىي مەنىسىگە داخىل قىلىندۇ > دېگەنلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يېتىمىز»^①. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: «مۇپەسسىرلەر <بۇ ئايەت پالانى مەسىلە ھەققىدە چۈشكەن> دېگەن سۆزىدە، <بۇ ئايەت ئاشۇ مەسىلىگىلا خاس> دېگەننى مەقسەت قىلمايدۇ، ھېچقانداق ئەقلى جايىدا ئادەم ۋە ھېچقانداق بىر مۇسۇلمان ئادەم مۇنداق دېمەيدۇ»^②.

3. ئايەتكە مەنە ئېيتىشتا ئالدىدىكى ئايەتكە قاراپ مەنە ئېيتىش كېرەك بۇ مۇھىم قائىدە بولۇپ، بۇنى ھەر بىر مۇپەسسىرنىڭ بىلىۋېلىشى زۆرۈردۇر. مۇپەسسىر ئايەتلەردىكى كەلىمىلەرگە ياكى مۇستەقىل جۈملىلەرگە قاراپلا ئۇنىڭغا مەنە ئېيتماي، ئايەتنىڭ ئالدىنقىسىغا قاراپ مەنە

دالالت قىلغان مەنىلەرنىڭ ھەممىسىدە چۈشىنىشكە بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ بىرلا مەنىگە خاس ئىكەنلىكىنى كەسكىن ئىپادىلەيدىغان بىرەر ئايەت ياكى سەھىھ ھەدىس كەلسە، بۇ ۋاقىتتا مەزكۇر ئايەتنى شۇ مەنىدەلا چۈشىنىش كېرەك. ئىمام ئىبنى جەرر تەبەرى مۇنداق دېگەن: «مەنىسى ئومۇمىيلىقىنى ئىپادىلەيدىغان بىر ئايەتنى بىر مەنىگىلا خاس قىلىۋېلىشقا بولمايدۇ، پەقەت ئۇنى خاس قىلىدىغان دەلىل كەلگەندىلا شۇنداق قىلىشقا بولىدۇ، بۇ چاغدا شەرتسىز قايىل بولۇش لازىم. مەسىلەن: <وَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ> دېگەن ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئاتا ۋە ئۇنىڭ بالىسى بىلەن قەسەم قىلغان بولۇپ، بۇ ئايەتنى ئاتا بىلەن بالىنىڭ مەلۇم شەخسلەرنى ئىپادىلەيدىغانلىقىغا دائىر دەلىل-ئىسپات كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ ئايەت ئۆزىنىڭ ئومۇمىيلىقىدا قالىدۇ، ئۇنى پالانى ئاتا ۋە ئۇنىڭ پالانى بالىسى دەپ بىرەر شەخسكە خاسلاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ، ئۇنى ھەر قانداق ئاتا ۋە ھەر قانداق بالا دەپ چۈشىنىش كېرەك»^①.

2. ئايەتنىڭ ئوقۇمى لەۋزىنىڭ ئومۇمىيلىقى ئېتىبارى بىلەن بولىدۇ، سەۋەبىنىڭ ئېتىبارى بىلەن ئەمەس. ئەللاھ ئابدۇراھمان ئىبنى سەئىدى مۇنداق دېگەن: «< ئايەتنىڭ ئوقۇمى لەۋزىنىڭ ئومۇمىيلىقى ئېتىبارى بىلەن بولىدۇ، سەۋەبىنىڭ ئېتىبارى بىلەن ئەمەس

① ئەللاھ ئابدۇراھمان ئىبنى سەئىدىنىڭ «القواعد الحسان لتفسير القرآن» ناملىق ئەسىرى، 7- بەت.
② شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيەنىڭ «مقدمة في أصول التفسير» ناملىق ئەسىرى 44-47- بەتلەر.

① ئىمام ئىبنى جەرر تەبەرىنىڭ «جامع البيان» ناملىق ئەسىرى 32- توم، 539- بەت.

ئايەتتىكى «خَلْقٍ» دېگەن سۆز توغرىلىق بېرىلگەن مەنىلەرنىڭ ئەڭ توغرىسى «نېسۋە» دۇر. چۈنكى ئەرەب تىلىدا «خَلْقٍ» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى «نېسۋە» دېگەنلىكتۇر»^②.

5- ئايەتنىڭ دىنىي ئاتالغۇدىكى مەنىسىنى لۇغەت مەنىسىنىڭ ئالدىغا قويۇش

بىرەر كەلىمەنىڭ دىنىي ئاتالغۇدىكى مەنىسى بىلەن لۇغەتتىكى مەنىسى ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ كۆرۈلسە، بۇ چاغدا كەلىمەنىڭ دىنىي ئاتالغۇدىكى مەنىسى لۇغەتتىكى مەنىسىنىڭ ئالدىغا قويۇلىدۇ، يەنى دىنىي ئاتالغۇدىكى مەنىسى قوبۇل قىلىنىدۇ. چۈنكى «قۇرئان كەرىم» لۇغەتنى بايان قىلىش ئۈچۈن بەلكى شەرئەتنى بايان قىلىش ئۈچۈن چۈشكەن كىتابتۇر^③. ئايەتتىكى كەلىمەلەرنىڭ دىنىي ئاتالغۇدىكى مەنىسىنى لۇغەت مەنىسىنىڭ ئالدىغا قويۇش دېگەن بۇ قائىدىنىڭ مىسالى مۇناپىقلار ھەققىدە چۈشكەن مۇنۇ ئايەتتۇر: «وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا»^④. بۇ ئايەتتىكى «تُصَلِّ» دېگەن سۆز «الصلاة» دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، «الصلاة» ئۇيغۇر تىلىدا ناماز دېگەننى ئىپادىلەيدۇ. ئەمما «الصلاة» دېگەن سۆز ئەرەب تىلىدا ھەم دۇئا ھەم ناماز دېگەن ئىككى مەنىدە كېلىدۇ. ناماز دېگەن ئۇنىڭ دىنىي

ئېيتىشى لازىم. مەسىلەن: بەزى كىشىلەر بەقەرە سۈرىسىدىكى: «وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ»^① دېگەن ئايەتنى «شەيتانلار (ئاخىرەتلىكىنى) سېپەرگە تېگىشكۈچىگە ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچقانداق نېسۋە يوق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتى» دەپ تەپسىر قىلغان. ئەمما بۇ كۆپ سانلىق مۇپەسسىرلەرنىڭ تەپسىرىگە خىلاپتۇر. چۈنكى بۇ ئايەتنىڭ ئالدىدىكى ئايەتتە يەھۇدىيلار سۆكۈلگەن. شۇڭا بۇ ئايەتتىكى «وَلَقَدْ عَلِمُوا» يەنى «ئوبدان بىلەتتى» دېگەن سۆزدە شەيتانلار ئەمەس، يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتنىڭ مەنىسى: «يەھۇدىيلار «تەۋراتنى» سېپەرگە تېگىشكۈچىگە ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچقانداق نېسۋە يوق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتى» دەپ تەپسىر قىلىش كېرەك.

4. تەپسىر ئاساسەن ئايەتنىڭ لۇغەت مەنىسىگە قاراپ بولىدۇ

چۈنكى «قۇرئان كەرىم» ئەرەب تىلىدا چۈشكەن كىتاب بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئايەتلىرى ئەرەب تىلىدا ئادەمنىڭ ئەقلىگە ئەڭ تېز كېلىدىغان مەنىگە ئاساسەن تەپسىر قىلىنىدۇ. يۇقىرىقى «وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ» دېگەن ئايەتتىكى «خَلْقٍ» دەگەن سۆزنىڭ مەنىسى توغرىلىق مۇپەسسىرلەر ھەر خىل بايانلاردا بولغان. ئاخىرى ئىمام ئىبنى جەرر تەبەرى مۇنداق دېگەن: «بۇ

① نەپسىرى تەبەرى: 8- توم، 578- بەت.

② ئەللامە زەركەشىنىڭ «البرهان في علوم القرآن» ناملىق

ئەسىرى 2- توم، 167- بەت

③ سۈرە تەۋبە 84- ئايەت.

④ سۈرە بەقەرە: 102- ئايەت.

بېرىپ، ئەللامە مۇھەممەد ئابدۇھەنىڭ قولىدا ئوقۇغان. ئۇستازى مۇھەممەد ئابدۇھ بىلەن بىرلىكتە «ئەل مەنار» دېگەن ژۇرنالنى چىقارغان. نەپىسىرى مەنار نەشر قىلىنىشتىن ئىلگىرى «ئەل مەنار» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىپ تۇرغان ئىدى، شۇڭا بۇ تەپسىر «تەپسىرى مانار» دەپ ئاتالغان. مۇھەممەد رەشىد رىزا 1354-يىلى قاھىرەدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

تەپسىرى مەنار:

تەپسىرى مەنارنىڭ يېزىلىشى قىسسىسى مۇنداق: ئەللامە مۇھەممەد رەشىد رىزا ئۇستازى مۇھەممەد ئابدۇھەنىڭ تەپسىرى دەرسى ئۆتۈپ بېرىشىنى تەلەپ قىلغان بولۇپ، ئۇستازى بۇنىڭغا قوشۇلغان. شۇنداق قىلىپ مۇھەممەد ئابدۇھ «قۇرئان كەرىم» نى تەپسىر قىلىشقا باشلىغان. بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ تەپسىرى «ئەل مەنار» ژۇرنىلىدا بېسىلىپ تۇرغان. مۇھەممەد ئابدۇھ نىسا سۇرىسىنىڭ 125-ئايىتىگە كەلگەندە ۋاپات بولۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ تەپسىرىنى شاگىرتى مۇھەممەد رەشىد رىزا داۋاملاشتۇرغان بولۇپ، يۈسۈف سۇرىسىنىڭ 101-ئايىتىگە كەلگەندە ئۇمۇ ۋاپات بولۇپ كەتكەن.

بۇ تەپسىر 12 توملۇق بولۇپ نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ قالغان تەپسىرىنى مۇھەممەد بەھجەت بتار دېگەن كىشى يۈسۈف سۇرىسىنىڭ داۋامىنى تامالىغان.

تەپسىرى مەنار ئەڭ ئىلغار تەپسىرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ تەپسىر

ئاتالغۇدىكى مەنىسى، دۇئا دېگەن لۇغەتتىكى مەنىسىدۇر. بۇ ئايەتتە بۇ سۆزنىڭ دىنىي ئاتالغۇدىكى مەنىسى كۆزدە تۇتۇلغان. شۇڭا ئايەتنىڭ مەنىسى: «(ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئۆلگەن ھېچبىر ئادەمنىڭ نامىزىنى ھەرگىز چۈشۈرمىگەن» دېگەنلىك بولىدۇ.

يېقىنقى ئەسىردە يېزىلغان بەزى ئىجتىھادىي تەپسىرلەردىن ئۆرنەكلەر يېقىنقى ئەسىردە يېزىلغان بەزى ئىجتىھادىي تەپسىرلەر ۋە مۇپەسسىرلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. تەپسىرى قاسىمى (محاسن التأويل).
ئاپتورى: مۇھەممەد جامالىددىن ئىبنى مۇھەممەد سەئىد ئىبنى قاسىم ھىجرىيەنىڭ 1283-يىلى دەمەشەقتە تۇغۇلغان، گۈزەل ئەخلاقى ۋە قەلەم قۇۋۋىتى بىلەن تونۇلغان ئالىم. 1332-يىلى دەمەشەقتە ئالەمدىن ئۆتكەن.

تەپسىرى قاسىمى:

تەپسىرى قاسىمى 17 توملۇق ئەسەر بولۇپ، بۇ تەپسىر سەلەفىي ئۆلىمالاردىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆزلەرنىڭ كۆپلىكى ۋە دەلىل قىلىپ كەلتۈرۈلگەن ھەدىسلەرنىڭ سەھىھ ئىكەنلىكى بىلەن مەشھۇردۇر.

2. تەپسىرى مەنار (تفسير المنار).

ئاپتورى: مۇھەممەد رەشىد رىزا ئىبنى ئەلى رىزا، ھىجرىيەنىڭ 1282-يىلى تارابلۇس شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى قەلمۇن دېگەن يېزىدا تۇغۇلغان. كېيىنچە، مىسىرغا

نەپسىرى سەئىدى:

بۇ تەپسىر 7 توملۇق تەپسىر بولۇپ، مەنىسىنىڭ ئوچۇقلىقى ۋە ئىخچاملىقى بىلەن مەشھۇردۇر. بۇ تەپسىردە سۈرئەلەر بىر قانچە بۆلەكلەرگە بۆلۈنۈپ ھەربىر بۆلەكنىڭ ئومۇمىي مەزمۇنى بايان قىلىندۇ. بەزى ئايەتلەرنىڭ ھېكمەتلىرىنى ۋە ئەھكاملىرىنى بايان قىلدۇ. خۇراپىي قىسىملاردىن خالىي تەپسىردۇر.

4. فى زىلالل قۇرئان (فى ظلال القرآن)

ئاپتونورى: سەيىد ئىبنى ھاج ئىبنى قۇتۇب ئىبراھىم 1906-يىلى 10-ئاينىڭ 9-كۈنى مىسىرنىڭ ئاسيۇت ۋىلايىتىنىڭ مۇشا دېگەن يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئوقۇشقا كىچىكىدىن باشلىغان بولۇپ، ئۆز يېزىسىدا «قۇرئان كەرىم»نى تولۇق يادلاپ بولغان. قاھىرە ئۇنىۋېرسىتىتىنىڭ دارىلمۇلۇم پاكۇلتېتىنى تاملىغان. قاھىرەدە مۇئەللىملىك قىلغان، كېيىنچە مائارىپ مىنىستىرلىكىدە ئىشلىگەن. 1948-يىلى مىسىر مائارىپ مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن ئامېرىكىغا بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلىپ، ئامېرىكىدا ئىككى يىل تۇرغان. سەيىد قۇتۇب ئامېرىكىدىن ئىنتايىن جەڭگىۋار ئىسلام دەۋەتچىسى بولۇپ قايتقان ۋە مىسىردىكى «ئىخۋانۇل مۇسلىمۇن» جامائىتىگە ئەزا بولغان. ئۇ ھەمىشە «مەن 1951-يىلى تۇغۇلدۇم» دەيتتى. چۈنكى بۇ ئۇنىڭ «ئىخۋانۇل مۇسلىمۇن» جامائىتىگە قوشۇلغان يىلى ئىدى.

مىسىردا «ئىخۋانۇل مۇسلىمۇن»

ئىككى خىل يۆنىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. بىرى ئەللامە مۇھەممەد ئابدۇھىنىڭ ۋاپاتىدىن ئىلگىرىكى يۆنىلىش، يەنە بىرى ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنكى يۆنىلىش ئىدى. ئالدىنقى يۆنىلىشتە ئىجتىھاد كۆپرەك بولۇپ، نەقىل ئازراق بولغان. كېيىنكى يۆنىلىشتە ئالدىنقىسىنىڭ تامامەن ئەكسىچە بولۇپ، نەقىل كۆپ، ئىجتىھاد ئازراق بولغان. مۇھەممەد رەشىد رىزا مۇنداق دېگەن: «ئۇستازىم ۋاپات بولغاندىن كېيىن، تەپسىر قىلىشتا مۇستەقىل بولدىم ۋە ئايەتلەرنى سەھمە ھەدىسلەر بىلەن تەپسىر قىلىشتا ئۇستازىمغا خىلاپلىق قىلدىم»^①.

3. تەپسىرى سەئىدى (تېسىر الكرىم الرحمن فى تفسیر كلام المنان)

ئاپتونورى: ئابدۇراھمان ئىبنى ناسىر ئالى سەئىدى ھىجرىيەنىڭ 1307-يىلى ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ قەسىم رايونىدىكى ئۇنەيزە شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئاتا-ئانىسى ئۇنىڭ كىچىك يېشىدىلا ئالەمدىن ئۆتكەن بولۇپ، ئۆگەي ئانىسىنىڭ قولىدا چوڭ بولغان. بۇ ئانا كىچىك ئابدۇراھماننى ئۆز بالىلىرىدىنمۇ ئەزىزلاپ چوڭ قىلغان ۋە كىچىك يېشىدىلا مەدرەسىگە بەرگەن بولۇپ، 14 يېشىدا «قۇرئان كەرىم»نى تولۇق يادلاپ بولغان. ئەللامە ئابدۇراھمان سەئىدى ياش ۋاقتىدىلا تونۇلغان كاتتا ئۆلىماغا ئايلانغان.

① «تفسیر المنان» 1- توم: 16- بەت.

قىلىدىغان بۇ بارماق تاغۇتنىڭ ھاكىمىيىتىنى قوبۇل قىلىپ ئېتىراپنامە يېزىشنى رەت قىلىدۇ» دەيدۇ. ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «مەن ئاللاھ تائالا ئۈچۈن قىلمۇناتقان ئۇلۇغ ئىشىمنى خاتا ئىكەن دەپ ئۆزۈم ئېيتامدۇم؟ مەن قانداقلارچە ئۇلاردىن رەھىم-شەپقەت تىلگۈدەكمەن؟ مەن ھەقىلىق بولۇپ تۈرمىگە كىرگەن بولسام، ھەق تائالانىڭ بۇ ھۆكۈمىگە رازىمەن، ئەگەر ناھەق تۈرمىگە ئېلىنغان بولسام، مەن تاغۇتتىن شەپقەت سوراشتىن ئۈستۈنمەن».

فى زىلال قۇرئان تەپسىرى:

فى زىلال قۇرئان تەپسىرى ئەدەبىي ئۈستۈنلۈكتە ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان كىتاب يوقتۇر، ئۇ «قۇرئان كەرىم» سىزىپ بەرگەن ھايات تەرىزىنى بەئەينى بايان قىلىپ بەرگەن بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئەدەبىي ئۈستۈنلىكىنى ئوتتۇرىغا چىقارغان بىردىنبىر ئەسەردۇر. بۇ تەپسىر 6 توملۇق بولۇپ، مىسردا ۋە باشقا دۆلەتلەردە ئىنتايىن كۆپ قېتىم نەشر قىلىنغان.

5. تەپسىرى شىنقىتى (أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن).

ئاپتونورى: مۇھەممەد ئەمىن ئىبنى مۇھەممەد مۇختار جەنكى ئەل شىنقىتى ھىجرىيەنىڭ 1325-يىلى ھازىرقى مەۋرىتانىيەنىڭ شىنقىت دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. ئۆز يۇرتىدا دىنىي ئىلمىدە ئەتراپلىق يېتىشكەن بولۇپ، ھەج قىلىش ئۈچۈن سەئۇدى ئەرەبىستانغا بېرىپ، ئۇ

جامائىتى بىلەن «23-ئىيۇل ئىنقىلابى» نىڭ مەسئۇللىرى ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش يۈز بەرگەندە، سەيىد قۇتۇب 1954-يىلى قولغا ئېلىندۇ ۋە 15 يىللىق ھۆكۈم ئېلان قىلىندۇ. سەيىد قۇتۇب تۈرمىدە مەھبۇسلۇق جەريانىدا «فى زىلال قۇرئان» تەپسىرىنى يېزىپ چىقىدۇ. ئۇ تۈرمىدىن چىقىشتىن بۇرۇن، ئۇنىڭ تەپسىرى نەشر قىلىندۇ. ئىراقنىڭ سابىق رەئىسى ئابدۇسسالىم ئارىفى ئۇنىڭ تەپسىرىنى ئوقۇپ چىقىپ قاتتىق تەسلىنىدۇ ۋە مىسىرنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى رەئىسى ئابدۇنناسىرغا ئارىچىلىق قىلىپ، ئىراقلىق ئۆلىمالار ئارقىلىق سەيىد قۇتۇبنى تىلۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سەيىد قۇتۇب مۇددىتى توشۇشتىن بۇرۇن تۈرمىدىن چىقىدۇ. 1965-يىلى قايتا قولغا ئېلىنىپ، 1966-يىلى 8-ئاينىڭ 29-كۈنى مىسىر ھەربىي مەھكىمىسى تەرىپىدىن شېھىت قىلىندۇ.

سەيىد قۇتۇب شېھىت قىلىنىشتىن بۇرۇن بارلىق ئىسلام دۇنياسىدىكى ئۆلىمالار ئۇنى ئابدۇنناسىردىن تىلۋالماقچى بولۇپ كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، بۇ تىرىشچانلىقلار پايدىسىز قالدۇ. مىسىردىكى ھەربىي مەھكىمە سەيىد قۇتۇبنىڭ جامال ئابدۇنناسىردىن ئۆزۈر تىلىسە، ئۇنى كەچۈرۈم قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنى ئۆزۈر تىلەشكە قىستىغاندا، سەيىد قۇتۇب قەتئىيلىك بىلەن: «نامازدا ئاللاھ تائالانىڭ بىر ئىكەنلىكىگە ئىشارەت

ئىلىملىرىنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئىسلام ۋە ئەرەب دۇنياسىدا كۆپلىگەن تىللارغا تەرجىمە قىلىنىپ كەڭ تارقالغان. ئەللامە ئەبۇ ئەئلامە مەۋدۇدى 1979-9-ئاينىڭ 20-كۈنى 76 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. تەپسىمۇل قۇرئان تەپسىرى:

ئەللامە مەۋدۇدى بۇ تەپسىرىنى 1942-يىلى يېزىشقا باشلاپ، 1972-يىلى يېزىپ تاماملىغان. بۇ تەپسىر ئۇرۇم تىلىدا يېزىلغان 6 توملۇق تەپسىر بولۇپ، كۆپ قىسمى زىنداندا يېزىلغان، پاكىستان، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە قايتا-قايتا نەشر قىلىنىپ كەڭ تارقالغان. بۇ 30 يىل جەريان ئىچىدە مەۋدۇدى دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلىپ، تەپسىرىنى پىششىقلاپ ماڭغان. مەۋدۇدى بۇ تەپسىرىدە «ئىسلام دىن ۋە دۆلەتتۇر، ئىسلام ھاكىمىيىتى تىكلەنمەستىن، ئىسلامغا تولۇق ئەمەل قىلغىلى بولمايدۇ، ئىسلام مۇكەممەل بىر دىن بولۇپ، ھاياتنىڭ شەخسى ۋە ئىجتىمائىي تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ» دېگەن نەزەرىيەنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، غەرب پىكىر ئىقتىسادىنىڭ دىنسىزلىق پەلسەپەسىنىڭ ئىسلام دۇنياسىغا ئېقىپ كىرىشىگە شىددەت بىلەن قارشى تۇرغان. بۇ تەپسىر ئىنگىلىزچە، تۈركچە، ئۇيغۇرچە ۋە باشقا تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان.

جايدىكى ئۆلىمالار بىلەن تونۇشۇپ قالدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستان ئۆلىمالىرى مۇھەممەد مۇختار شىنقىننىڭ يۇقىرى بىلىمىگە قايىل بولغانلىقتىن، ئۇنى بۇ مەملىكەتتە قېلىشقا دەۋەت قىلدۇ، ئۇ قوشۇلغاندىن كېيىن، ئۇلار مەرھۇم پادىشاھ ئابدۇلئەزىزغا تەلەپ سۇنۇپ ئۇنىڭ قېلىپ قېلىشىنى تەلەپ قىلدۇ، پادىشاھنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئۇ كىشى سەئۇدى ئەرەبىستاندا قالدۇ. مەككىدە ۋە رىياد شەھىرىدە مۇدەررىسلىك قىلدۇ، «سەئۇدى ئەرەبىستان كاتتا ئۆلىمالار ھەيئىتى» گە ئەزا بولدى، «دۇنيا ئىسلام بىرلىكى» تەشكىلاتىنىڭ تەسىس ئەزاسى بولدى. 1393-يىلى مەككىدە ۋاپات بولدى.

تەپسىرى شىنقىتى:

تەپسىرى شىنقىتى 10 توملۇق تەپسىر بولۇپ، ئاپتور مۇجادلە سۈرىسىگە كەلگەندە ۋاپات بولغان بولۇپ، قالغان قىسمىنى ئۇنىڭ شاگىرتى ئەتىيە مۇھەممەد سالم دېگەن كىشى تاماملىغان. بۇ تەپسىر ئىككى ئالاھىدىلىك بىلەن تونۇلغان بولۇپ، بىرى قۇرئاننى قۇرئان بىلەن تەپسىر قىلغان، يەنە بىرى فىقھى مەسىلىلىرىنى ناھايىتى ئىنچىكە بايان قىلغان.

6. تەپسىمۇل قۇرئان (تەھىم القرآن).

ئاپتورى: ئەللامە ئەبۇ ئەئلامە مەۋدۇدى 1903-يىلى ھىندىستاندا تۇغۇلغان بولۇپ، ئۇ كىشى تەپسىر ساھەسىدىلا ئەمەس، ژۇرنالىستىق ۋە ئىسلام

بىدئەت توغرىسىدا كەلگەن ھەدىسلەرنى چۈشىنىش:

دېندىدا بىدئەت پەيدا قىلىشتىن ئاگاھلاندىرىدىغان سەھىھ ھەدىسلەر بار:

1- «سۆزلەرنىڭ ئەڭ توغرىسى ئاللاھنىڭ كىتابى؛ يوللارنىڭ ئەڭ ياخشىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى؛ ئىشلارنىڭ ئەڭ يامىنى يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلاردۇر. ھەرقانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش بىدئەتتۇر؛ ھەر قانداق بىدئەت زالالەتتۇر.»^① ئىمام نەسائىنىڭ رىۋايىتىدە، بۇ ھەدىسنىڭ ئاخىرىدا «ھەرقانداق زالالەت دوزاختىدۇر» دېگەن ئىبارە قوشۇلۇپ كەلگەن.

2- «سەلەردىن كىم ياشىسا، كۆپلىگەن ئىختىلاپلارنى كۆرىدۇ. شۇ چاغدا مېنىڭ يولۇمنى ۋە ھىدايەتكە باشلىغۇچى ئۆلگىلىك خەلىپىلەرنىڭ يولىنى

مەھكەم تۇتۇڭلار؛ بۇنى ئېغىز چىشىڭلار بىلەن چىڭ تۇتۇڭلار. يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلاردىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى ھەرقانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان نەرسە بىدئەتتۇر ۋە ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر.»^②

3- «كىمكى بىزنىڭ دىنىمىزدا، ئۇنىڭدىن بولمىغان يېڭى بىر نەرسە پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ.»^③

4- «كىمكى بىزنىڭ دىنىمىزدىن ئەمەس بىر ئىشنى قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ.»^④

بۇ ھەدىسلەرنى توغرا چۈشىنىش ۋە ئۇنى توغرا چۈشىنىشكە ياردەمچى بولىدىغان قائىدە ۋە ئاچقۇچلارنى بىلىش

^① ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى رىۋايەت قىلغان. تىرمىزى: بۇ ھەدىس سەھىھ ھەدىس دېگەن. ئەلبانى ئەبۇ داۋۇدنىڭ سۈنەندىكى رىۋايىتىنى سەھىھ دېگەن.

^② ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

^③ ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

^④ ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

مەنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. قۇرئان كەرىمدە «كۈللۈ» سۆزى ھەر ئىككى مەنىدە ئىشلىتىلگەن. مەسىلەن:

«ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر.»^① بۇ ئايەتتە «كۈللۈ (ھەممە)» سۆزى چوڭ-كىچىك، ئاشكارا-يوشۇرۇن ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا بىلمەيدىغان بىرەر نەرسىنىڭ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.

«ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، ئۇلارغا ھەممە نەرسىنىڭ ئىشىكلىرىنى ئېچىۋەتتۇق.»^② بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە ئىمام تەبەرى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ يەردىكى ھەممە نەرسىنىڭ ئىشىكلىرىنى ئاچقاندىن مەقسەت، ئۇلارنى ئىمتىھان قىلغاندا، يېپىلغان ئىشىكلىرىنى ئاچقانلىقتۇر.»

«ئاندىن ئۇلار ئۆز پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولىدىغانلىقىغا ئىشەنسۇن دەپ، ياخشىلىق قىلىدىغان ئادەمگە نېمىتىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، ھەممە نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلىش، ھىدايەت قىلىش ۋە رەھمەت قىلىش يۈزىسىدىن، مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات) ئاتا قىلدۇق.» ئىمام تەبەرى بۇ ئايەتنى تەپسىر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ھەممە نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلىش» مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئىھتىياجلىق بولغان نەرسىلەرنى بايان قىلدۇق، دېمەكچى.

① سۈرە بەقەرە: 82 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

② سۈرە ئەنئام: 44 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

لازىم. بولمىسا ئىفىرات (چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش) ۋە تەفرىت (سەل قاراش) قا چۈشۈپ قالمىز.

بىرىنچى ھەدىسنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىش:

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ: «سۆزلەرنىڭ ئەڭ توغرىسى ئاللاھنىڭ كىتابى؛ يوللارنىڭ ئەڭ ياخشىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى؛ ئىشلارنىڭ ئەڭ يامىنى يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلاردۇر. ھەرقانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش بىدئەتتۇر؛ ھەر قانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن سۆزى.

بۇ ھەدىسنى «دېندى بىدئەتنى ھەسەنە يوق، دېندى پەيدا قىلىنغان ھەرقانداق نەرسە زالالت» دەيدىغان ئالىملار ئۆزلىرىگە دەلىل قىلىدۇ. ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: بۇ ھەدىسنى رەسۇلۇللاھ بىدئەتلەردىن ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ھەر مۇناسىۋەتتە ئوقۇغان خۇتبىلىرىدە تەكرارلايتتى. ھەدىستىكى «كۈللۈ (ھەر قانداق)» سۆزى ئومۇمىي ئىپادىلەيدۇ، يەنى «ھەرقانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش بىدئەتتۇر؛ ھەر قانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن بولىدۇ. بۇ قاراشتىكى ئالىملار ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىدىن بولۇپ، ئۇلارنىڭ قارىشىمۇ ھەقتۇر. لېكىن «كۈللۈ (ھەر قانداق)» سۆزى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئومۇمىي مەنىدە ئىشلىتىلگەندەك، ھەممىنى ئەمەس كۆپىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئومۇمىي

«سۇلايمان: <ئى ئىنسانلار! بىزگە قۇشلارنىڭ تىلى تەلىم بېرىلدى ۋە ھەممە نەرسە ئاتا قىلىندى> دېدى.»^① ئىبنى كەسىر بۇ ئايەتنى مۇنداق تەپسىر قىلدۇ: دۆلەتنى باشقۇرۇشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنى بېرىلدۇق، دېگەن بولدى.

«ئۇ پەرۋەردىگارنىڭ ئەمرى بىلەن ھەممە نەرسىنى ھالاك قىلدۇ...»^② ئىمام تەبەرى بۇ ئايەتنى مۇنداق تەپسىر قىلدۇ: ئاللاھ تائالا ھالاك قىلىشقا بۇيرۇغان نەرسىلەرنى ھالاك قىلدۇ. مەسىلەن ھۇد ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەنلەرنى ھالاك قىلمىدى. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ يۇرتىدا ۋەيران قىلىنىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى ۋەيران قىلدى.

دېمەك، «كۈللۈ (ھەممە - ھەرقانداق)» سۆزى چوڭ - كىچىك ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنىدە ئىشلىتىلگەندەك، كۆپۈنچىسىنى - كۆپلىرىنى دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىلدى. بۇنىڭغا ئاساسەن «ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن سۆزنى «ياخشى بولسۇن، يامان بولسۇن، شەرىئەتكە ئۇيغۇن كەلسۇن ياكى كەلمىسۇن ھەممە يېڭىلىق زالالەت بىدئەت» دەپ چۈشىنىشكە بولمايدۇ. بۇ ھەدىسنى «قۇرئان - ھەدىستىن ھېچقانداق بىر ئاساسقا تايانمايدىغان، شەرىئەتنىڭ

مەقسەتلىرىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ياكى قۇرئان - ھەدىسكە خىلاپ بولغان يېڭىلىقلارنىڭ ھەممىسى زالالەت بىدئەتتۇر» دەپ چۈشىنىش كېرەك. چۈنكى ئۆزگەرمەيدىغان ئۇسۇل قائىدىلىرىدىن بىرى شۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ كالاھىدا ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۆزلىرىدە كۈللى ۋە ئومۇمىي سۆزلەرنىڭ كۆپۈنچىسى خۇسۇسىي مەنىلەرنى مەقسەت قىلىپ كېلىدۇ. قۇرئان كەرىمدە ۋە ھەدىس شەرىفلەردە ئومۇمىي سۆزلەر كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ ھەممىسى ياكى كۆپى خۇسۇسىي مەنىدە ئىشلىتىلگەندۇر. مەسىلەن: ئومۇمىي سۆز ئىشلىتىلىپ خۇسۇسىي مەنىدە مەقسەت قىلىنغان ئايەت: «ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ.»^③ بۇ ئايەت ئىنسان ئۆزى ئىشلىمىگەن ھېچقانداق بىر ئىشتىن پايدىلىنالمىدايدۇ، دېگەننى ئىپادىلەيدۇ، دەپ چۈشەنسەك، مۇسۇلماننىڭ باشقا مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىنىڭ ئەمەللىرى ۋە پەرىشتىلەرنىڭ دۇئالىرىدىن پايدىلىنىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ كەلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەرگە زىت كېلىدۇ. چۈنكى بۇ ھەقتە مۇتەۋاتىر دەرىجىسىدە ھەدىسلەر بار. مەسىلەن: «ئادەم بالىسى ئۆلسە ئۈچ ئەمىلىدىن باشقا پۈتكۈل ئەمىلى كېسىلىدۇ. ئۇ: سەددىقە جازىيە، پايدىلىق ئىلىم ۋە ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپ تۇرىدىغان سالھ پەرزەنت».

① سۈرە نەملە: 16 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

② سۈرە ئەھقاق: 25 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

③ سۈرە نەجم: 39 - ئايەت.

كىمكى ئىسلامدا بىر يامان يول پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ كىشىگە ئۇنىڭ گۇناھى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يولدا ماڭغانلارنىڭ گۇناھى يۈكلىنىدۇ، ئۇ يولدا ماڭغانلارنىڭ گۇناھىدىن ھېچنەرسە كېمەيتىلمەيدۇ.»
ئىمام نەۋەۋى بۇ ھەدىسنىڭ شەرھىدە مۇنداق دەيدۇ: بۇ ھەدىس «ھەرقانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان نەرسە بىدئەتتۇر ۋە ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن ھەدىسنى خاسلاشتۇرىدۇ. ئۇ ھەدىستىن باتىل يېڭىلىقلار ۋە سۆكۈلگەن بىدئەتلەر مەقسەت قىلىنغان بولىدۇ. ئىمام نەۋەۋىنىڭ بۇ سۆزى دىنى ئىلىمدە ۋايىغا يەتكەن ئالىمنىڭ ئىشى بولۇپ، ھەدىسلەرنىڭ ئارىسىنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ چۈشەندۈرۈشتۇر. چۈنكى ئۇسۇل قائىدىسى: زىت كۆرۈنگەن دەلىللەرنىڭ ئارىسىنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇش، ئۇنىڭ بىرىنى تاللاشنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ، دەيدۇ.

ئىمام ئىبنى ھەجەر ئەسقىلانى «فەتھۇلبارى» كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىسنى شەرھلەشتىن بۇرۇن شۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويايىكى، ھەدىسنىڭ «ئىشلارنىڭ ئەڭ يامىنى يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش...» دېگەن جۈملىدىن تارتىپ ئاخىرىغىچە بولغان قىسمى مەۋقۇف (يەنى رەسۇلۇللاھ دېمىگەن، ساھابەدە توختاپ قالغان) دۇر. ھەدىسنىڭ بۇخارىدىكى لەپىزى: «يوللارنىڭ ئەڭ ياخشىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى» دېگەن يەردە ئاخىرلىشىدۇ. بۇ ھەدىسنىڭ تولۇق تېكىستى ئىبنى مەسئۇد

ئومۇمىي سۆز ئىشلىتىلىپ خۇسۇسىي مەنە مەقسەت قىلىنغان يەنە بىر ئايەت: «ئىنسانلار ئۇلارغا «شەك-شۈبھىسىزكى، ئىنسانلار سىلەرگە قارشى قوشۇن توپلىدى» دېدى.»^① بۇ ئايەتتىكى بىرىنچى ئىنسانلاردىن مەقسەت، خەۋەر بەرگۈچىلەر، ئىككىنچى ئىنسانلاردىن مەقسەت ئەبۇ سۇفيان ۋە قوشۇنلىرى بولۇپ، پۈتكۈل ئىنسانلار ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن «ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن ھەدىسنى ئۈلگىلىك خەلىپىلەرنىڭ، ئىلىمدە يېتىشكەن پىششۇۋا ئالىملارنىڭ چۈشەندۈرۈشى بويىچە شەرىئەتكە خىلاپ ئىشلار مەقسەت قىلىنىدۇ، دەپ چۈشىنىشىمىز كېرەك.

بەزىلەر: ھەدىستىكى «كۈللۇ» سۆزىنى نېمىشقا زاھىرى مەنىسىدە يەنى پۈتكۈل بىدئەت زالالەتتۇر، دېگەن مەنىدە ئىشلەتمەيمىز؟ دەپ سوئال قويۇشى مۇمكىن. بۇنىڭغا جاۋاب: ئەگەر «كۈللۇ» سۆزىنى بىدئەتنىڭ ھەممە تۈرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدىغان شەكىلدە ئومۇمىي مەنىدە دەپ چۈشەنسەك، بۇ رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ مۇنۇ سۆزىگە خىلاپ بولىدۇ: «كىمكى ئىسلامدا بىر ياخشى يول پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ كىشىگە ئۇنىڭ مۇكاپاتى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يولدا ماڭغانلارنىڭ مۇكاپاتى بېرىلىدۇ. ئۇ يولدا ماڭغانلارنىڭ مۇكاپاتىدىن ھېچنەرسە كېمەيتىلمەيدۇ.

^①سۈرە ئال ئىمران: 173 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۈمىدەنى يېڭى پەيدا قىلىنغان بىدئەت ئىشلارغا ئەگىشىشتىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. بۇنى «ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن سۆزى تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ. بىدئەتتىن مەقسەت، شەرىئەتتە ئۇنىڭغا ھېچقانداق ئاساسى بولمىغان ئىشتۇر. ئەمما شەرىئەتتە ئۇنىڭغا دالالەت قىلىدىغان بىرەر ئاساس بولسا، ئۇ لۇغەتتە بىدئەت دەپ ئاتالسىمۇ شەرىئەتتە بىدئەت بولمايدۇ.»

ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى ھەدىسىنى چۈشىنىش:

«كىمكى بىزنىڭ دىنىمىزدا، ئۇنىڭدىن بولمىغان يېڭى بىر نەرسە پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ»^①.
«كىمكى بىزنىڭ ئىشىمىزدىن ئەمەس بىر ئىشنى قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ»^②.

ھافىز ئىبنى رەجەب بۇ ھەدىسنىڭ شەرھىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس «ئەمەللەر نىيەتلەرگە باغلىق» دېگەن ھەدىسقا ئوخشاش ئىسلامنىڭ ئاساسلىرىدىن چوڭ بىر ئاساستۇر. خۇددى ئاللاھنىڭ رازىلىقى كۈتۈلمىگەن ئەمەلگە ساۋاب بېرىلمىگەندەك، ئاللاھ ۋە رۇسۇلنىڭ بۇيرىقىغا خىلاپ قىلىنغان ئىشلار رەت قىلىنىدۇ. كىمكى دىندا ئاللاھ ۋە رەسۇلى رۇخسەت بەرمىگەن بىر نەرسىنى پەيدا

رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رەسۇلۇللاھ دېدى دەپ رىۋايەت قىلىنغان بولسىمۇ، بۇ رىۋايەت بۇخارىنىڭ شەرتىگە چۈشمەيدۇ. ئىمام مۇسلىم جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رەسۇلۇللاھ دېدى دەپ رىۋايەت قىلغان. بۇمۇ بۇخارىنىڭ شەرتىگە چۈشمەيدۇ. بۇ يەردىكى «مۇھەدەسات (يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلار)» دىن مەقسەت، شەرىئەتتە ھېچقانداق بىر ئاساسقا تايانماستىن پەيدا قىلىنغان ئىشلار بولۇپ، ئۇ شەرىئەت ئىستىلاھىدا بىدئەت دەپ ئاتىلىدۇ. شەرىئەتتىن بىرەر ئاساسقا تايانغان يېڭى ئىشلار بىدئەت ئەمەس. لۇغەتتە بىدئەت سۆزى مەيلى ياخشى مەيلى يامان ھەرقانداق يېڭى پەيدا بولغان ئىشلارغا ئىشلىتىلسىمۇ، شەرىئەتتە پەقەت قۇرئان-ھەدىسكە خىلاپ بولغان ئىشلارلا بىدئەت دەپ ئاتىلىدۇ ۋە ئەيىپلىنىدۇ.»

ئىككىنچى ھەدىسىنى چۈشىنىش:

«سەلەردىن كىم ياشسا، كۆپلىگەن ئىختىلاپلارنى كۆرىدۇ. شۇ چاغدا مېنىڭ يولۇمنى ۋە ھىدايەتكە باشلىغۇچى ئۈلگىلىك خەلىپىلەرنىڭ يولىنى مەھكەم تۇتۇڭلار؛ بۇنى ئېغىز چىشىڭلار بىلەن چىڭ تۇتۇڭلار. يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلاردىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى ھەرقانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان نەرسە بىدئەتتۇر ۋە ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر.»

ھافىز ئىبنى رەجەب بۇ ھەدىسنىڭ شەرھىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس

^① ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

^② ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

دېگەن: «كىمكى ئىسلامدا ياخشى بىر ئىشنى پەيدا قىلسا، ئۇنىڭغا ئۇ ئىشنى قىلغانلىقىنىڭ ساۋابى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىشنى قىلغانلارنىڭ ساۋابىدىن بىر كىشىلىك ساۋاب بېرىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ساۋابىدىن ھېچنەرسىنى كېمەيتىۋەتمەيدۇ. كىمكى ئىسلامدا بىر يامان ئىشنى پەيدا قىلسا، ئۇنىڭغا ئۇ ئىشنى قىلغانلىقىنىڭ گۇناھى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىشنى قىلغانلارنىڭ گۇناھىدىن بىر كىشىلىك گۇناھ يېزىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ گۇناھىدىن ھېچنەرسىنى كېمەيتىۋەتمەيدۇ.»

يەنە بىر رىۋايەتتە: «كىمكى ئىسلامدا ياخشى بىر ئىش پەيدا قىلسا، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىشقا ئەمەل قىلىنسا، ئۇنى پەيدا قىلغۇچىغا ئەمەل قىلغان كىشىنىڭ مۇكاپاتىغا ئوخشاش بىر مۇكاپات بېرىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ مۇكاپاتىدىن ھېچنەرسە كېمەيتىۋەتمەيدۇ. كىمكى ئىسلامدا بىر يامان ئىشنى پەيدا قىلسا، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىشقا ئەمەل قىلىنسا، ئۇنى پەيدا قىلغۇچىغا، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغانلارنىڭ گۇناھىدەك بىر گۇناھ يېزىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ گۇناھىدىن ھېچنەرسە كېمەيتىۋەتمەيدۇ.»

ئىمام نەۋەۋى بۇ ھەدىسنىڭ شەرھىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس رەسۇلۇللاھنىڭ: «ھەرقانداق يېڭى پەيدا قىلىنغان نەرسە بىدئەتتۇر ۋە ھەرقانداق بىدئەت زالالەتتۇر» دېگەن ھەدىسنى خاسلاشتۇرىدۇ. يەنى يېڭى پەيدا قىلىنغان باتىل ئىشلار ۋە ئەيىبلەندىغان بىدئەتلەر

قىلىدىكەن، ئۇنىڭ دىندا يېرى يوقتۇر.»^① ئىبنى ھەجر «فەتھۇلبارى» دا مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس ئىسلامنىڭ ئاساسلىرىدىن بىر ئاساس، قائىدىلىرىدىن بىر قائىدە سانىلىدۇ. ھەدىسنىڭ مەنىسى: كىمكى دىندا، ئۇنىڭ ئاساسلىرىدىن بىرەر ئاساس زالالەت قىلمايدىغان بىر نەرسىنى پەيدا قىلسا، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىنمايدۇ.» بۇ ئىككى ئىمامنىڭ سۆزىدىن زالالەت بىدئەتنىڭ ئىككى شەرتى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ: بىرى ئۇنىڭ دىندا قىلىنىشى، يەنە بىرى دىننىڭ ئاساسلىرىدىن بىرەر ئاساسقا تايانماسلىقى. رەسۇلۇللاھنىڭ: «كىمكى بىزنىڭ دىنىمىزدا يېڭى بىر نەرسە پەيدا قىلىدىكەن» دېگەن سۆزى، بىرىنچى شەرتكە، «ئۇنىڭدىن بولمىغان» دېگەن سۆزى، ئىككىنچى شەرتكە ۋە «ئۇ رەت قىلىنىدۇ» دېگەن سۆزى ئۇنىڭ زالالەت بىدئەت بولغانلىقىغا زالالەت قىلىدۇ.

بىدئەتنى ھەسەنەگە زالالەت قىلىدىغان ھەدىسلەر:

دىندا يېڭى پەيدا قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى زالالەت ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئىچىدە ياخشىلىرىنىڭمۇ بارلىقىنى كۆرسىتىدىغان كۆپلەگەن سەھىھ ھەدىسلەر بار:

1- ئىمام مۇسلىم «سەھىھى» دە رىۋايەت قىلغان ھەدىستە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەلەم مۇنداق

①جامع العلوم والحكم، 81- بەت .

مەقسەت قىلىنغان بولىدۇ.» يەنە مۇنداق دەيدۇ: «كەمكى ئىسلامدا بىر ياخشى ئىش پەيدا قىلسا...» دېگەن ھەدىس بىلەن «كەمكى ھىدايەتكە چاقىرسا...» دېگەن ھەدىس ئىسلامدا ياخشى ئىشلارنى پەيدا قىلىشنىڭ مۇستەھەبلىكىگە ۋە يامان ئىشلارنى پەيدا قىلىشنىڭ ھاراملىقىغا ئوچۇق-ئاشكارا دالالەت قىلىدۇ. بۇ پەيدا قىلىنغان ئىش تۇنجى قېتىم پەيدا قىلىنغان بولسۇن ياكى بۇرۇن بار بولۇپ تۇنۇلۇپ كەتكەن بىر ئىش بولسۇن، ئىلىم ئۆگىتىش ياكى ئىبادەت، ئەدەب-ئەخلاق ياكى باشقا بىر ئىش بولسۇن ھۆكۈمى بىردۇر. «ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىشقا ئەمەل قىلىنسا» دېگەن سۆزدىن، يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشقا پەيدا قىلغۇچىنىڭ ھايات ۋاقتىدا ئەمەل قىلىنغان بولسۇن ياكى ئۇ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئەمەل قىلىنغان بولسۇن ئوخشاش دېگەنلىك چىقىدۇ.»

ئىمام بۇخارى «سەھىھى» دە ۋە ئىمام مالىك «مۇۋەتتە» دە ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەلقارىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن ۋە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر رامزان ئاخشىمى مەسجىدكە باردۇق. كىشىلەر ئۆز ئالدىغا ناماز ئوقۇۋاتاتتى. ئۆمەر: «مەن بۇلارنى بىر قارىنىڭ ئارقىسىدا توپلىسام بەك ياخشى بولاتتى، دەپ ئويلايمەن» دېدى. كېيىن بۇنىڭغا بەل باغلىدى ۋە كىشىلەرنى ئۇبەي ئىبنى كەئبىنىڭ ئارقىسىدا توپلىدى. كېيىن باشقا بىر ئاخشامدا ئۇنىڭ بىلەن مەسجىدكە

چىقتۇق، كىشىلەر بىر ئىمامنىڭ ئارقىسىدا ناماز ئوقۇۋاتاتتى. بۇنى كۆرگەن ئۆمەر: «بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېدى. «ھافىز ئىبنى ھەجەر ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: «بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېگەن سۆزىنى شەرھىلەپ مۇنداق دەيدۇ: «ھەقىقەتتە يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش شەرئەتتە ياخشى سانىلىدىغان بىر ئىشنىڭ ئاستىغا كىرسە، ئۇ ياخشى ئىش بولىدۇ. ئەگەر ئۇ شەرئەتتە يامان كۆرۈلىدىغان بىر ئىشنىڭ ئاستىغا كىرسە، ئۇ يامان ئىش بولىدۇ. بولمىسا ئۇ مۇباھ ئىشلاردىن بولىدۇ. يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلار بەزىدە بەش ھۆكۈمگە بۆلىنىدۇ.»^⑤

ئىمام تىرمىزى «سۇنەن» دە كەسىر ئىبنى ئابدۇللاھتىن - بۇ ئەمىر ئىبنى ئەۋۋى ئەل مۇزەننىنىڭ ئوغلىدۇر - ئۇ دادىسىدىن، ئۇ بوۋىسىدىن رىۋايەت قىلىشچە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلال ئىبنى ھارىسقا: «بىلگىن» دېدى. بىلال: «ئېمىنى بىلەي ياكى رەسۇلۇللاھ!» دېدى. رەسۇلۇللاھ: «ئى بىلال بىلگىن» دېدى. بىلال: «ئېمىنى بىلەي ياكى رەسۇلۇللاھ!» رەسۇلۇللاھ: «كەمكى مەندىن كېيىن مېنىڭ ئۇنتۇلۇپ كەتكەن سۇننىتىمدىن بىر سۇننەتنى جانلاندىرسا، ئۇ كىشىگە ئۇ سۇننەتكە ئەمەل قىلغان كىشىلەرنىڭ سانىچە ساۋاب

⑤ فتح الباري شرح صحاح البخاري: 5 - توم 155 - 156 - بەت. بەش ھۆكۈم: پەرز، مەندۇب (سۇننەت - مۇستەھەب)، مۇباھ، ھارام ۋە مەكرۇھتۇر.

ئوقۇۋاتاتتۇق، رەسۇلۇللاھ رۇكۇدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ: «سەمىئەللاھۇ لىمەن ھەممەدە» دېۋىدى، ئارقىدىن بىر ئادەم «رېنا ولك الحمد حمداً كثيراً طيباً مباركاً فيه» دېدى. رەسۇلۇللاھ نامازنى تۈگەتكەندىن كېيىن: «نامازدا گەپ قىلغان كىم؟» دېدى. ھېلىقى ئادەم: «مەن» دېدى. رەسۇلۇللاھ: «ئوتتۇز نەچچە پەرىشتىنىڭ ئۇ سۆزلەرنى بىرىنچى بولۇپ يېزىش ئۈچۈن ئالدىرىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم» دېدى. «ھافىز ئىبنى ھەجەر بۇ ھەدىسنىڭ شەرھىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس نامازدا بۇيرۇلغان زىكىرلەرگە خىلاپ بولمىغان ھالدا يېڭى زىكىر پەيدا قىلىشنىڭ جائىزلىقىغا دەلىلدۇر.»^②

چاشگاھ نامىزىنى مەسجىدە جامائەت بولۇپ ئوقۇش، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ ئىشنى بىدئەت دەپ قارايتتى ۋە ياخشى سانائىتى. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم مۇجاھىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن ئۇرۇۋە ئىبنى زۇبەير بىلەن مەسجىدكە كىردۇق، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ئائىشەنىڭ ھوجرىسىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى، كىشىلەر مەسجىدە چاشگاھ نامىزى ئوقۇۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن كىشىلەرنىڭ بۇ نامىزنىڭ ھۆكۈمىنى سورىدۇق، ئۇ «بىدئەت» دېدى...»^③ سەئىد ئىبنى مەنسۇر مۇجاھىدىن ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق

بېرىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ساۋابىدىن ھېچنەرسىنى كېمەيتمەيدۇ. كىمكى ئاللاھ ۋە رەسۇلنى رازى قىلمايدىغان زالالت بىدئەتتىن بىرنى پەيدا قىلسا، ئۇ كىشىگە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغانلارنىڭ سانىچە گۇناھ بولىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ گۇناھىدىن ھېچنەرسىنى كېمەيتمەيدۇ.» ئىمام تىرمىزى: بۇ بۇ ھەسەن سەھىھ ھەدىس دېگەن. ئىمام بەغەۋىمۇ بۇ ھەسەن سەھىھ ھەدىس دېگەن. ئەلبانى سەھىھ ھەدىس دېگەن.^④

«ئەل مىرقات» دېگەن كىتابتا بۇ ھەدىسنى شەرھىلەپ مۇنداق دەيدۇ: «رەسۇلۇللاھنىڭ «زالالت بىدئەت» دەپ ئالاھىدە ئەسكەرتكەنلىكى، بىدئەتنى ھەسەنەنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈندۇر.»

ئىمام ئىبنى ماجەنىڭ رىۋايىتىدە «ئاللاھ ۋە رەسۇلى رازى بولمايدىغان بىدئەت» دەپ كەلگەن. سىندى بۇ ھەدىسنىڭ شەرھىدە: «بۇ ھەدىستە كىتاب يېزىش، مەكتەب سېلىش ۋە باشقىلارغا ئوخشاش ئاللاھ رازى بولىدىغان بىدئەتنىڭ بارلىقىغا ئىشارەت بار، دېيىلدى» دەيدۇ.

ئىمام بۇخارى «سەھىھى» دە رىفائە ئىبنى رافىئە زەرقى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «بىز رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەھنىڭ ئارقىسىدا ناماز

② سىنن الترمذى مع شرحه عارضة الأحوزى: 10 - توم، 106 -
 107 - بەتلەر. سىنن ابن ماجة: 1 - توم، 76 - بەت. شرح
 السنة للبيهوي: 1 - توم، 233 - بەت. صحيح سنن ابن ماجة
 للألبانى: 1 - توم، 41 - 42 - بەتلەر.

③ فتح الباري: ناماز بابى .
 ④ فتح الباري: 4 - توم، 439 - بەت. شرح مسلم للنووي: 3 -
 توم، 381 - 382 - بەتلەر.

دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: «چاشگاھ نامىزنى مەسجىدە جامائەت بولۇپ ئوقۇش يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش. بۇ ئىش مۇسۇلمانلار يېڭى پەيدا قىلغان ياخشى ئىشلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر.»

ئەبۇ شەيبە ھەكەم ئىبنى ئەئزەجدىن ئۇ ئەئزەجدىن مۇنداق رىۋايەت قىلدۇ: «مەن ئىبنى ئۆمەردىن چاشگاھ نامىزى ھەققىدە سورىدىم، ئۇ: «بىدئەت، نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېدى.»^① ھافىز ئىبنى ھەجەر بۇ ھەدىسنى ئىبنى ئەبۇ شەيبىنىڭ رىۋايەت قىلغانلىقىنى بايان قىلىپ: ئىسنادى سەھىھ، دېگەن.^② ھافىز ئىبنى ھەجەر مۇنداق دېگەن: «ئابدۇررەزاق سەھىھ ئىسناد بىلەن سالىمدىن ئۇ دادىسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلغان: ئوسمان ئۆلتۈرۈلدى، ھېچكىم ئۇ نامازنى ئوقۇمايتتى (يەنى رەسۇلۇللاھنىڭ ۋاقتىدىن تارتىپ ئوسمان ئۆلتۈرۈلگىچە ھېچكىم مەسچىتتە جامائەت بولۇپ چاشگاھ نامىزى ئوقۇغان ئەمەس) بۇ، كىشىلەر پەيدا قىلغان نەرسىلەرنىڭ ئىچىدە ماڭا ئەڭ ياقدىغان ئىشتۇر.»^③

بۇ سۆزلەر ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەرنىڭ چاشگاھ نامىزىنى مەسجىدە جامائەت بولۇپ ئوقۇشنى بىدئەت دەپ تۇرۇپ ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنى كىشىلەر پەيدا قىلغان ئىشلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى دەپ سانغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۆمەتنىڭ كاتتا فۇقەھالىرى يۇقىرىدىكى ھەدىسلەردىن ناھايىتى قىممەتلىك گۆھەرلەرنى چىقىرىپ بەرگەن. ئۇ بولسىمۇ: بىدئەتنى ياخشى - يامان دەپ ئىككىگە ئايرىشنىڭ بىرىنچى دەلىلى رەسۇلۇللاھنىڭ «كىمكى ئىسلامدا بىر ياخشى ئىشنى پەيدا قىلىدىكەن... كىمكى ئىسلامدا بىر يامان ئىشنى پەيدا قىلىدىكەن...» دېگەن سۆزى بىلەن، يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشنى ئىككىگە ئايرىغانلىقىدۇر. بۇ قاراشنى مول ئىلمى بىلەن يەر يۈزىنى تولدۇرغان ئىمام شافىئى مۇنۇ سۆزى بىلەن كۈچلەندۈرىدۇ: «يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىشلار ئىككى قىسىم بولىدۇ: بىرىنچىسى، قۇرئان كەرىمگە يا ھەدىسكە يا ساھابىلاردىن كەلگەن ئەسەرلەرگە ياكى ئىجماعا خىلاپ ھالدا پەيدا قىلىنغان ئىشلار بولۇپ، ئۇ زالالەت بىدئەتتۇر. ئىككىنچىسى، يېڭى پەيدا قىلىنغان ياخشى ئىش بولۇپ، ئۇنىڭدا يۇقىرىدىكىلەردىن ھېچبىرىگە خىلاپلىق يوق. بۇ ئىش ئەيىبلەنمەيدۇ. چۈنكى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رامزاننىڭ تەراۋىھ نامىزى ھەققىدە: «بۇ نېمىدېگەن ياخشى بىدئەت» دېگەن.»^④

① مناقب الشافعي للبيهقي: 1 - توم، 469 - بەت. ئىمام شافىئىنىڭ بۇ سۆزى بەيھەقىنىڭ: «مدخل»، ئەبۇ نەشمىنىڭ «حلية الأولياء» ئىمام ئىبنى ئەيمىيەنىڭ «درع تعارض العقل والنقل» ۋە باشقا مەنبەلەردە بىر - بىرىگە يېقىن ئىبارىلەر بىلەن كەلگەن. مەنىسى ئوخشاش بولغانلىقى ئۈچۈن بىرىنى كەلتۈرۈش بىلەن كۇپايە قىلدۇق. [ت]

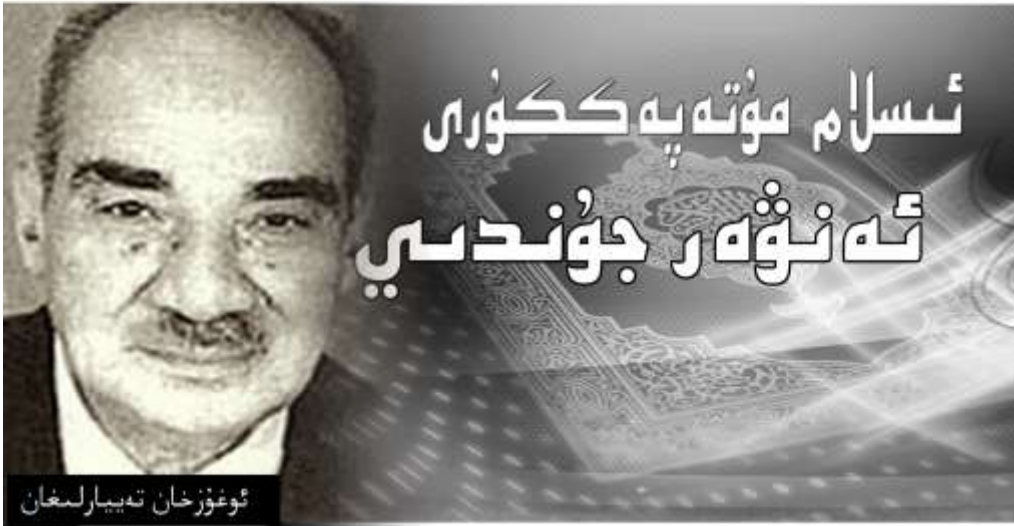
② مصنف ابن أبي شيبة: 2 - توم، 405 - بەت.

③ فتح الباري: 3 - توم، 295 - بەت.

④ فتح الباري: 3 - توم، 295 - بەت. مصنف عبد الرزاق: 3 -

توم، 78 - 79 - بەتلەر.

ئوغۇزخان تەييارلىغان

ئىسلام مۇتەپەككۈرى ئەنۋەر جۇندىي

پۇرسىتىگە ئىگە قىلغان ئىدى. ئۇ ئىقتىساد، بانكىچىلىق، خىزمەتچىلەرنى ئىدارە قىلىش قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆگىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ كەچلىك ئۇنىۋېرسىتېتتىكى ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرغان. ئىسلام توغرىسىدا شەرق ۋە غەربتىكىلىرى ئويىدۇرۇپ چىقارغان شەك - شۈبھىلەردىن خەۋەردار بولۇش ۋە ئۇنىڭغا لايىقىدا رەددىيە بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇش، شۇنداقلا ئۈگەنگەن ئىنگىلىز تىلىنى راۋرۇس پۇختىلاش ئۈچۈن، ئامېرىكىغا سەپەر قىلىپ، ئۇ يەردە «ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتى»دا ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن ئىدى.

ئەنۋەر جۇندىي تەپەككۈر قىلىپ ئىزدىنىش ۋە يېزىقچىلىقنى بالدۇرلا باشلىغان. 1933 - يىلى دوكتور ئەھمەد زەكى ئەبۇ شادى باش تەھرىرلىكىدىكى نوپۇزلۇق ئەدەبىي ژۇرنال «ئەبۇلۇ»^①

ئەنۋەر جۇندىي 1917 - يىلى مىسىرنىڭ ئاسيۇت ئۆلكىسىگە قاراشلىق دەيرۇت دېگەن جايدا ئىلىم - مەرىپەت بىلەن تونۇلۇپ كەلگەن قەدىمىي جەمەتكە تەۋە بىر ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئانا تەرەپتىن بوۋىسى قازى ئىشلىگەن. دادىسى بىلىملىك، ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە خەلقئارا ۋەزىيەتتىن خەۋەردار كىشى ئىدى. جۇندىينىڭ ئۆيى گېزىت - ژۇرناللارغا، ماركەش قىشلاقلارنىڭ داھىيىسى ئابدۇلكەرىم خەتتابى ۋە تۈرك قوماندان ئەنۋەر پاشالارغا ئوخشاش قەھرىمانلارنىڭ سۈرەتلىرى بىلەن تولغان ئىدى.

ئەنۋەر جۇندىي «فۇرئان كەرىم»نى مەھەللىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقىتتىلا يادقا ئېلىپ بولغان ئىدى. دادىسىنىڭ سودىگەر بولۇشىدىن ئىبارەت قولاي شارائىت ئۇنى كىچىك تۇرۇپلا ئوتتۇرا مەكتەپ باسقۇچىدىكى سودا ئىلىمىنى ئۆگىنىپ تاماملىغاندىن كېيىن، «مىسىر بانكىسى»دا ئىشلەش

^① قەدىمىي يۇنان ئىلاھىنىڭ نامىنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، ئەبۇلۇ، ئاپوللو (Apollo) دەپمۇ تەلەپپۇز

تەسىس قىلىنغانلىقى ۋە «نىل دەرياسى شائىرى» دېگەن ئۇنۋانغا ئېرىشكەن تالانتلىق شائىر ھافىز ئىبراھىمغا ئاتاپ مەخسۇس سان چىقىرىش ئۈچۈن مۇسابىقە ئۆتكۈزۈدىغانلىقى ئېلان قىلىنغاندا، ئۇ دەرھال قولغا قەلەمنى ئېلىپ ھافىز ئىبراھىم توغرىسىدا ماقالە يازغان ۋە ماقالىسى تاللىنىپ ژۇرنالغا بېسىلغان. ئۇ ئۆزى توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ: «مەن 17 ياش تۇرۇپ <ئەبۇلۇ> دا ماقالە ئېلان قىلغانلىقىمدىن پەخىرلىنىمەن. چۈنكى بۇ ماڭا <بايانات>، <شەرق يۇلتۇزى>، <رىسالە> قاتارلىقلار كەبى شۇ چاغدىكى ئەڭ مەشھۇر گېزىت-ژۇرناللاردا ئەسەر ئېلان قىلىشىمنىڭ ئىشىكىنى ئاچقان ئىدى.»

ئەنئەنە جۇنىدىنىڭ قەلەم كۈرەشلىرى

ئىسلامنى قوغداش ئۈچۈن ھەر لەھزىدە كۆزىتىشنى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان بۇ يېتۈك شەخس ئەنئەنە جۇنىدى دۈشمەنلەر مۇسۇلمان دىيارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەقىللىرىنى ۋەيران قىلىش ئۈچۈن ھۇجۇم قىلىشتا ئۆتىدىغان ئەڭ خەتەرلىك نۇقتا بولغان «ئىدىيە ئۇرۇشى» قوۋۇقلىرىنىڭ ئالدىنقى سېپىدە تۇرۇپ ئالاھىدە خىزمەت ئۆتىگەن ئىدى. ئۇ ھەقىقەتەن ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئاساس سېلىش ۋە بەرپا قىلىش، بەرداشلىق بېرىش ۋە تېرىشش، ئىجاد قىلىش ۋە تارقىتىش، پەرۋاش قىلىش ۋە كېلەچەك يارىتىشتىن ئىبارەت

قىلىندۇ. - ت.

تۆت باسقۇچنىڭ يېتەكچىسى ئىدى. 1940 - يىلى ئەللامە ئەنئەنە جۇنىدىنىڭ ھاياتىدىكى ئالاھىدە بىر يىل بولۇپ ھېسابلىناتتى. چۈنكى ئۇ شۇ يىلى بىر بۆلۈك شەرقشۇناسلار تەرىپىدىن يېزىلغان «ئىسلام نۇقتىئىنەزەرى» ناملىق كىتابنى ئوقۇغان ۋە بۇ كىتاب ئۇنىڭ ئىسلامغا جەڭ ئېلان قىلىش ۋە غەربلەشتۈرۈش سۈپەتلىرىگە نەزىرىنى ئاغدۇرۇشقا، بۇ سۈپەتلىرىگە قارشى ئىسلام جەڭ مەيدانلىرىدا مەزمۇت پۇت تىكىپ تۇرۇشقا تۈرتكە بولغان ئىدى. ئۇ دائىم مۇنداق دەيتتى: «بۇ قەلىم ئەجنەبىيلەرنىڭ ئىدىيىسى سىڭدۇرمىچىلىكى ۋە مەدەنىيەت تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇشتىكى قوراللىق قورالمدۇر.»

ئۇ شۇ ۋاقىتتىكى ئەڭ كەسكىن، جىددىي، ئۈنۈملۈك ۋە كەڭ ئومۇملىشىۋاتقان «قەلەم كۆرۈشى مەيدانى» دا قولغا قەلەمدىن ئىبارەت «قورال» نى ئېلىش بىلەن ئىش باشلىدى. ئۇ بۇ مەيداندا تاھا ھۈسەين، ئابباس ئەققاد، ئەھمەد لۇتفى، سالامە مۇسا، جورجى زەيدان، تەۋفىق ھەكىم قاتارلىقلارنى ئۇچراتتى ۋە بۇلارنىڭ پىكىرلىرىنى ئىسلامىي مىزان بىلەن ئۆلچەش ئۈچۈن ئادىل تارازا بەرپا قىلدى. ۋەزىنىلىك پىكرى ئۆلچەم كىتابلىرىدىن «دەۋرداش ئەرەب ئەدىبلىرىگە ماياك»، «ھازىرقى زامان ئەرەب ئەدەبىياتى ئۇيۇشۇش، ئەركىنلىك، قارشىلىق كۆرسىتىش مەيدانلىرىدا»، «ئىمپورت قىلىنغان غەرب ئۇسلۇبىنىڭ خاتالىقلىرى»، «دەۋرىمىز يازمىلىرىغا

1951-يىلى بىر يىل قامالغاننىڭ سىرتىدا يەنە نۇرغۇن ئازار-كۈلپەت، زۇلۇم ۋە ھەقسىزلىقلارغا ئۇچرىغان.

ھەسەنۇل بەننا جۇنىدىننىڭ تەپەككۈر پىلتىسىگە ئوت ياققاندى

تارىخشۇناس، بۈيۈك مۇتەپەككۈر ئەنۋەر جۇنىدى ھايات مۇساپىسىنىڭ دەسلەپىدىلا ھەسەنۇل بەننا بىلەن ئۇچراشقان. بۇ مۇبارەك ئۇچرىشىش ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھەقىقەتەن ئولۇغ ۋە تارىخىي بىر ئۇچرىشىش بولغان. ئۇ شۇ ئۇچرىشىشتىن كېيىن ئىسلامىي ھەرىكەت ئېلىپ بارغۇچىلارغا ئوزۇق، ھەر جايدىكى ئىلىم ھەۋەسكارلىرىغا چىراغ بولسۇن دەپ، تۈرلۈك پەنلەرنىڭ مۇقەددىمىسى ئۈچۈن ئىسلامىي تۈستىكى پروگرامما تۈزۈپ چىقىش ئۈچۈن ئۆزىگە ۋەدە بەرگەن ۋە ئاللاھ تائالانىڭ مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى بىلەن «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننەت بەرپا قىلغان ئىسلامىي ئىدىيەنىڭ نېگىزلىك بۆلىكىنىڭ تەتقىقاتى، پارسىلاردىن، يۇنانلىقلاردىن، ھىندىلاردىن كىرگەن تەرجىمە ئىدىيەلەرنىڭ ئىسلامىي ئىدىيە ئالدىدىكى تىپىرلاشلىرى ۋە ئەھلى سۈننەت چۈشەنچىسى بىلەن قانداق تىركەشكەنلىكى، ئىسلامىي ئويغىنىش ھەرىكىتىنىڭ قانداقسىگە ئىسلام دۇنياسىنىڭ مەركىزىدىن ئېتىلىپ چىقىپ مۇستەملىكىچىلىك، ئېكسپىلاتاتسىيە، غەربلەشتۈرۈش، ئىدىئىيى جەھەتتىن خاراكتېرلىق قاتارلىقلارغا قارشى تۇرغانلىقى... قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 10 توملۇق ئېنىسكلوپېدىيا

ئىسلامىي روھىدىن قايتا نەزەر» قاتارلىق كۆپلىگەن كىتابلارنى نەشر قىلدى. ئۇ تاھا ھۈسەيننىڭ ماقالىلىرىنى ئىسلام دىيارىنى غەربلەشتۈرۈش تېزىسلىرىنىڭ يۇقىرى پەللىسى ۋە ئەڭ كۈچلۈك لاگېرى دەپ قارىغاچقا مەخسۇس تاھا ھۈسەين توغرىسىدا «تاھا ھۈسەين ئىسلام مىزانىدا» ۋە «تاھا ھۈسەيننىڭ ئىدىيەسى ھەققىدە مۇھاكىمە» ناملىق ئىككى كىتابنى نەشر قىلدۇرغان. بۇ كۈچلۈك زەربە خاراكتېرلىك كۆرسەتمە، ئۇنىڭغا نىسبەتەن، ئىسلامىي تەپەككۈرنى بېقىندىلىقتىن قۇتۇلدۇرىدىغان ئەڭ مۇھىم ئورۇندىكى خىزمەتلەرنىڭ بىرى ئىدى.

ئەللامە ئەنۋەر جۇنىدىننىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى مەۋقەسى

ئەنۋەر جۇنىدى ئەدەبىياتى (ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئېلىمى بولغان) پىكىر يۈرگۈزۈشتىن ئايرىۋېتىش ھەققىدىكى ئىسلام ئۇقۇمىنى پۈچەكلەش-تۈرۈش، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىگە دەخلى-تەرۇز قىلىش غەربىدە ئەدەبلەرنىڭ ئالدىدا ھەيۋە قىلىپ تۇرغان خىرىستىيانلارنىڭ ئەڭ خەتەرلىكى دەپ قارىغان. شۇڭا ئۇ ۋەزىنىلىك يازمىلىرىدا غەرب مەپتۇنلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھازىرقى زاماندىكى غەربلەشكەن ئەۋلادلىرى ئۇۋال قىلغان رافىئىي، سەئالىي، باكسىر، مۇھەممەد فەرىيد، ۋەجدىي، سەھھار، كەيلانىي، تىمور... قاتارلىقلار كەبى توغرا ئىسلامىي چۈشەنچە ئىگىلىرىگە قارىتا ھەققانىي مەيداندا تۇرغان. شۇ سەۋەبلەك ئۇ مۇشۇ يولدا

بۇلاردىن باشقا يەنە شۇ ۋاقىتلاردىكى نوپۇزلۇق تاراتقۇلارنىڭ نەشر ئەپكارلىرىنىمۇ كۆرۈپ چىقتىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇئەييەن تېمىلارغا بولغان تونۇشنىڭ قانچىلىكلىكىنى تەخمىن قىلىش ئۈچۈن ئىدى.»

كىتابىنى نەشر قىلىپ ۋەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. بەزىلەر «بۇ ئېنىسكلوپېدىيە ئەسەر ھىپلەھەم ئونلىغان ئىلمىي مەجمۇئەلەرگە، يۈزلىگەن ئىلمىي مۇئەسسەسە ۋە ھەيئەتلەرگە جەڭ ئېلان قىلىپ كەلمەكتە» دەيدۇ.

كچىك پېئىللىقى ۋە يۈكسەك ھىمەت ساھىبى ئىكەنلىكى

ئۇنىڭ جىزىنىڭ تالەبىيە رايونىدىكى ئوسمان مۇھرىم كوچىسىغا جايلاشقان تۇرالغۇسىنى بىلىدىغان كىشى بۇ ئۆيىنىڭ ھەممە ھۇجرا ۋە قەۋەتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ تۈرلۈك ساھەلەرگە ئائىت نۇرغۇنلىغان بىلىم-مەرىپەت «ئېنىسكلوپېدىيەسى» ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىلمىي كارتوچكىلىرىلا 180 كوروپكىغا قاچىلانغان. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان سەۋر-تاقەت بىلەن، دەۋرىمىزدە مىسلى كۆرەلمىگۈدەك دەرىجىدە ئىلمىي ئەمگەك ئۈچۈن ۋاقىت ئاجرىتىش ۋە مال-مۈلۈك، بالا-چاقىلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالماسلىق بىلەن قولغا كەلتۈرگەن. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا قائىدە ئىسىملىك بىر قىز پەرزەنت ئاتا قىلغان بولۇپ، بويىغا يەتكەندە ياخشى يىگىتكە ياتلىق قىلغان. بۇ يىگىت كېيىنچە ئۇستاز ئەنۋەر جۇنىدىننىڭ ئەڭ ياخشى ياردەمچىسى بولۇپ قالغان.

ئۇستاز ئەنۋەر جۇنىدىن ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ پىكرى ئەندىزىسىگە ئاساس سالغۇچى دەپ قارىلىدۇ. ئۇ فرۇيد، ماركس، دارۋىن، دوركايم قاتارلىقلارنىڭ

ئەللامە ئەنۋەر جۇنىدىننىڭ ئىلمىي ئەسەرلىرى

ئۇنىڭ ئىدىيەسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان ئاساسلىق مەسىلە ئىسلام قانۇنىنى ھۆكۈمران قىلىش مەسىلىسىدۇر. ئەللامە ئەنۋەر جۇنىدىن مۇبارەك قەلىمى بىلەن ھەر بىر كەلىمىدە ئوچۇق ئەكس ئېتىپ تۇرىدىغان چوڭقۇر پىكىرلىك، ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان، ئۇنىۋېرساللىق بىلەن خاراكتېرلەنگەن مەدەنىيەت ۋە كۈلتۈر تۈسى قويۇق 200 پارچىدىن ئارتۇق كىتاب، 300 دىن ئارتۇق ماقالە يازغان. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن ھەر قايسى كىتابخانلارنىڭ ئىككى مىليوندىن ئاشىدىغان كىتابلار كاتالوگىنى كۆرۈپ چىققان. بەزى كىتاب ۋە ئەسەرلەرنىڭ ئىسمىنى خاتىرىلىۋالغان. «ھىلال ئاي»، «ئۇزۇندىلەر»، «مەشرىق»، «قەندىل»، «رىسالە»، «مەدەنىيەت» قاتارلىق چوڭ ژۇرناللارنىڭ مۇندەرىجىلىرىگە مۇراجىئەت قىلىپ، بەزى تېمىدىكى ئەسەرلەرنىڭ مەركىزى ئىدىيەسىنى سۈزۈپ چىققان ئىدىم. «ئەلبېھرام گېزىتى» نى 20 يىل ئۈزۈمەي كۆردۈم، «تۇغ»، «ئاخبارات»، «شەرق يۇلتۇزى»، «جەھاد»... قاتارلىق گېزىتلەرگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتىم.

پادىشاھلارنىڭ پادىشاھى بولغان ئاللاھ تاڭالانىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشىش ئۈچۈنلا ئىشلەيمەن» دەپ جاۋاب بەرگەن ئىدى. ئۇ پۈتۈن ھىممىتىنى يېزىشقا قاراتقان ئىدى. دائىم رەببىدىن مەقسەت قىلغانلىرىنى يېزىشقا مۇمكىن بولغىدەك ۋاقىت بېرىشنى تىلەپ دۇئا قىلاتتى.

ۋاپاتى:

85 يىللىق ئۆمرىنىڭ تەخمىنەن 70

يىلىنى ساپ بولغان ئىسلامىي ئالاھىدىلىكنى قوغداش، توقۇلمىلارغا، شۈبھىلەرگە رەددىيە بېرىش، غەربلەشتۈرۈشنى مەزمۇن قىلغان پىكرىي ھۇجۇملارغا تاقابىل تۇرۇشقا سەرپ قىلغان بۈيۈك مۇتەپەككۈر، ئۇستاز ئەنۋەر جۇندىي ھىجرىيە 1422 - يىلى زۇلقەئدە (11 - ئاي) نىڭ 13 - كۈنى (مىلادى 2002 - يىلى 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى) دۈشەنبە كەچتە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا سەپەر قىلدى. ئۇ پۈتۈن ئۆمرىدە مەيلى ئەسەر يازغاندا بولسۇن ياكى باشقا ھەر قانداق ۋاقىتتا تاھارەت بىلەن يۈرەتتى. ئۇ ھەمىشە مۇنداق دېگەن ئىدى: «پەزىلى - مەرھەمەتنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلىكىدە، ھەقىقىي توغرا يول دېگەن ئاللاھنىڭ يولىدۇر، ئاللاھ تاڭالانىڭ توغرا يولغا يېتەكلەشتىكى پەزىلى - مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، ئەلۋەتتە يولدىن ئېزىپ قالغان بولار ئىدۇق.» جانابى ئاللاھ تاڭالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي!

ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇنىڭ ھەققىدە باشقىلارنىڭ ئېيىقلىرى:

خاتالىقلىرىنى ئېچىپ بەرگەن. غەززالىي، ئىبنى رۇش، فارابى، ئىبنى سىنا، ئۆمەر ھەبىب... قاتارلىق پەيلاسوپلارغا نىسبەتەن ئىجابىي مەيداندا تۇرغان. ئۇ ۋاپات بولۇشتىن بۇرۇن بارلىق ئىلىم سەمەرىلىرىنى پۈتكۈل ئوقۇرمەن ۋە تەتقىقاتچىلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئىسلام مۇئەسسەسەلىرىگە ۋە قەسە قىلمۇپىتىشنى ۋەسىيەت قىلغان.

ئەللامە ئەنۋەر جۇندىي نائىل بولغان شان - شەرەپلەر:

ئەللامە ئەنۋەر جۇندىي 1960 - يىلى «دۆلەت مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. ئىسلام دۇنياسىنىڭ پايتەختلىرى بولغان رىياد، رابات، ئالجزىرىيە، مەككە مۇكەررەمە، خارتۇم، جاكارتا قاتارلىق جايلاردا ئېچىلغان كۆپلىگەن ئىسلامىي قۇرۇلتايلارغا قاتناشقان ۋە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا لېكسىيە سۆزلىگەن.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ئۇ ئۆزىنىڭ ئىسلام تەرەپدارلىرىغا مەنسۇپ بولغان ھۆرمەتكە سازاۋەر مۇتەپەككۈرلار ئارىسىدا ھەممە ئادەم كۆز تىكىدىغان ئورۇنغا ئىگە قىلىدىغان نۇرغۇن ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىگە قارىماي، نام - شۆھرەت، كۆزگە چېلىقىش دېگەنلەرگە پەقەتلا قىزىقمايتتى. ئۇ يۈرۈش - تۇرۇشلىرىدا، كىيىم - كېچەكلىرىدە ۋە ھەممە ئىشلىرىدا تولىمۇ ئاددىي - ساددا ئىدى. لېكسىيە ۋە نۇتۇقلىرىدا سوۋغا - سالاملاردىن ھېچنەرسە قوبۇل قىلمايتتى. ھەتتا مۇكاپاتلارنىمۇ رەت قىلىپ ئالغىلى ئۇنىمايتتى. باشقىلار ئۇنىڭ نېمىشقا بۇنداق قىلىدىغانلىقىنى سورىغاندا، ئۇ: «مەن پەقەت

ئەللامە ئەنۋەر جۇندىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئەللامە يۈسۈف قەرداۋىي مۇنداق دەيدۇ: « تېخى ئاخشاملا نوپۇزلۇق يازغۇچى ئۇستاز ئەنۋەر جۇندىنىڭ رەببىمىزنىڭ دەرگاھىغا سەپەر قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىم. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ شۇنداق دېدىمكى: مول مەزمۇنلۇق توم-توم كىتابلىرى، چوڭقۇر پىكىرلىك ماقالىلىرى، كۈنبويى يېزىقچىلىق ۋە ئىلمىي ئەمگەك بىلەن مەشغۇل بولۇش، ئۆتكۈر قەلىمى بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە كۈلتۈرى ئۈچۈن، ئىسلام دەۋىتى ۋە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، قان-تەر ئاققۇزۇش بىلەن تونۇلغان بۈيۈك يازغۇچى ۋاپات بولۇۋىدى، ۋاپات بولغانلىق خەۋىرى بىر قانچە كۈنگىچە بىلىنىمىدى، تېلېۋىزور، گېزىت-ژۇرنال، رادىيولار بۇ ھەقتە ھېچقانداق خەۋەر تارقاتمىدى. ھالبۇكى، بۇ كىشى ئەرەب-ئىسلام مەدەنىيىتى ھەققىدە كۆپلىگەن ساھەلەردە ئېنىسكولوپىدىك ئەسەرلەرنى، توم-توم كىتابلارنى مېراس قالدۇرغان ئىدى. قاھىرەدىكى ئىسلامىي ئىشلار ئالىي كېڭەشنىڭ خىزمەتتىكى ئەزاسى ئىدى. ژۇرنالىستلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئالدىنقى سېپىدىكى ئەزالىرىنىڭ بىرى ئىدى. 1960-يىلى دۆلەتنىڭ تەقدىرلىشىگە ئائىل بولغان ئىدى. ناۋادا ئەنۋەر جۇندى بىر ناخشىچى، ياكى ئارتىست بولغىنىدا ئىدى، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ ئىستونىلىرى، ئۇنىڭ شان-شەرەپلىرى، كەسىپتىكى ئۇتۇقلىرىغا ئوقۇلغان مەدھىيەلەر بىلەن توشۇپ كەتكەن بولار ئىدى.»

ئاللاھقا يېقىنلىشىشتىن باشقىغا قىزىقمايدىغان كىشى ئىدى. ئۇنىڭ قىزىنىڭ دېيىشىچە، ئۇ دادىسى ھەققىدە توختالغان، ئىش-ئىزلىرىنى ماختىغان، گېزىت-ژۇرناللارنى كۆرۈپ قېلىپ، خۇشاللىقىدا ئىتتىكلا قولغا ئالغىلىۋاتقاندا، دادىسى دائىم دېگۈدەك «بۇنداق ۋاقىتنى ئالدىدىغان شاكال نەرسىلەرنى ئوقۇمايلا قويۇڭ» دەپ توسىدىكەن.

ئۇ ھۇرۇنلۇق ياكى ئاجىزلىقتىن ئەمەس، بەلكى قاناگەتچانلىقتىن يوقسۇل كۈن كەچۈرەتتى. ئۇ ئېھتىياجى بارلىقىغا قارىماي ئېرىشكەن مۇكاپاتلىرىنى داۋاملىق مەھەللىسىدىكى قولى قىسقا قولۇم-قوشنىلىرىغا تارقىتىپ بېرەتتى. ئۇ 20-ئەسىردىكى ئەرەب مۇتەپەككۈرلىرىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى سېپىدىكى شەخس ئىدى. 65 يىلدىن بۇيان ژۇرنال رېداكسىيەلىرىنى ئۆزىنىڭ تېرەن پىكىرلىك ئەسەرلىرى بىلەن ئۈزلۈكسىز تەمىن ئېتىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ كىتابلىرى ۋە يازغان ماقالىلىرى بىزنىڭ ئەقلىمىزنى، ئېڭىمىزنى بۇلغىنىشتىن ساقلىغان. ئۇ توختىماي يازاتتى. شۇنچا پەقەت ئۇنىڭ يازمىلىرى بىلەنلا ھەپتىلىك ژۇرناللارنى چىقارغىلى تامامەن بولاتتى. ئۇنىڭ ھاياتىغا، ئىلمىي سەمەرىلىرىگە قايتىدىن نەزەر سالغىنىمىزدا كەسكىن ھالدا شۇنداق دېيەلەيمىزكى، 20-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا مىسىردا ئىسلامىي پىكىر قىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى ئەنۋەر جۇندىگە قەرزدار.^①

① <http://islamstory.com>
<https://ar.wikipedia.org/wiki/>

ۋاقتىدىكى ئەنگلىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بېلفور 1917-يىلى 2-نويابىر زىيۇننىم رەھبىرى روچىلدا ئەۋەتكەن خېتىدە يەھۇدىيلارغا پەلەستىن زېمىنىدا ئىسرائىل دۆلىتىنى قۇرۇپ بېرىش ۋەدە قىلىنغانىدى.

پىلان بويىچە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئىشلاردىن: شەرىپ ھۈسەيىن بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن مېخاخون سۆھبىتى، 1916-يىلى ئەرەب ئىنقىلابىنىڭ قوزغىلىشى، ئەرەبلەرنىڭ ئوسمانى خىلاپىتىگە قارشى غەرب ئىتتىپاقداشلار سېپىگە قوشۇلۇپ ئۇرۇشقا كىرىپ، ئوسمانى خىلاپىتى ئەسكەرلىرى شام دىيارى، ئىراق، يەمەن ۋە ھىجازدىن قوشۇن چېكىندۈرۈپ، تۈركىيەگە مەركەزلىشىپ كامال ئاتا تۈرك باشچىلىقىدا تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېلان قىلىنىشى

ئۆتكەن ئىككى ئەسىر مابەينىدە ئىسلام ئۈمىتى بۈيۈك ئىككى پىلانغا دۇچ كەلگەن، بىرىنچىسى «زىيۇننىم پىلانى» ئىككىنچىسى بولسا، «ئىران موللىلىرى پىلانى» دۇر. تۆۋەندە مەزكۇر ئىككى پىلاننىڭ ئۈمىمەتكە بولغان تەسىرى، ئىككى پىلاننىڭ بىرلىشىشى ۋە ئايرىلىشى نۇقتىلىرى ئۈستىدە توختىلىمىز.

«زىيۇننىم پىلانى» 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى يەنى 1897-يىلى بازدىدىن باشلانغان بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدىكى غەرب دۆلەتلىرىدىن ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە تىل بىرىكتۈرۈش ئارقىلىق بىرقانچە تۈرلۈك نەتىجىنى قولغا كەلتۈرگەن، 1916-يىلى فرانسىيە ۋە ئەنگلىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىرى «سايكس بىكو» شەرتنامىسى ئىمزالانغان، نەتىجىدە بېلفور ۋەدىنامىسى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان. ئۆز

بىلەن نەتىجىلەندى.

غەرب زىيۇننىڭ ئەرب دۇنياسىدا ئەمەلگە ئاشۇرغان پىلاننىڭ ئاساسلىق نەتىجىسى شام دىيارىنى مۇستەملىكە قىلىپ پارچىلاش بولۇپ، سۈرىيە، لىۋان، پەلەستىن ۋە ئوردانىيە دىن ئىبارەت 4 دۆلەتنى قۇرۇپ چىقىش بىلەن نەتىجىلەنگەن، سۈرىيە بىلەن لىۋاندا تائىپە دۆلىتى قۇرۇلغان. سۈرىيە دە بولسا جۇغراپىيىلىك ئورۇن ئېتىبارى بىلەن ئەلۋىلەر دۆلىتى، دۇرزنلار دۆلىتى ۋە سۈنىيلەر دۆلىتىگە تەقسىم قىلىنىش پىلانى، لىۋاندا خرىستىئانلار دۆلىتى ئاللىبۇرۇن ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

بېلفور ۋە دىنامىسگە ئاساسەن ئەنگىلىيە پەلەستىننى يەھۇدىلارغا مىللى ۋە دىنى دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ بېرىش ۋە دىنىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، پەلەستىن زېمىنلىرىنى ئوغرىلاشقا ياردەم قىلىپ، كەلگۈسى دۆلىتىنىڭ ئۇلىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئوخشاش بولمىغان مۇئەسسەسەلەرنى قۇرۇشقا ياردەم قىلىپ، غەرب زىيۇننىڭ پىلانى ئەمەلگە ئېشىپ 1948-يىلى 15-ماي پەلەستىندە ئەنگىلىيە ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئىسرائىلىيە دۆلىتىنى ئېلان قىلدى. دەرھال ئامېرىكا ۋە سوۋىت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت چوڭ دۆلەتلەر (قانۇنسىز تۆرەلمە) ئىسرائىلىيە دۆلىتىنى ئېتىراپ قىلدى. زىيۇننىڭ پىلانى تولۇق ئەمەلگە ئاشمىغانلىقى ئۈچۈن مەزكۇر پىلانى تولۇقلاش مەقسىتىدە ئىران موللىلىرىنىڭ

ئۈمىدەتنى پارچىلاش پىلانى 1979-يىلى ھۈمەينى ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشى بىلەن باشلانغان بولۇپ، ئىراننىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنىڭ ئاساسلىقى ئامېرىكا بىلەن ھەمكارلىشىپ 2001-يىلى ئافغانىستاننى، 2003-يىلى ئىراقنى ئىشغال قىلىش بولۇپ، يەنىلا ئامېرىكىنىڭ ياردىمى بىلەن باغدات، دەمەشق، بېيرۇت ۋە سانئالارنى كونتروللىقىغا كىرگۈزگەن بولدى. ئۇنداقتا زىيۇننىڭ پىلانى بىلەن تېھران موللىلىرىنىڭ پىلانلىرىدا بىرلىشىش ۋە ئايرىلىش نۇقتىلىرى قايسىلار؟

ئىككى پىلاننىڭ بىرلىشىش نۇقتىلىرى: بىرىنچى: ھەر ئىككى پىلاننىڭ ئاساسلىق قوزغاتقۇچ ئامىلى دىنى ئامىلىدۇر، زىيۇننىڭ پىلاننىڭ روھى كۈچى بولسا تەۋراتتىن ئېلىنغان خۇراپاتلار بولۇپ، «ئىلىدىن فىرانقىچە ئاتالمىش ئىسرائىل دۆلىتى» قۇرۇش چۈشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى ئىلاھى تەلىمات دەپ قارايدۇ. ئىران موللىلىرىنىڭ نىشانى بولسا، ئىسلام ئۈمىتىنى «شەئە تائىپىسى» تونىغا ئوراشقا تىرىشىشتىن ئىبارەتتۇر.

ئىككىنچى: ھەر ئىككى پىلان ئىسلام دۇنياسىنى پارچىلاشنى مەقسەت قىلغان بولۇپ، بىرىنچى پىلان شام دىيارىنى سۈرىيە، ئوردانىيە، لىۋان ۋە پەلەستىندىن ئىبارەت 4 دۆلەتكە بۆلدى. ھازىرنىڭ ئۆزىدە بولسا سۈرىيەنى 4 كە بۆلۈپ ئەلۋىلەر دۆلىتى، دۇرزنلار

ئىمزالىغان خەلقئارالىق كېلىشىمىمۇ ئىسرائىلىيەنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن بولدى، نەتىجىدە ئىسرائىلىيە ئوتتۇرا شەرقتە بىرلا ئاتوم دۆلىتىگە ئايلاندى.

ئىككى پىلاننىڭ ئايرىلىش نۇقتىلىرى:

بىرىنچى: ئىسلام ئۈمىتى زىيۇننىمچىلارنىڭ 19-ئەسىردە ياۋروپادا ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىغان پىلانلىرىغا دىققەت قىلىشقا باشلىغان بولۇپ، سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىدىئولوگىيە ساھەلىرىدىكى پىشۋالار كەلگۈسى خەتەردىن ئاگاھلاندىرۇپ مۇسۇلمانلارنى يەھۇدىلارغا يەر ساتماستىن تەشەببۇس قىلغان. پەلەستىندە زىيۇننىمچى يەھۇدىلار ئىگە بولغان زېمىنلار بولسا، ئىنگىلىز ھاكىمىيىتى ئوسمانى خىلاپىتىگە تەۋە زېمىنلارنى تارقىتىپ بەرگەن سەۋەپتىن بولغانىدى.

ئەكسچە، ئىسلام ئۈمىتى ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانلىرىنى ۋاقتىدا ئاڭقىرالماستىن بەزى ئەھلى سۈننەت ئالىملىرى، دەۋەتچىلەر، جامائەتلەر مەزكۇر پىلانلارنى ئىسلام ئۈمىتىگە پايدىلىق بولۇشى مۇمكىن دەپ قارشى ئالغان بولسىمۇ، ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانمۇ زىيۇننىمچى پىلاندىن قېلىشمايدىغان خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى تولمۇ كېيىن ھېس قىلدى. شۇ ئۆلىمالارنىڭ ئەڭ مەشھۇرلىرىدىن بىرى شەيخ يۈسۈپ قەرداۋى (ئاللاھ ئۇزۇن ئۆمۈر بەرسۇن) بولۇپ، يېقىندا ئۆزىنىڭ شەئەلەرگە

دۆلىتى، ھەلەپ دۆلىتى ۋە دەمەشق دۆلىتى قۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانى بولسا، ئىراقنىڭ شىمالىدا كۆرد دۆلىتى، ئوتتۇرىدا سۈننى دۆلىتى، جەنۇبىدا بولسا شىئە دۆلىتىدىن ئىبارەت 3 دۆلەتكە بۆلۈندى. ئىران يەنە يەمەننى شىمال ۋە جەنۇبتىن ئىبارەت ئىككى دۆلەتكە بۆلۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا.

ئۈچىنچى: مەزكۇر ئىككى پىلاندىن ئەڭ ياخشى پايدىلانغان نەرەپ ئىسرائىلىيە بولۇپ، ئوسمانى خىلاپىتىنىڭ يىقىلىشى نەتىجىسىدە سۈرىيە، لىۋان، ئىئوردانىيە، پەلەستىن ۋە ئىراقلار ئەنگىلىيە ۋە فرانسىيەلەرنىڭ كونتروللىقىغا ئۆتتى، 1948-يىلى «ئىسرائىلىيە» دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقىلدى.

ئىران موللىلىرىنىڭ پىلاندىن ئەڭ ياخشى پايدىلانغان نەرەپ يەنىلا ئىسرائىلىيە بولۇپ، بۇنىڭ تىپىك مىسالى رايوننى تېخىمۇ پارچىلاشتا مەيدانغا كەلدى. سۈرىيەدىكى خېمىيە قوراللىرىنى ۋە ئىران قىلىشىمۇ ئىسرائىلىيەنىڭ مەنپەئىتىگە خىزمەت قىلدى، شۇ يول ئارقىلىق ئىسرائىلىيە، ئىران ۋە سۈرىيە رېجىمى بىرلىكتە ئەسەد ھاكىمىيىتىنى ئامېرىكا ھۇجۇمىدىن ساقلاپ قالغان بولدى.

ئىران 2015-يىلى 15-ئىيۇل ئاتوم تاۋلاشنى توختىتىش ھەققىدە ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى 1+5 دۆلەتلەر بىلەن

ئالدىنقى كەتكەنلىكى، ئۇلار بىلەن دوستانە مۇئامىلىدە بولغانلىقىنىڭ خاتا بولغانلىقىنى ئېتىراپ قىلدى.

ئىككىنچى: ئىسلام ئۆمىتىنىڭ پىشۋالىرى زىيۇنىمچىلارنىڭ خەتىرىگە قارشى بۇرۇنلا پىلانلىرىنى تۈزۈپ ھەرىكەتكە ئۆتكەن، پەلەستىن ئۆلىمالىرىدىن ھاجى ئەمىن ئەلھۇسەينى 1931-يىلى قۇددۇستا ئومۇمىي ئىسلام قورۇلتىيى چاقىرىپ زىيۇنىمچىلارنىڭ خەتىرىگە قارشى سىياسىي پىلانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئۆلىمالارنى تەكلىپ قىلىپ زىيۇنىمچىلارنىڭ پەلەستىن ۋە بەيتۇلمۇقەددەسنى يۇتۇۋېلىش خەتىرىگە جىددى تاقابىل تۇرۇش لازىملىقى ھەققىدە چاقىرىقتا بولغان.

ئەينى ۋاقىتتا پەلەستىندە مۇستەملىكىگە قارشى شەيخ ئىززەتدىن ئەلقەسسام باشچىلىقىدا جىھاد ھەرىكىتى باشلانغان بولۇپ، جامائەت توپلاش ئۈچۈن ھەيپا شەھىرىدىكى ئىستىقلال مەسجىدىنى مەركەز قىلىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ زىيۇنىمچى مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى قولغا قورال ئېلىشقا چاقىرىغان. نەتىجىدە پۈتۈن پەلەستىن زېمىنىدا 1936-يىلىدىكى ئىنقىلاب ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىنقىلابلار ئارقا-ئارقىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان. كېيىن مەزكۇر ئىككى پىلان ھاجى ئەمىن ئەلھۇسەينى رەھبەرلىكىدىكى ھەرىكەتتە بىر كاتىگورىيىگە مەركەزلەشتى، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن

1948-يىلى ئىسرائىلىيە دۆلىتى قۇرۇلغۇچە بولغان ئارىلىقتا زىيۇنىمچىلارغا قارشى كۈرەشتە ئالاھىدە رولى بولغان «ئەرەب ئالى كېڭىشى» قۇرۇلدى، بۇ كېڭەش 1964-يىلى ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى چاقىرىغان ئەرەب قورۇلتىيىدا ماقۇللانغان پەلەستىن ئازاتلىق تەشكىلاتى قۇرۇلغۇچە پەلەستىن ئازاتلىق ھەرىكىتىگە رىياسەتچىلىك قىلدى.

ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانى بولسا، ھېچقانداق قارشىلىقسىز ئۇزۇن مۇددەت داۋام قىلغان بولۇپ، 2015-يىلىنىڭ ئاخىرلىرى ئۆلىمالار بىرلىكىگە كىلىپ «ئۆمىتىنى قۇتقۇزۇش قورۇلتىيى» نامى ئاستىدا يىغىن چاقىرىغان ۋە بۇ يىغىندا ئىران موللىلىرىنىڭ شەئەلەشتۈرۈش پىلانىغا قارشى «ئۆمىتىنى قۇتقۇزۇش پىلانى» نامى ئاستىدا كۆپ كېچىكىگە ھالدا قارشىلىق ھەرىكىتى باشلىغان بولدى.

ئۈچىنچى: ئىككى پىلاننىڭ ئايرىلىش نۇقتىلىرىدىن يەنە بىرى مۇسۇلمانلار زىيۇنىمچىلارغا قارشى بىر مەيداندا تۇرالغان بىلەن ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانىغا قارشى بىر مەيداندا تۇرالمىدى. بۇنىڭدىكى ئاساسلىق سەۋەپ ئىراننىڭ ئۆمىتىنى ئالداپ، «مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىكى» «غەرب زومىگەرلىرىگە قارشى تۇرۇش» «دۇنيادىكى مەزلۇم مۇسۇلمانلارنى قۇتقۇزۇش» «ئىسرائىلىيەگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان پەلەستىن تەشكىلاتلىرىغا ياردەم بېرىش»

كۈچۈكلەرنىڭ جىنايەتلىرى ھەققەتنى ئاشكارىلاپ قويدى. «مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىكى» شوئارى ئاستىدا ئىراق، سۈرىيە، يەمەنلەرنى پارچىلاپ ۋەيران قىلدى.

ئىران موللىلىرى پىلاننىڭ سىرلىرى پاش بولۇپ قېلىپ ئەۋرىتى ئېچىلىپ قالدى، سۈرىيە، ئىراق، يەمەندىكى ئەھۋاللار ئىراننىڭ ئىسلام ئۆمىتىنىڭ ھەقىقىي دۈشمىنى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرىدىغان ھەقىقەت بولۇپ، ھېچقانداق بىر مۇسۇلمان ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانلىرىنى قوللىمايدىغان ھالغا يەتتى. دىنى جەھەتتىنمۇ قوللىشى توغرا ئەمەس.

خۇلاسە شۇكى، ئىسلام ئۆمىتىنىڭ ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئىككى چوڭ پىلان تۈزۈلگەن بولۇپ، بىرى زىيۇنۇمچىلارنىڭ پىلانى يەنە بىرى ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانلىرىدۇر. ئىككىنچىسى بىرىنچىسىنىڭ تولۇقلىمىسى بولۇپ كەلگەن. ھەرئىككى پىلان ئىگىلىرى مىكروپىلانغان دىن تونغا ئورنىۋالغان خىياللار ئىچىدە ياشايدۇ. ھەر ئىككىسى ئىسلام دۇنياسىنى پارچىلاش، سۈمۈرۈش، ئىسرائىلىيەگە خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىلانلاردۇر.

مەنبە:

<http://www.aljazeera.net>

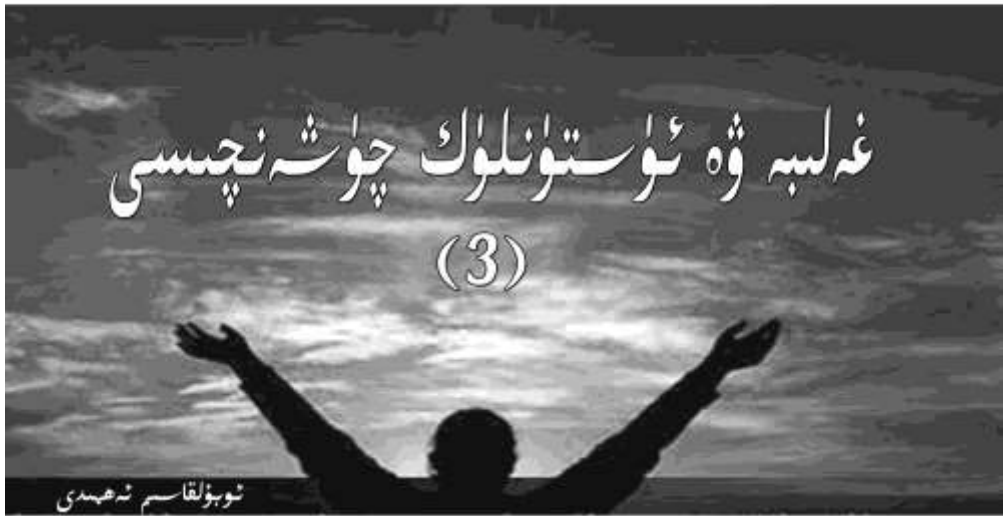
شوئارىلىرى ئارقىلىق ئۆمىمەتنى ئالداپ بىخۇدلاشتۇرۇپ كەلگەن.

ئەپسۇسكى، ھازىرغىچە بەزى ساددا ئۆلىمالار ئىراننىڭ ھەسەل بىلەن ئورالغان زەھەرلىرىنى يۇتۇپ كەلمەكتە. ۋەھالەنكى ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانى ئىراقتى ۋەيران قىلىپلا قالماستىن، 1979-يىلى مىسىر «كامب دېۋىد» شەرتنامىسىنى ئىمزالاپ قارشى مەيداندىن چېكىنگەندىن كېيىن ئىسرائىلىيەنى قورقتالايدىغان شەرقىي مەيداندىكى ئەڭ مۇھىم ئىراق ئارمىيىسىنى ۋەيران قىلدى.

سۈرىيەدە 500 مىڭغا يېقىن پۇقرانى ئۆلتۈرۈپ، 12مىليۇن ئادەمنى ئۆز يۇرتىدىن پالغان زالىم، دىكتاتور ئەسەد رىجىمى بىلەن بىر سەپتە مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇشۇۋاتقان ئىراننىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ پىلاننى چۈشىنىپ يېتىشتە ھېچكىمنىڭ ئۆزىنى قالمىغان بولسا كېرەك.

ئىران موللىلىرىنىڭ پىلانى ئاشكارىلىنىپ قالدى، سەمىيىتىنى يوقاتتى، ئۇنىڭ پىلانى قۇرۇق گەپ سېتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى پۈتۈن دۇنيا بىلدى. داۋاملىق «يوقالسۇن ئىسرائىلىيە» شوئارىنى تولاپ قويۇپ ئىسرائىلىيەگە قارشى كۈچلەرنى ۋەيران قىلىش بىلەن ئاۋارە. داۋاملىق مەزلۇملارغا يانتايلاق بولىدىغانلىقىنى داۋا قىلىدۇ-يۇ، «قاتىل، زالىم» غا ياردەم بېرىدۇ.

سۈرىيەدىكى ئىران ۋە ئۇنىڭ

غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈك چۈشەنچىسى

(3)

ئوبۇلقاسم ئەھمىدى

قىلىشقا بولىدۇ.

نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسسىدە دەۋەتچىلەر ئۆزلىرىگە پىرىنسىپ قىلىشقا تىگىشلىك نۇرغۇن دەرس ۋە ئىبرەتلەر بار. چۈنكى نۇھ ئەلەيھىسسالام ئىنسانىيەتكە تۇنجى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر بولۇش، دەۋەت زامانىنىڭ 950 يىلغا يېتىش، ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەرنىڭ جۈملىسىدىن بولۇش ۋە «قۇرئان كەرىم»دىكى 29 سۈرىدە 43 قېتىم ئىسمى تىلغا ئېلىنىشى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە پەيغەمبەردۇر.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسسى بىزگە، ھەق بىلەن باتىل، ھىدايەت بىلەن ئازغۇنلۇق، ئىمان بىلەن كۇفىرى، نۇر بىلەن قاراڭغۇلۇق ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشلەرنى بايان قىلىپ بېرىش بىلەن بىرگە، فىرئەۋننىڭ بەنى ئىسرائىلنى بوزەك قىلىپ، ئۇلارنى قۇل قىلىۋالغانلىقى؛ ئاللاھ تائالانىڭ بەنى ئىسرائىلنىڭ تارتىۋېلىنغان

ئالدىنقى ساندا دەۋەتچىلەرنىڭ دىنىنى يەتكۈزۈشكە مۇيەسسەر بولۇشىدىن ئىبارەت غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ مۇھىم بىر تۈرى ئۈستىدە توختىلىپ، ئۇنىڭغا ئۈچ مىسال كەلتۈرگەندۇق، ئاللاھ خالىسا، نۆۋەتتىكى ساندا دۈشمەنلەرنىڭ ھالاک بولۇپ، مۇئەمىنلەرنىڭ غەلبە قىلىشىدىن ئىبارەت غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ يەنە بىر مۇھىم تۈرى ئۈستىدە توختىلىمىز ۋە ئۇنىڭغا بىر قانچە مىساللارنى كەلتۈرىمىز.

دۈشمەنلەرنىڭ ھالاک بولۇپ، مۇئەمىنلەرنىڭ غەلبە قىلىشى

دۈشمەنلەرنىڭ ھالاک بولۇپ، مۇئەمىنلەرنىڭ غەلبە قىلىشى غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ يەنە بىر مۇھىم تۈرى بولۇپ، نۇھ، مۇسا ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ۋە تالۇتنىڭ قىسسلىرىنى ۋە شۇنىڭدەك، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى قاتارلىقلارنى بۇنىڭغا مىسال

قىلدى، ئاللاھ سەلتەنەتنى خالىغان ئادەمگە بېرىدۇ. ئاللاھنىڭ پەزلى كەڭدۇر، (ئۇنىڭغا كىمىنىڭ لايىق بولىدىغانلىقىنى) ئوبدان بىلىدۇ، دەيدۇ»^①.

بۇ، بوزەك قىلىنىشقا ئۇچرىغان ئاجىز مىللەتلەرنىڭ ئويغىنىشىدا ۋە تارتىۋېلىنغان ھەق-ھوقۇقلىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىشتا ئاللاھنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى بايان قىلىپ بېرىدىغان «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەڭ گۈزەل قىسسە ھېسابلىنىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمە ھالىدىمۇ غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ مۇھىم تۈرلىرىدىن بولغان دۈشمەنلەرنىڭ ھالاك بولۇپ، مۇئمىنلەرنىڭ غەلبە قىلغانلىقى ناھايىتى ئوچۇق نامايان بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن، زامان ۋە ماكاننى ناھايىتى ياخشى مۆلچەرلەش ۋە سەۋەب قانۇنىيەتلىرىگە تولۇق رىئايە قىلىش بىلەن بىرگە، ئاللاھقا ھەقىقىي تەۋەككۈل قىلغان ھالدا ھەرىكەت قىلىپ، نۇرغۇن نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى، مەدىنەدە ئىسلام دۆلىتىنى قۇردى، مەككىنى پەتھى قىلدى، ئەرەب يېرىم ئارىلىنى بىرلەشتۈردى، ئۇنىڭ بىلەن قارشىلاشقان دۈشمەنلەر ھالاك بولۇپ، مۇئمىنلەر غەلبە قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، توغرا يول تۇتۇپ ماڭغان خەلىپىلەر يولى داۋاملاشتۇرۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ شەرق ۋە

ئەركىنلىكىنى، بۇلانغان ئىززەت-ھۆرمىتىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى ئىرادە قىلىپ، فىرئەۋدىن ئىنتىقام ئالغانلىقى؛ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ۋە مۇئمىنلەرگە ياردەم بەرگەنلىكى قاتارلىقلارنى ناھايىتى ئوچۇق يورۇتۇپ بېرىدۇ.

تالۇتنىڭ قىسسىسى بولسا، بەنى ئىسرائىل بېسىپ ئۆتكەن باسقۇچلارنى يورۇتۇپ بېرىدىغان يەنە بىر مۇھىم قىسىمدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ شەرئىتىدىن چەتنەپ، تۈرلۈك گۇناھ-مەئسىيەت پاتىقلىرىغا پاتقان سەۋەبلىك ئۈستىگە دۈشمەنلەر مۇسەللەت بولۇپ، ئېغىر كۈنلەرگە قالغان بەنى ئىسرائىل ئۆزلىرىنىڭ بۇ خار ھالىتىنى ئۆزگەرتىشنى، مەغلۇبىيەتنى غەلبىگە ئايلاندۇرۇشنى ئىرادە قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ بىردىن-بىر يولىنىڭ جىھاد ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىپ، پەيغەمبىرىدىن ئاللاھ يولىدا دۈشمەنلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىپ، ئۇلارنى غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرىدىغان بىر پادىشاھ تەيىنلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. پەيغەمبىرى ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ تالۇتنى پادىشاھ قىلىپ ئەۋەتكەنلىكىنى دېگەندە، «ئۇلار (پەيغەمبىرىگە ئېتىراز بىلدۈرۈپ): ئۇ قانداقمۇ بىزگە پادىشاھ بولىدۇ. پادىشاھلىققا بىز ئۇنىڭدىن ھەقىقىمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ مال-مۈلكى كۆپ بولمىغان تۇرسا، دەيدۇ. پەيغەمبىرى: ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە (پادىشاھ قىلىشقا) ئۇنى ئىختىيار قىلدى، ئۇنىڭ ئىلمىنى زىيادە ۋە بەدىنىنى قابىل

① سۈرە بەقەرە 247- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

غەربكە كېڭىيىش يوللىرىنى ھازىرلىدى. ئىسلام ئۈمىتىنىڭ خەلىپىلەردىن كېيىنكى تارىخىغا نەزەر سالغىنىمىزدىمۇ ئۇلارنىڭ تارىخىنىڭ غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكىنىڭ تۈرلىرى بىلەن بېزەلگەنلىكىنى كۆرىمىز. سالاھىدىن ئەيىۋىيىنىڭ زامانىدا بەيتۈلمۇقەددەسكە ئوخشىغان مۇھىم جايلار ئازات قىلىنغان بولسا، مۇھەممەد فاتىھ دەۋرىدە قۇستۇنتىننىيەگە ئوخشىغان تارىخىي جايلار فەتىھ قىلىندى.

بىرىنچى مىسال: نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى

قەۋمنىڭ قىيامەت كۈنىنىڭ ئازابىغا قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىپ ۋە ئىبادەتكە ئاللاھتىن باشقا لايىق زات يوقلۇقىنى ئوچۇق جاكارلاپ مۇنداق دەيدۇ: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بۈيۈك كۈنىنىڭ (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىغا قېلىشىڭلاردىن قورقىمەن».^①

دەۋەت يولىدا مالاھەت قىلغۇچىلارنىڭ مالاھەتلىرىدىن قورقماستىن، تەھدىت قىلغۇچىلارنىڭ تەھدىتلىرىگىمۇ پىسەنت قىلماستىن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىپ دەۋىتىنى داۋاملاشتۇرغان نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ قەۋمى ئوتتۇرىسىدا كۆپ مۇنازىرىلەر ۋە نۇرغۇن

دئالوگىلار بولۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، قەۋمى ئۇنىڭغا مۇنداق دەيدۇ: «ئى نۇھ! سەن بىز بىلەن ناھايىتى كۆپ مۇنازىرىلەشتىڭ. ئەگەر راست سۆزلىگۈچىلەردىن بولساڭ، بىزنى قورقۇتقان ئازابىنى چۈشۈرۈپ باققىن».^②

قەۋمنى دەۋەت قىلىشتا تۈرلۈك ئۇسۇللارنى قوللانغان نۇھ ئەلەيھىسسالام رەببىگە مۇنداق زارلىنىدۇ: «پەرۋەردىگارىم! مەن ھەقىقەتەن قەۋمنى كېچە-كۈندۈز (ئىمانغا) دەۋەت قىلدىم. مېنىڭ دەۋىتىم ئۇلارنى تېخىمۇ قاچۇرۇۋەتتى. مەن ئۇلارنى سېنىڭ مەغپىرىتىڭگە ئېرىشىشۈن دەپ، ھەر قاچان دەۋەت قىلسام، (دەۋىتىمنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن) بارماقلىرىنى قۇلاقلىرىغا تىقىۋالدى، (سۆزۈمنى ئاڭلىماسلىق ياكى مېنى كۆرمەسلىك ئۈچۈن) كىيىملىرى بىلەن باشلىرىنى چۈمكۈۋالدى، (كۇفرىدا) چىڭ تۇردى، چوڭچىلىق قىلىپ (ئىماندىن) تېخىمۇ باش تارتتى. ئاندىن مەن ئۇلارنى توۋلاپ دەۋەت قىلدىم. ئاندىن ئۇلارنى ئاشكارا دەۋەت قىلدىم ۋە يوشۇرۇن دەۋەت قىلدىم».^③

قەۋمنى چىرايلىق ئۇسۇللار بىلەن دەۋەت قىلغان نۇھ ئەلەيھىسسالامغا قەۋمى چوڭچىلىق قىلىپ ۋە تەھدىت سېلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئى نۇھ! ساڭا تۆۋەن تەبىقىدىكى ئادەملەر ئەگەشكەن تۇرسا،

① سۈرە ھۇد 32 - ئايەت.

② سۈرە نۇھ 5 - 9.

③ سۈرە ئەئراف 59 - ئايەت.

ھۆكۈم چىقارغىن، مېنى ۋە مەن بىلەن بىللە بولغان مۇئەنلەرنى قۇتقۇزغىن».^①
 «ھەقىقەتەن مەن بوزەك قىلىندىم، ياردەم قىلغىن».^② «پەرۋەردىگارىم، يەر يۈزىدە كاپىرلارنىڭ بىرىنىمۇ قويمىغىن. ئەگەر ئۇلارنى قويساڭ، بەندىلىرىڭنى ئازدۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ تاپقان بالىلىرىمۇ پەقەت فاجىر، كاپىر بولىدۇ. پەرۋەردىگارىم، ماڭا، ئاتا-ئاناغا، مېنىڭ ئۆيۈمگە مۇئەن بولۇپ كىرگەن كىشىگە ۋە مۇئەن ئەرلەرگە، مۇئەن ئاياللارغا مەغپىرەت قىلغىن، زالىملارغا پەقەت ھالاکەتنى زىيادە قىلغىن».^③

نۇھ ئەلەيھىسسالام كۆپلىگەن دەۋەتچىلەر غاپىل بولۇۋاتقان دۇئادىن ئىبارەت بۇ كاتتا قورالنى جايىدا ئىشلىتىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭ دۇئالىرىنى ئىجابەت قىلغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاسماننىڭ دەرۋازىلىرىنى قۇيۇلۇپ ياغغۇچى يامغۇر بىلەن ئېچىۋەتتۇق. زېمىندىن بۇلۇقلارنى ئېنىلدۇرۇپ چىقاردۇق، (ئاللاھ تەقدىر قىلغان ئۇلارنى غەرق قىلىپ ھالاک قىلىش) ئىشىغا بىنائەن، يامغۇر سۈيى بىلەن بۇلاق سۈيى (بىر-بىرىگە) قوشۇلدى. نۇھنى تاختا ۋە مىخىلار بىلەن ياسالغان كېمىگە سالدۇق. كېمە بىزنىڭ ھىمايىمىز ئاستىدا ماڭاتتى، ئىنكار قىلىنغاننى (يەنى نۇھنى) مۇكاپاتلاش

ساڭا بىز ئىمان ئېيتامدۇق؟»^④، «ئى نۇھ! ئەگەر سەن (پەيغەمبەرلىك دەۋەتىڭدىن) يانمىساڭ، سەن چوقۇم تاش-كېسەك قىلىنىپ ئۆلتۈرۈلگۈچىلەردىن بولىسەن».^⑤

قەۋمنى ئون ئەسىرگە يېقىن دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، قەۋمدىن پەقەت ئازغىنا كىشى ئىمان ئېيتقان، ھەتتا ئايالى بىلەن بىر ئوغلى دەۋىتىنى ئىنكار قىلغان نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تائالا مۇنداق ۋەھىي قىلىدۇ: «(توپان بالاسى توغرىسىدىكى) بۇيرۇقىمىز يېتىپ كەلگەن ۋە يەر يۈزىدىن سۇ ئېتىلىپ چىققان چاغدا: «كېمىگە ھايۋاناتلاردىن (ئەركەك چىشى بولۇپ) بىر جۈپتىن ئېلىۋالغىن، ئائىلە ئىدىكىلەر بىلەن ھالاک بولۇشى ھۆكۈم قىلىنغانلار (يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ۋائىلە بىلەن ئوغلى كەنئان) بۇنىڭ سىرتىدا ۋە ئىمان ئېيتقانلار بىلەن كېمىگە چىققىن» دېدۇق، ئۇنىڭ بىلەن پەقەت ئازغىنا كىشىلەر ئىمان ئېيتتى».^⑥

دەۋەت باسقۇچلىرىنىڭ ئاخىرىدا، قەۋمدىن باشقا يەنە ئىمان ئېيتىدىغانلارنىڭ بولمايدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرگەن نۇھ ئەلەيھىسسالام مۇنداق دۇئالارنى قىلىدۇ: «پەرۋەردىگارىم! قەۋمىم مېنى ئىنكار قىلدى. مەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا

① سۈرە شۇئارا 117 - ، 118 - ئايەتلەر .

② سۈرە قەمەر 10 - ئايەت .

③ سۈرە نۇھ 26 - ، 27 - ، 28 - ئايەتلەر .

④ سۈرە شۇئارا 111 - ئايەت .

⑤ شۇئارا 116 - ئايەت .

⑥ سۈرە ھۇد 40 - ئايەت .

ئۇچۇن (نۇھنىڭ قەۋمىنى غەرق قىلدۇق)»^①.

قەۋمىنى ئون ئەسىرگە يېقىن دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، پەقەت ئازغىنا كىشىلەر مۇسۇلمان بولغان، ھەتتا ئايالى بىلەن بىر ئوغلى دەۋىتىنى قوبۇل قىلمىغان نۇھ ئەلەيھىسسالام غەلبە قىلغان بولامدۇ؟ ئەلۋەتتە غەلبە قىلغان بولدى. ئۇنىڭ غەلبىلىرىنى تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ:

1- نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ ئەزىيەت ۋە مەسخىرىلىرىگە سەۋر قىلىپ، شۇنچە ئۇزۇن يىللار دەۋەتنى داۋاملاشتۇرغانلىقى. «نۇھ كېمە ياسىدى، قەۋمنىڭ چوڭلىرى ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە ئۇنى مەسخىرە قىلىشتى، نۇھ ئېيتتى: ئەگەر سىلەر (بۈگۈن) بىزنى مەسخىرە قىلساڭلار (كېلەچەكتە سىلەر غەرق قىلىنغاندا)، سىلەر بىزنى مەسخىرە قىلغاندەك بىزمۇ سىلەرنى چوقۇم مەسخىرە قىلىمىز»^②.

2- ئاللاھ تائالانىڭ نۇھ ئەلەيھىسسالامنى دۈشمەنلىرىنىڭ ھىيلە-مىكر ۋە سۈيقەستلىرىدىن ساقلىغانلىقى. ۋاھالەنكى، قەۋمى ئۇنىڭغا تەھدىت سېلىپ مۇنداق دېگەندى: «ئى نۇھ! ئەگەر سەن (پەيغەمبەرلىك دەۋەتتىڭدىن) يانمىساڭ، سەن چوقۇم تاش-كېسەك قىلىنىپ

ئۆلتۈرۈلگۈچىلەردىن بولىسەن»^③.

3- نۇھ ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغان ۋە تەھدىت سالغانلارنىڭ سۇدا غەرق بولۇپ ھالاك بولغانلىقى، ئۇنىڭ ۋە مۇئمىنلەرنىڭ غەلبە قىلغانلىقى. «ئۇلار نۇھنى ئىنكار قىلدى، نۇھنى ئۇنىڭ بىلەن كېمە بىلە بولغانلارنى قۇتقۇزدۇق، ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى پۈتۈنلەي (سۇغا) غەرق قىلدۇق»^④.

4- قەۋمنىڭ ھالاك قىلىنىپ، نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ غەلبە قىلغانلىقى قىسسىسىنىڭ ئىبىرەت قىلىنغانلىقى، كېيىنكىلەر ئىچىدە ئۇنىڭغا ياخشى نام قالدۇرۇلغانلىقى ۋە ئۇنىڭ زامانىدىكى جاھان ئەھلىدىن ئارتۇق قىلىنغانلىقى. «ئۇنى (يەنى توپان بالاسىنى) ئىبىرەت قىلىپ قالدۇردۇق، ئىبىرەت ئالغۇچى بارمۇ؟»^⑤ «كېيىنكىلەر (يەنى كېيىنكى ئەۋلادلار) ئىچىدە ئۇنىڭغا ياخشى نام قالدۇردۇق»^⑥. «ئاللاھ ھەقىقەتەن ئادەمنى، نۇھنى، ئىبراھىم ئەۋلادىنى، ئىمران ئەۋلادىنى (پەيغەمبەرلىككە) تاللاپ، (ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ زامانىدىكى) جاھان ئەھلىدىن ئارتۇق قىلدى»^⑦.

نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىدىن ئۇنىڭ مانا مۇشۇنداق غەلبىلەرگە ئېرىشكەنلىكىنى تونۇپ يېتىمىز. ئۇنىڭ

① سۈرە شۇئارا 116 - ئايەت.

② سۈرە ئەئراقى 64 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

③ سۈرە قەمەر 15 - ئايەت.

④ سۈرە ساففات 78 - ئايەت.

⑤ سۈرە ئال ئىمران 33 - ئايەت.

⑥ سۈرە قەمەر 10 - 14.

⑦ سۈرە ھۇد 38 - ئايەت.

غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈك مۇئەمىنلەرنىڭ قەلبىگە ئىمان-ئېتىقاد ھەقىقىي ئورۇنلاشقاندا قولغا كېلىدۇ. ئىبرەت مۇئەمىنلەرنىڭ ۋە ھەقىقەت نىداسىغا قۇلاق سالغۇچىلارنىڭ كۆپلۈكى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى ئىمان-ئېتىقادنىڭ ساپ ۋە سۈزۈكلۈكى بىلەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تەۋھىد ۋە ئىبادەتنىڭ مەنىسىنى ھەقىقىي چۈشىنىپ قۇلچىلىق قىلغان بىر قانچە كىشىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىگە سىڭىپ كەتكەن ئىمان-ئېتىقادنى ھېمايە قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن زېمىن ئەھلى ھالاك قىلىندى.

كاپىرلارنىڭ ھالاك بولۇپ، مۇئەمىنلەرنىڭ غەلبە قىلىشى ۋە ئۇلاردىكى ئىمان-ئېتىقادنىڭ سالامەت قېلىشى ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرگەن بەندىلىرىنى ئېرىشتۈرىدىغان غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنىڭ تۈرلىرىدىندۇر.

ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىمان ئېيتقانلارنى ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن ئاسمانغا بۇيرۇق بېرىپ يامغۇر يېغىشنى توختاتتى، يەرگە بۇيرۇق بېرىپ سۇنى سىڭدۈردى، كېمىگە بۇيرۇق بېرىپ جۇدى تېغى ئۈستىدە توختاتتى.^①

ئىككىنچى مەسىلە: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى

فەرئەۋن مەسىردا زۇلۇم-زومىگەرلىكتە

قەۋمى ئاللاھنى ئىنكار قىلغان، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلغان ئازغۇن قەۋم بولۇپ، ئۇلاردىن ئىمان ئېيتقان ئازغۇن كىشىلەردىن باشقىلارنىڭ ھەممىسى ھالاك قىلىندى.

ھەقىقىي قوللىغان ۋە ئۇنى مۇداپىئە قىلغان بۇ ئازغۇن كىشىلەرنى ھېمايە قىلىش ۋە مۇكاپاتلاش ئۈچۈن ئاللاھ زوراۋان كاپىرلارنى ھالاك قىلىپ، مۇئەمىن-مۇسۇلمانلارنى ئۈستۈن قىلدى. ئۇلار تەۋھىد ۋە ئىبادەتنىڭ مەنىسىنى ھەقىقىي چۈشىنىپ قۇلچىلىق قىلغانلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى.^②

«ئى بىز نۇھ بىلەن بىللە كېمىگە چۈشۈرۈگەنلەرنىڭ ئەۋلادلىرى! (ئەجدادىڭلارنى غەرق بولۇپ كېتىشتىن قۇتقۇزدۇق، ئاللاھنىڭ نېمىتىگە شۈكۈر قىلىڭلار) نۇھ ھەقىقەتەن كۆپ شۈكۈر قىلغۇچى بەندە ئىدى»^③ دېگەن ئايەتنىڭ تەپسىرىدە ئىمام تەبەرى، ئىمام قاتادە قاتارلىق مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: يەر يۈزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە كېمىدە قۇتقۇزغانلارنىڭ ئەۋلادلىرىدۇر. «ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەر ئادەم (ئەلەيھىسسالام) نىڭ نەسلىدىندۇر، بىز نۇھ بىلەن بىللە كېمىگە سالغانلارنىڭ نەسلىدىندۇر...»^④

① حىقىقە الاتتىۋار للدىكتور ناصر العمر ص (38، 39).

② سۇرە ئىسرا 3 - ئايەت.

③ سۇرە مەرىيەم 58 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

④ حىقىقە الاتتىۋار، ص (40).

ھەددىدىن ئېشىپ، مىسىر خەلقىنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ، ئۇلارنى ئۆزىگە قارشى چىقالمىغۇدەك تەدبىرلەرنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇلاردىن بەنى ئىسرائىلنى بوزەك قىلىپ، ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈپ، قىزلىرىنى خىزمەتكە سېلىش ئۈچۈن تىرىك قالدۇرىدۇ. ئۇ، خەلق ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سالغۇچى، پىتەنە-پاسات پېيدا قىلغۇچى بۇزغۇنچىلاردىن ئىدى.

ئۇستاز مۇھەممەد تاھىر رەھىمەھۇللاھ^① فرىئەۋننىڭ بۇزغۇنچىلىقىنى چوڭچىلىق قىلىش؛ ئادالەتسىزلىك قىلىش؛ بەنى ئىسرائىلنى پۈتۈن ئىنسانىي ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم قىلىپ، ئۇلارنى ھاكىمىيەت دائىرلىرىنىڭ خالىغانچە ئىشلىتىدىغان قۇللىرى قىلىۋېلىش؛ ئۇلارنىڭ يەر يۈزىدە كۈچ-قۇۋۋىتى ۋە نوپۇزىنى پۈتۈنلەي يوقىتىش ئۈچۈن ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈش؛ بەنى ئىسرائىلنىڭ تىرىك قالدۇرۇلغان قىزلىرىنى يا ئۆزلىرى خوتۇنلۇققا ئالماي ۋەياكى ئۆز مىللىتىگە ياتلىق بولغىلى قويماي پەھىشە ئاياللاردىن بولۇشقا مەجبۇرلاش قاتارلىق بەش ئاساسى نۇقتىغا يىغىنچاقلايدۇ.^②

ئىبنى كەسىر رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالا بەنى ئىسرائىلغا فرىئەۋندىن ئىبارەت زالىم پادىشاھنى مۇسەللەت قىلغان بولۇپ، فرىئەۋن

ئۇلارنى كېچە-كۈندۈز ئېغىر ئەمگەكلەرگە سېلىش بىلەن بىرگە، ئۇلارنى كۆزگە ئىلمىغانلىقتىن ۋە ئۇلاردىن تۇغۇلىدىغان بىر ئوغۇلنىڭ قولى ئارقىلىق پادىشاھلىقنىڭ ۋەيران بولىشىدىن قورققانلىقتىن، ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈپ، قىزلىرىنى تىرىك قالدۇرغانىدى. چۈنكى مىسىرنىڭ زالىم پادىشاھى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى سارەنى تۇتۇۋېلىپ قۇل قىلماقچى بولغاندا، ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن ئۇنى زالىمنىڭ قولىدىن سالامەت قۇتۇلدۇرغانلىق مۇناسىۋەت بىلەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بەنى ئىسرائىلدىن بىر ئەۋىلەرنىڭ ھاكىمىگە سەۋەب بولىدىغان بىر ئوغۇلنىڭ تۇغۇلىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇلارغا بېشارەت بەرگەن بولۇپ، بۇ بېشارەتتىن خەۋەر تاپقان قىبىئىلەر ئۇنى دەرھال فرىئەۋنگە يەتكۈزگەندىن كېيىن، فرىئەۋن بەنى ئىسرائىلدىن تۇغۇلغان بارلىق ئوغۇللارنى ئۆلتۈرۈش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەنىدى. لېكىن ئۇنىڭ قوللانغان بۇ ئۇسۇلى ئۇنى ھالاكەتتىن ساقلاپ قالالمىدى. ئاللاھ تائالا فرىئەۋننىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدا ھالاك بولۇشىدىن ئىبارەت ئەزەلدە پۈتكەن ھۆكۈمنى ئىجرا قىلدى. ئاللاھ تائالا فرىئەۋن قورققان بۇ ئوغۇلنى ئۇنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ تائاملىرىنى يېگۈزۈپ، كىيىم-كېچەكلىرىنى كىيگۈزۈپ چوڭ قىلىپ، ئاخىرى فرىئەۋننىڭ ھاكىمىتى

① ھو محمد الطاهر بن عاشور ولد بتونىس 1879ھ و كان من كبار علماء الزيتونة له مؤلفات كثيرة من أشهرها التحرير والتنوير.
② التحرير والتنوير (70 - 68/20).

ئۇنى (ساندۇققا سېلىپ) دەرياغا (يەنى نىل دەرياسىغا) تاشلىغىن، ئۇنى (ھالاك بولارمىكىن دەپ) قورقمىغىن، (ئۇنىڭ پىراقىدىن) قايغۇرمىغىن، ئۇنى ساڭا چوقۇم قايتۇرمىز ۋە ئۇنى پەيغەمبەرلەردىن قىلىمىز»^②.

بۇ ئايەتتە، ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىغا ئوغلنىڭ ھالاك بولۇشىدىن قورقماسلىقى، پىراقىدىن قايغۇرماسلىقى، ئۇنى چوقۇم قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقى ۋە پەيغەمبەرلەردىن قىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئىلھام قىلىش ئارقىلىق مەرھەمەت قىلغانلىقىنى كۆرىمىز. ئاللاھ تائالانىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرىگە بولغان مەرھەمەتلىرىنى بەزىدە ئەقىل تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ ۋە تىل ئىپادىيەلمەيدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ بېشارىتىنىڭ قانداق ھاسىل بولغانلىقىغا قارايدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىڭ ئوغلنى ئوچۇق - ئاشكارە ئېمىتىشى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنى قايتا ئالدىغا ئەكىلىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارام تاپتى ۋە ئىمانى كۈچەيدى.^③

بۇ ئايەتتىن، ئىنسان قازا ۋە قەدەرنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلگەن ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسىنىڭ چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا چىن دىلىدىن ئىشەنگەن تەقدىردىمۇ، چوقۇم سەۋەب قىلىشقا سەل قارىماسلىق لازىملىقىدىن

بۇ ئوغلنىڭ قولىدا قىلىش بىلەن، ئۆزىنىڭ كۈچلۈك، غالىب ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى زات ئىكەنلىكىنى نامايان قىلدى»^①.

شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا مىسىردا بوزەك قىلىنغان بەنى ئىسرائىلغا مەرھەمەت قىلىشنى، ئۇلارنى فەرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ مۈلكىگە ۋارىس قىلىشنى، بەنى ئىسرائىلنى مىسىردا كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە قىلىشنى، فەرئەۋننىلەرگە بەنى ئىسرائىلنى مىسىرغا ھۆكۈمران قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلار قورققان نەرسىنى كۆرسىتىپ قۇيۇشنى ئىرادە قىلدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ ۋۇجۇدقا چىقىرىشنى ئىرادە قىلغان ھەرقانداق بىر ئىشنى بىراقلا ئەمەس، تەدرىجىي ۋۇجۇدقا چىقىرىشى ئۇ زاتنىڭ خەلقلەر، جەمئىيەتلەر ۋە دۆلەتلەردە جارى بولۇۋاتقان قانۇنىيەتلىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر. زۇلۇم ئەڭ چېكىگە يەتكەن ۋاقىت، بوزەك قىلىش ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەن نۇقتا بەنى ئىسرائىلنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بولغان بولۇپ، بۇ ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈش باسقۇچى بەنى ئىسرائىلدىن تۇغۇلغان بوۋاققا ئەھمىيەت بېرىشتىن باشلىنىدۇ. «مۇسانىڭ ئانىسىغا ئىلھام بىلەن بىلدۈردۈكى: مۇسانى ئېمىتكىن، ئۇنىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىشىدىن قورقساڭ،

② سۈرە قەسەس 7 - ئايەت.

③ تفسىر السعدى (366/8).

④ تفسىر ابن كئىر (392/3). ھو الحافظ المورخ الفقيه المفسر إسماعيل بن

عمر بن كئىر بن درع القرشي الدمشقي أبو الفداء، ولد سنة 701 هـ.

ئىبارەت مۇھىم بىر دەرسنى ئۆگىنىمىز. مۇھىم نىشانغا يېتىش ئۈچۈن چوقۇم تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ۋە قولىدىن كېلىدىغان سەۋەبلەرنى قىلىشى لازىم. تىرىشچانلىق ئاز بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا بەرىكەت بېرىدۇ ۋە ئۈنۈملۈك سەۋەبلەرنى ھازىرلاپ بېرىدۇ.

ئوغلىنى ئاللاھ تائالانىڭ چوقۇم قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىغا چىن دىلىدىن ئىشەنگەن بۇ ئايال ئوغلىنى ساندۇققا سېلىپ، نىل دەرياسىغا تاشلىغاندىن كېيىن، «فىرئەۋننىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنى ئاقىۋەت ئۆزلىرىگە دۈشمەن، ۋە خاپىلىقنىڭ مەنبەسى قىلىش ئۈچۈن (نىل دەرياسىدىن) سۈزۈۋالدى»^①. «فىرئەۋننىڭ ئايالى: (بۇ بالا) ماڭا ۋە ساڭا كۆزنىۋى، (يەنى خۇشاللىق) بولسۇن، ئۇنى ئۆلتۈرمەڭلار، بەلكى ئۇ بىزگە پايدا يەتكۈزەر ياكى ئۇنى ئوغۇل قىلىۋالارمىز، دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار (فىرئەۋننىڭ ۋە ئۇنىڭ ياردەمچىلىرىنىڭ ھالاكتىنىڭ مۇسا ئانىنىڭ قولىدا بولىدىغانلىقىنى) ئۇقمايتتى»^②.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى ئوغلىنى ئاللاھ تائالانىڭ قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ۋەدىسىگە چىن دىلىدىن ئىشەنگەن بولسىمۇ، ئوغلىنىڭ فىرئەۋن خاندانىدىكىلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئوغلىنى

قۇتقۇزۇشنىڭ سەۋەبلىرى ئۈستىدە جىددى ئىزدەندى، ئوغلىنىڭ ئاچىسىنى خەۋەر ئىگىلەشكە ۋە ھالىنىڭ تەقەززاسىغا ئۇيغۇن سەۋەبلەرنى قىلىشقا ئەۋەتتى.^③ «ئانىسى مۇسا ئانىنىڭ ئاچىسىغا: «(خەۋەرنى ئۇقۇش ئۈچۈن) مۇساغا ئەگەشكىن» دېدى. ئاچىسى مۇسا ئانىنى يىراقتىن كۆرۈپ تۇردى. ھالبۇكى، ئۇلار (ئۇنى) تونۇمايتتى»^④.

بۇ ئايەت، سەۋەبلەرگە رىئايە قىلىشنىڭ ۋە بىخەتەرلىك ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىگە ئىشارەت قىلىدۇ. سەۋەبلەرگە رىئايە قىلىش ۋە بىخەتەرلىك ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بېرىش زۆلۈمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئۈمىد غەلبىسى خەلقىنى زالىم ھاكىملەرنىڭ زۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقانلارنىڭ غەلبە قىلىشىنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ئايەت بىزگە، بوزەك قىلىنغان ئۈمىد ھەرقانچە ئاجىز بولغان تەقدىردىمۇ، ھەق - ھوقۇقلىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشتە قەتئىي ھورۇنلۇق قىلماسلىقنىڭ ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشەلەيدىغانلىقىدىن ھەرگىز ئۈمىتسىزلەنمەسلىكىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئۆگىتىدۇ. ئاللاھ تائالا ئاجىز ۋە بوزەك قىلىنغان بەنى ئىسرائىلنى

③ تەفسىر السعدى (367/8، 368).

④ سۈرە قەسەس 11 - ئايەت.

① سۈرە قەسەس 8 - ئايەت.

② سۈرە قەسەس 9 - ئايەت.

ئۇرۇشۇۋاتقانلاردىن بىرى ئۆز قەۋمىدىن بولسا، يەنە بىرى ئۇنىڭ دۈشمىنى ئىدى. ئۆز قەۋمىدىن بولغان ئادەم دۈشمىنىگە قارشى ئۇنىڭدىن ياردەم تىلەيدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنى بىر مۇشت ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىگە، فېرئەۋنىيەلەرنىڭ بەنى ئىسرائىلغا سالغان زۇلۇملىرى ئۈچۈن غەزەپ-نەپرىتى تېشىپ تۇرغانلىقىغا دالالەت قىلىدۇ. لېكىن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى مەقسەت قىلمىغانىدى. شۇڭا ئۇ بۇ ئىشقا قاتتىق پۇشايمان قىلىپ مۇنداق دېگەندى: «بۇ شەيتاننىڭ ئىشىدۇر، شەيتان ئازدۇرغۇچى ئاشكارا دۈشمەندۇر. پەرۋەردىگارىم! مەن ھەقىقەتەن ئۆزۈمگە زۇلۇم قىلدىم. ماڭا مەغپىرەت قىلغىن»^① ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا مەغپىرەت قىلغاندىن كېيىن ئۇ: «پەرۋەردىگارىم! (ماڭا مەغپىرەت قىلغانلىق) نېمىتىڭ سەۋەبى بىلەن مەن ھەرگىز گۇناھكارلارغا ياردەمچى بولمايمەن»^② دەپ ئاللاھقا ۋەدە بېرىپ، ئەتىسى ئەتىگەندە قورقۇنۇپ ئىچىدە ئەتراپىغا قاراپ شەھەر ئارىلاپ يۈرگەندە، ئاۋۋال ئۇنىڭدىن ياردەم تىلىگەن ئادەم بىر قېتى بىلەن ئۇرۇشۇپ تۇرغان ھالدا مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن يەنە ياردەم تىلەيدۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «سەن ھەقىقەتەن ئاشكارا

فېرئەۋنىنىڭ زۇلۇمىدىن قۇتقۇزۇپ، ئۇلارنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرگەندەك، ئاجىز بولسىمۇ زۇلۇمىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تىرىشقان ئۈمىدىنى چوقۇم زالىملارنىڭ زۇلۇمىدىن قۇتقۇزىدۇ ۋە ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرىدۇ.^①

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئانىسى كېلىشتىن ئىلگىرى ئاللاھ تائالا ئۇنى ئىنىكئانىلارنىڭ ئېمىتىشىنى قوبۇل قىلىشىدىن توسىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاجىسى: «سەلەرگە مۇسالى باقىدىغان ئوبدان بىر ئائىلىنى كۆرسىتىپ قويايمۇ؟ ئۇلار مۇسالى ئىخلاس بىلەن باقىدۇ»^② دەيدۇ. ئانىسىنىڭ خۇشال بولۇشى، قايغۇماسلىقى ۋە ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىشى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا بۇ ئوغۇلنى ئانىسىغا قايتۇرىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ياخشى يېتىلىشى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنى فېرئەۋنىنىڭ قەسرەسىدە شاھزادىلەردەك باياشات ئىچىدە چوڭ بولۇشنى مۇيەسسەر قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قەلبىدىن پادىشاھ ۋە بايلاردىن ئەيمىنىش دېگەنلەرگە ئورۇن قالمىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆسۈپ يېتىلگەندە ۋە ئەقلى توشقاندا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئىلىم-ھېكمەت ۋە پەيغەمبەرلىكنى ئاتا قىلىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى شەھەرگە كىرىپ، ئىككى كىشىنىڭ ئۇرۇشۇۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ.

① سۈرە قەسەس 15 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

② سۈرە قەسەس 17 - ئايەت.

① تفسىر السعدى (367/8، 368).

② سۈرە قەسەس 12 - ئايەت.

قېتىنى ئۆلتۈرۈۋەتلىكى ھەققىدە خەۋەر تارقىلىشقا باشلىغان بولۇپ، بۇنى ئىسپاننىڭ ۋە ئازاتلىق ئۇرۇشى باشلىنىشنىڭ ئىشارىتى دەپ چۈشەنگەن فىرئەۋنىيلەر مۇسا ئەلەيھىسسالامنى دەرھال تۇتۇش ھەققىدە قارار چىقىرىدۇ.

بۇ يەردە، مۇسا ئەلەيھىسسالامدىكى ھەق ۋە ئادالەتكە ھېسداشلىق قىلغان ئادەمنىڭ رول ئالدىغان ۋاقتى كېلىدۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئۇنىڭغا بۇ مۇھىم قارارنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن شەھەرنىڭ يىراق يېرىدىن ئالدىراپ كەلگەن بۇ ئادەم مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇسا! شۇبھىسىزكى، كاتتىلار سېنى ئۆلتۈرۈشكە مەسلىھەت قىلىشۋاتىدۇ، (شەھەردىن دەرھال) چىقىپ كەتكىن، مەن ئەلۋەتتە ساڭا سادىق كىشىلەردىنمەن»^①.

بۇ ئايەتتە، زالىملارنىڭ مۇئەسسەسەلىرى ئىچىدە دەۋەتچىلەرنىڭ مۇبارەك ھەرىكەتلىرى ئۈچۈن مۇھىم مەلۇماتلارنى يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان ئادەملەرنى يېتىلدۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىگە ئىشارەت بار.

ئۆزىنىڭ ھاياتىغا بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بۇ مۇھىم مەلۇماتقا ئېرىشكەن مۇسا ئەلەيھىسسالام فىرئەۋنىيلەرنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدىكى مىسىرنى تاشلاپ ھىجرەت قىلىشنى قارار قىلىدۇ، قورقۇنچ ئىچىدە شەھەردىن

گۇمراھ ئىكەنسەن»^① دەيدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىككىسىنىڭ ئورتاق دۈشمىنى بولغان ئادەمگە قول ئۇزاتماقچى بولغاندا، ياردەم تىلىگەن ئادەم: «ئى مۇسا! سەن تۈنۈگۈن بىر ئادەمنى ئۆلتۈرگەندەك مېنى ئۆلتۈرمەكچىمۇ؟، سەن زېمىندا تۈزىگۈچىلەردىن بولۇشنى خالىماي، پەقەت زومىگەر بولۇشنىلا خالايسەن»^② دەيدۇ.

بۇنداق غايە - نىشانىز ئۇرۇش - جىدەللەرنىڭ قەۋمىگە پايدا ئېلىپ كەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمدىن ئۇرۇش چىقارغان ئادەمگە: «سەن ھەقىقەتەن ئاشكارا گۇمراھ ئىكەنسەن» دېگەندى. چۈنكى بۇ ئۇرۇشنىڭ بىر پۈتۈن ئىنقىلاب قۇرغاشتىن ۋە نەتىجىلىك ئۇرۇش باشلاشتىن ئاجىز كېلىۋاتقان بەنى ئىسرائىلغا قارشى فىرئەۋنىيلەرنى قوزغاپ قۇيۇشتىن باشقا نەتىجىسى بولمايتتى.^③

بۇ، ئاللاھنىڭ دىنىنى ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسۈتۈۋاتقانلارغا مۇھىم دەرس تۇر. ئىمان يۇلتۇزى ئۈستۈن بولۇپ، كۆپى بايراقلىرى ئاغدۇرۇلىدىغان سائەت ئۈچۈن بۇنىڭغا ئوخشىغان غايە - نىشانىز ئۇرۇش - جىدەللەردىن يىراق تۇرۇپ، كۈچ - قۇۋۋەت يىغىش ئىنتايىن زۆرۈر.

مىسىردا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر

① سۇرە قەسەس 18 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

② سۇرە قەسەس 19 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

③ قصص الرحمن في ظلال القرآن، لأحمد فائز (64/3).

④ سۇرە قەسەس 20 - ئايەت.

دەرەخنىڭ سايسىگە بېرىپ ئولتۇرغاندا، ئۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: «(قويلرىمىزنى) سۇغۇرۇپ بەرگەنلىكىڭنىڭ ھەققىنى بېرىش ئۈچۈن ئاتام سېنى چاقىرىدۇ» دەيدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ (يەنى شۇئەيىنىڭ) قېشىغا كېلىپ ئەھۋالنى ھېكايە قىلىپ بەرگەندە، شۇئەيىپ: «قورقمىغىن، زالىم قەۋمدىن قۇتۇلدۇڭ»^① دەپ ئۇنى خاتىرجەم قىلىدۇ ۋە سەككىز يىل ياكى ئون يىل قوي بېقىپ بېرىش بەدىلىگە ئىككى قىزنىڭ بىرىنى نىكاھلاپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇ تەكلىپكە مەمنۇنلۇق بىلەن قوشۇلىدۇ. ئۇ، شۇئەيىپ ئەلەيھىسسالام بىلەن كېلىشكەن مۇددەتنى توشقۇزغاندىن كېيىن ئايالنى ئېلىپ مىسىرغا قاراپ يولغا چىقىدۇ ۋە تۇر تېغى تەرىپىدە ئوتنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئۇنىڭ ئوت ئەمەس، نۇر ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە بىر دەرەخ تەرەپتىن مۇنداق بىر نىدەنى ئاڭلايدۇ: «ئى مۇسا، (ساڭا سۆز قىلىۋاتقان) مەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھمەن. قولۇڭدىكى ھاساڭنى تاشلىغىن»^②. ھاسسىنىڭ گويىا ئەجدىھادەك تېز ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئارقىسىغا بۇرۇلۇشىغا يەنە مۇنداق بىر نىدە كېلىدۇ: «ئى مۇسا!

چىقىدۇ ۋە مۇنداق دۇئا قىلىدۇ: «ئى پەرۋەردىگارىم! مېنى زالىم قەۋمدىن قۇتقۇزغىن»^③.

بۇ، ناھەق ئۆلتۈرۈلۈشتىن قورققان كىشى ئۈچۈن مۇھىم تەلىمىدۇر. مۇئەمىن قاراپ تۇرۇپ ئۆزىنى ھالاكەتكە تاشلىماستىكى، بەلكى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش ئىشى تۇتۇپ، ئۇنداق يەردىن دەرھال كېتىشى لازىم.^④

ئاللاھ ئائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنى پەرئەۋنىڭ قەسىرىسىدە نازۇ-نېمەتلەر ئىچىدە چوڭ قىلىپ جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلدۈرگەندەك، ئەمدى ئۇنى بۇ نازۇ-نېمەتلەر ۋە ئېسىل قۇنالغۇلاردىن ئايرىپ، چۆل-باياۋانلارنى كەزدۈرۈپ، ئاددى-ساددا ياشايدىغانلار بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ روھى جەھەتتىن يېتىلدۈرۈشنى ئىرادە قىلىدۇ. ئىنساننى تەربىيەلەشتە كىتاب، گېزىت-ژۇرناللارنى ئوقۇشتىن، جاپا-مۇشەققەتلەردىن خالى بولغان دەرس ۋە يىغىنلارغا قاتنىشىشتىن ئەمەلىي تەجرىبە ئەلۋەتتە ئۈنۈملۈك ۋە پايدىلىقتۇر.

مۇسا ئەلەيھىسسالام چۆل-باياۋانلارنى كېزىپ، شۇئەيىپ ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇرتى بولغان مەدىيەن شەھىرىگە يېتىپ كىلىدۇ ۋە بىر بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا قويلرىنى سۇدىن توسۇپ تۇرغان ئىككى ئايالنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ قويلرىنى سۇغۇرۇپ بېرىپ، بىر

① 25 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى .

② سۇرە قەسەس 30 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى

③ سۇرە قەسەس 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى .

④ تفسىر السعدى (638/8).

ئالدىنقىغا ماڭغىن، قورقمىغىن، سەن ھەقىقەتەن (قۇرقۇنچىتىن) ئەمەن بولغۇچىلاردىن سەن. قولۇڭنى قوينۇڭغا سالغىن، ئۇ ھېچقانداق ئىللەتسىز (بىر پارچە ئايدەك پارلاپ) ئاپىتى بولۇپ چىقىدۇ، قورقۇنچى دەپتى قىلىش ئۈچۈن، قولۇڭنى يىغىۋالغىن (يەنى قوينۇڭغا سېلىۋالغىن)، بۇ ئىككىسى فەرىھىگە (ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ) چوڭلىرىغا پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن كەلگەن پاكىتتۇر»^①.

ئاللاھ تائالا بۇ مۆجىزىلەر بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆز زامانىسىدىكى ئەڭ زالىم، ئەڭ مۇستەبىت ۋە ئەڭ كۈچلۈك پادىشاھ فەرىھىنىڭ ئالدىغا بېرىشقا، ئۇنى ئاللاھ تائالاغا ئىمان ئېيتىشقا ۋە بەنى ئىسرائىلغا زۇلۇم قىلىشنى توختىتىشقا چاقىرىشقا تەكلىپ قىلغانىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقى سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈشىدىن قورقىدىغانلىقىنى ۋە قېرىندىشى ھارۇننىڭ تىلى راۋان بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ياردەمچى قىلىپ بېرىشنى ئاللاھ تائالادىن سورايدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تىلىگىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇنىڭغا قېرىندىشى ھارۇننى ياردەمچى قىلىپ بېرىدۇ. «قېرىندىشىڭ ئارقىلىق سېنى كۈچەيتىمىز، ئىككىڭلارنى غالىب قىلىمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئىككىڭلارغا زىيانكەشلىك قىلالمايدۇ، سىلەر ئىككىڭلار

ۋە ئىككىڭلارغا ئەگەشكەنلەر بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ئارقىلىق غەلبە قىلىسىلەر»^②. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ روشەن مۆجىزىلىرىنى ئېلىپ كەلگەندە، ئۇلار: «بۇ ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان سېھىردۇر»^③ دەيدۇ. فەرىھى تەكەببۇرلۇق بىلەن ئەتراپىدىكىلەرگە مۇنداق دەيدۇ: «ئى كاتتىلار! مەن ئۆزۈمدىن باشقا يەنە بىر ئىلاھنىڭ بارلىقىنى بىلمەيمەن. ئى ھامان، مېنىڭ ئۈچۈن پىششىق خىش پىشۇرۇپ ئېگىز بىر بىنا سالغىن، مەن مۇسانىڭ ئىلاھىنى كۆرۈشۈم مۇمكىن، مەن ھەقىقەتەن ئۇنى (ئاسماندا بىر پەرۋەردىگار بار دېگەن دەۋاسىدا) يالغانچىلاردىن گۇمان قىلمەن»^④.

فەرىھى ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى قىيامەت، قايتا تىرىلىش، ھېساب-كىتاب، جازا-مۇكاپات دېگەنلەرگە ئىنكار قىلىپ، ئىمان ئېيتىشقا بويۇنتاۋلىق قىلىدۇ ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بەنى ئىسرائىلغا ئەركىنلىك بېرىش تەلپىنىمۇ رەت قىلىدۇ. چۈنكى ئۇ، ئالەملەرنىڭ رەببىگە ئىمان ئېيتىش بىلەن تاغۇتلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنىڭ پۈت تىرەپ تۇرالمىدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسىگە قايىل بولۇپ، ئىمان ئېيتىپ سەجدىگە يىقىلغان بارلىق سېھىرىگەرلەرنى قاتتىق

① سۈرە قەسەس 35 - ئايەت.

② سۈرە قەسەس 36 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

③ سۈرە قەسەس 38 - ئايەت.

④ سۈرە قەسەس 31 - ، 32 - ئايەتلەر.

ئىسرائىلنىڭ ئارقىسىدىن دەرياغا كىرگۈزدۇق). مۇسا بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى يۈتۈنلەي قۇتقۇزدۇق. ئاندىن ئىككىنچى گۇرۇھنى (يەنى فرىئەۋن بىلەن قەۋمنى) غەرق قىلدۇق. بۇنىڭدا (يەنى فرىئەۋن بىلەن ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ غەرق بولۇشىدا) ئەلۋەتتە (چوڭ) ئىبرەت بار».^①

بۇ ئايەتلەر بىزگە، ئاللاھ تائالانىڭ مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن بولسىمۇ، ھامان كاپىرلارنى ھالاک قىلىپ، مۇئمىنلارنى غەلبىگە ئېرىشتۈردىغانلىقىدىن ئىبارەت خەلقلەر، جەمئىيەتلەر ۋە دۆلەتلەردە جارى بولۇۋاتقان قانۇننىيەتلىرىنى روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدۇ.

زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلاردىن تەلەپ قىلىنىدىغىنى زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن چوقۇم ئاز بولسىمۇ، قولىدىن كېلىشىچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ۋە دۇئا قىلىشتۇر. شۇنداق بولغاندا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا بەرىكەت بېرىدۇ ۋە زالىملارنى ھالاک قىلىپ، مۇئمىنلارنى غەلبىگە ئېرىشتۈرىدۇ. يۇقىرىدىكى قىسسىلەر بۇنىڭغا ئوچۇق پاكىتتۇر، تارىخ ئۇنىڭغا ئەڭ ياخشى شاھىتتۇر.

داۋامى كېيىنكى ساندا...

جازالانغانلىقىنى ئېلان قىلىپ مۇنداق دېگەندى: «سەلەر مەن رۇخسەت قىلماي تۇرۇپ مۇساغا ئىمان ئېيتتىڭلار، بۇ چوقۇم سەلەرنىڭ (مىسر) شەھىرىدىكى چېغىڭلاردا ئاھالىنى شەھەردىن ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن (مۇسا بىلەن بىرلىشىپ) ئالدىن پىلانلىغان ھەيلىڭلاردۇر (سەلەرنى قانداق جازالانغانلىقىمنى) ئۇزاققا قالماي بىلىسىلەر. سەلەرنىڭ قولۇڭلارنى، پۈتۈڭلارنى چوقۇم ئوڭ - چېپ قىلىپ كېسىمەن، ئاندىن ھەممىڭلارنى چوقۇم دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرىمەن».^①

ئاللاھ تائالا فرىئەۋننىلەرگە ھەرخىل مۆجىزىلەر ۋە تۈرلۈك سىگناللار بىلەن تەكرار ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەن بولسىمۇ، ئۇلار ئازغۇنلىقىدا چىڭ تۇرۇپ تېخىمۇ ئەسەبىيەشكەندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى باغلىرىدىن، بۇلاقلىرىدىن، خەزىنىلىرىدىن ۋە ئېسىل قەسىرلىرىدىن ئايرىپ، يىراق يەرگە ئېلىپ چىقىپ، سۇدا تۇنجۇقتۇرۇپ جازالاندى، ئۇلارنىڭ بارلىق تەئەللۇقاتلىرىنى بەنى ئىسرائىلغا مېراس قىلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «بىز مۇساغا: ھاساڭ بىلەن دەرياغا ئۇرغىن، دەپ ۋەھىي قىلدۇق، (مۇسا ھاسسى بىلەن ئۇرۇۋېدى) دەريا يېرىلدى، (ھەر بىر يېرىلغان) قىسمى چوڭ تاغدەك بولۇپ قالدى. ئىككىنچى بىر گۇرۇھنى بۇ يەرگە يېقىنلاشتۇردۇق (يەنى فرىئەۋن بىلەن قوشۇننى بەنى

① سۈرە شۇئەرا 63 - 67 ئايەتلەر.

① سۈرە ئەئراق 123 - ، 124 - ئايەتلەر.

پىلانلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى نەتىجىسىدە :
 «ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى» تەۋەلىكلىرى
 70 نەچچە دۆلەتكە پارچىلىنىپ، غەرب
 ئەللىرىنىڭ ئىستېلاسى ئاستىدىكى
 بېقىندىلەرگە ئايلىنىدۇ. سۈرىيە 1520 -
 يىلىدىن تارتىپ ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىگە
 تەۋە ياشىغان ئەنە شۇ 70 نەچچىگە
 پارچىلانغان ئىسلام دۇنياسىنىڭ بىر پارچىسى
 بولۇپ، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ
 غالىبلىرى بولغان ئەنگىلىيە ۋە فرانسىيە
 دىپلوماتلىرى ئارىسىدا، بىرىنچى دۇنيا
 ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغان تەرەپ بىلەن
 بىر سەپتە تۇرغان ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىگە
 تەۋە ئەرەب زېمىنلىرىنى ئۆزئارا بۆلۈشۈش
 مەخپىي كېلىشىمى (سايكس-بېكۇ
 كېلىشىمى)، 1916-يىلى ماي ئېيىدا
 (ئۇلارنىڭ ئۈچىنچى شېرىكى بولغان)
 رۇسىيە ئېمپىراتورلىقى تەرىپىدىن قوبۇل
 قىلىنغاندىن كېيىن، سۈرىيە، 1918- يىلىدىن
 1920- يىلىغىچە ئەنگىلىيەنىڭ ۋە 1920-

ئىسلام دۇنياسى بىلەن ئىسلام
 دۈشمەنلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىچكى
 توقۇنۇشلار، تارىختىن بۇيان ئۈزلۈكسىز
 ھالدا داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان بولۇپ،
 بىر- بىرىنىڭ ئەشەددى دۈشمىنى بولغان
 يەھۇدىي ۋە خىرىستىيانلارمۇ ئىسلام
 دۇنياسىغا قارشى تۇرۇش يولىدا
 بىرلىشىدۇ. ئۇلار، ئۆز زامانىدا
 «ئوسمانىيلار خىلاپىتى» نى يىقىتىش ۋە
 ئىسلام دۇنياسىنى پارچىلاش ئۈچۈن، بىر
 نەچچە يۈز يىل تىرىشقان ۋە يۈزلەرچە
 قېتىم قوراللىق ئۇرۇشلارغا كىرگەن
 بولسىمۇ، يەنىلا ئۆز غايىلىرىدە غەلبە
 قىلالىمىغاندىن كېيىن، ئاخىرىدا مۇسۇلمانلار
 ئوتتۇرىسىغا ئىرقچىلىق، مەزھەپچىلىك ۋە
 ھەر خىل پىكرىي ئېقىملارنى كىرگۈزۈش
 ئارقىلىق، مۇسۇلمانلارنى - مۇسۇلمانلار
 ئارقىلىق پارچىلاش ۋە ئۇچۇقتۇرۇش پىلانى
 تۈزگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ قېتىمقى
 ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىستراتېگىيەلىك مەخپىي

ئۇرۇشقا ئايلاندۇرۇشتا غەلبە قىلدۇ. نەتىجىدە مانا ھازىر 5 يىلدىن بۇيان سۈرىيە خەلقى ئىچكى ئۇرۇش، ئاممىۋى قىرغىنچىلىق، سەرسانلىق، ئاچارچىلىق، يوقسۇزلۇق، ئىشسىزلىق ۋە باشقىمۇ ھەر تۈرلۈك بالايى ئاپەتلەرگە دۇچ كەلمەكتە.

تۈركىيە ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنىۋاتقان بايانلاردا، سۈرىيەدە ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى نەتىجىسىدە ھازىرغىچە ئۆلگەنلەر سانىنىڭ 500 مىڭدىن، يارىدار بولغانلار سانىنىڭ 2 مىليون 500 مىڭدىن ئاشقانلىقى، دۇنيانىڭ تەرەپ-تەرىپىگە ھىجرەت قىلغان سۈرىيىلىكلەر سانىنىڭ ئالتە مىليونغا ۋە ئۆزلىرى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ماكانلىرىدىن سۈرىيە ئىچىدىكى باشقا ياقلاردا قېچىپ يۈرۈپ سەرسانلىق ئىچىدە ھايات كەچۈرۈۋاتقانلار سانىنىڭ 5 مىليونغا يەتكەنلىكى بايان قىلىنماقتا.

سۈرىيەنىڭ يەر كۆلىمى :

ئومۇم يەر كۆلىمى 185180 كىۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان سۈرىيە تېررىتورىيەسى 14 ۋىلايەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ، قۇرۇقلۇقتا ئىراق بىلەن 605 كىلومېتىر، پەلەستىن بىلەن 76 كىلومېتىر، ئىيوردانىيە بىلەن 375 كىلومېتىر، لىۋان بىلەن 370 كىلومېتىر ۋە تۈركىيە بىلەن 822 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا چېگرا سىزىقلىرى بار.

سۇۋەيە ۋىلايىتى ئىيوردانىيەگە، دىرۇزۇر ۋىلايىتى ئىراققا، دەمەشق ۋىلايىتى لىۋان، رىققە، ھەلبە ۋە ئىدىلب قاتارلىق ۋىلايەتلىرى تۈركىيەگە تۇتىشىدىغان بولۇپ، تۈركىيە بىلەن

يىلىدىن 1946 - يىلىغىچە فىرانسىيەنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلاندى.

سۈرىيە خەلقى 28 يىللىق تىرىشچانلىقتىن كېيىن، 1946 - يىلى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن بولسىمۇ، سۈرىيەدە ئارقىمۇ ئارقا يۈز بەرگەن 9 قېتىملىق ھەربىي ئىنقىلاب ۋە 11 قېتىم ھۆكۈمەت ئالمىشىشتەك سىياسىي مۇقىمسىزلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ. 1970 - يىلى ھەربىي ئىنقىلاب ئارقىلىق ئۆزىنى سۈرىيە باش مىنىستىرى ئېلان قىلغان ھافىز ئەسەد، 1971 - يىلىدىكى ئاتالمىش ئاممىۋى سايلامدا رەئىسلىكىگە سايلانغاندىن كېيىن، يېڭى سۈرىيە ئاساسىي قانۇنىنى ماقۇللىتىش ئارقىلىق تولۇق ھوقۇقلۇق دىكتاتورغا ئايلاندى.

سۈرىيە خەلقى زالىم ھاپىز ئەسەتنىڭ 30 يىللىق زوراۋانلىقلىرىغا سەۋر قىلغان ھالدا ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەيدۇ ۋە 2000 - يىلى ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلالمايدۇ، چۈنكى دادىسىنىڭ ۋاپاتىدىن بۇيان سۈرىيە تەختىگە شىلمەك چاپلاشقان بەششار ئەسەت 2011 - يىلىغىچە يەنىلا زوراۋانلىق بىلەن ھۆكۈم سۈرگەن بولسا، 2011 - يىلى سۈرىيەدە ئىنقىلاب پارتلىشىغا ۋە بۈگۈنكى ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرنىڭ بارلىققا كېلىشىگە سەۋەبچى بولۇپ كەلمەكتە. ئەينى ۋاقىتتا سۈرىيەدە ئىنقىلاب پارتلاش پۇرسىتىنى غەنىمەت بىلگەن خەلقئارادىكى بەزى يوشۇرۇن كۈچلەر، بۇ ئىنقىلابنى ئۈچىنچى دۇنيا دۆلەتلىرى ئۈستىدە ئوينىلىۋاتقان خەلقئارالىق ئويۇنلارنىڭ بىر پارچىسىغا ۋە خەلقئارادىكى كۈچ سىناش

تۇتۇش ئۈچۈن كېلىپ يەرلىشىپ قالغان دۆلەت خادىملىرى بىلەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئەۋلادلىرى ۋە ئىسكەندىرۇن تۈركلىرىدىن ئىبارەت.

سۈرىيەدىكى كۇردلارغا كەلسەك:
سۈرىيە نوپۇسىنىڭ 10% نى تەشكىل قىلىدىغان كۇردلار 1962-يىلى سۈرىيە گراژدانلىرى بولغان كۇردلار، چەتئەللىك كۇردلار ۋە قارا نوپۇس كۇردلار دېگەندىن ئىبارەت ئۈچكە بۆلۈنگەن ھالدا تىزىملىغان بولۇپ، سۈرىيە گراژدانلىرى بولمىغان كۇردلار ئۆز ئىسمىغا ئۆي مۈلۈك سېتىۋېلىش، چەتئەلگە چىقىش، دۆلەت كادىرى بولۇش، ھەتتا بالىلىرىنى مەكتەپتە ئوقۇتۇش ھەققى قاتارلىق نورمال ئىنسان ھەقلىرىنىڭ ھەممىدىن مەھرۇم قويۇلغان بولۇپ، مانا ھازىر ئۇلار سۈرىيەدىكى ئىچكى قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ، سۈرىيەنىڭ شىمالىي رايونلىرىدا مۇستەقىل كۇرد دۆلىتى قۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتمەكتە. غەرب ئەللىرى بولسا پەردە ئارقىسىدىن ئۇلارنىڭ سۈرىيەنى پارچىلاش ھەرىكەتلىرىنى قوللاپ قۇۋۋەتلىمەكتە.

سۈرىيەدىكى دىنلار ۋە مەزھەپلەر:
سۈرىيەدە كۆپ خىل دىن ۋە مەزھەپلەر مەۋجۇت بولۇپ، خىرىستىيانلار بىلەن يەھۇدىيلارنىڭ سانى ئومۇم نوپۇسنىڭ 12% نى، ئەسەد ئائىلىسى باشچىلىقىدىكى نۇسەيرىيەلەر (ئەرەب ئەلەۋىلىرى)، 13% نى، شىئەلەر ۋە شىئەلەرگە تەۋە بولغان دۇرۇزىلار بىلەن ئىسمائىلىيەلەر، ئۇندىن باشقىمۇ يېزىدىيەلەرگە ئوخشاش باشقا مەزھەپلەر ئومۇم نوپۇسنىڭ 12% نى

بولغان چېگرا سىزىقى ئەڭ ئۇزۇن چېگرا سىزىقى ھېسابلىنىدۇ. دەريا ۋىلايىتى بىر تەرەپتىن پەلەستىنگە، يەنە بىر تەرەپتىن ئىئوردانىيەگە تۇتاشسا، ھۇمۇس ۋىلايىتى بىر تەرەپتىن ئىئوردانىيەگە ۋە يەنە بىر تەرەپتىن لىۋان بىلەن ئىراققا تۇتىشىدۇ. ھەسەكە ۋىلايىتى بولسا بىر تەرەپتىن ئىراققا ۋە يەنە بىر تەرەپتىن تۈركىيەگە تۇتىشىدۇ.

سۈرىيەنىڭ نوپۇسى ۋە مىللەتلىرى:

2011-يىلى ئىچكى ئۇرۇش باشلىنىشتىن بۇرۇن سۈرىيە ئومۇم نوپۇسى 24 مىليون ئەتراپىدا بولسىمۇ، ئىنقىلاب پارتلىغاندىن بۇيان 6 مىليوندىن ئارتۇق نوپۇسنىڭ سۈرىيە زېمىنىدىن چىقىپ كەتكەنلىكى تەخمىن قىلىنماقتا. سۈرىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 70% نى ئەرەبلەر ۋە ياكى ئەرەبلەشكەن مۇھاجىرلار تەشكىل قىلسا، 10% نى كۇردلار، 10% نى سۈرىيە تۈركمەنلىرى، قالغان 10% نى رۇسىيە ئۇرۇشى مەزگىلىدە كاۋكازدىن قېچىپ كەلگەن چەركەشلەر، ئەرەملەر، ئىراقنىڭ شىمالىدىن كەلگەن خىرىستىيانلار، ئاشۇرىلەر، ئارامىيلەر، داغىستانلىقلار ۋە چېچەنستانلىقلار تەشكىل قىلىدۇ.

سۈرىيەدىكى تۈركمەنلەر ئىككى خىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى سالجۇقلار زامانىدىن باشلاپ سۈرىيەدە يەرلىشىپ قالغان تۈرك ئىرقىغا مەنسۇپ ئۇيغۇرلار، تاتارلار ۋە ئۆزبېكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئوغۇز تۈركلىرى، ئىككىنچىسى ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى زامانىدا سۈرىيەدە ھاكىمىيەت

تەيىنلەنگەنلىكىنى رەسمىي ئېلان قىلىدۇ. شۇ يىلى ئىيۇل ئىيىدا، «سايكۇس باكۇ» كېلىشىمىدە سۈرىيە زېمىنلىرىنىڭ فىرانسىيەگە تەقسىم قىلىنغانلىقىنى دەۋا قىلغان فىرانسىيە گېنېرالى «گۇرۇ»، پادىشاھ فايسالغا تەھدىت سېلىپ، دەمەشق تەرەپكە يۈرۈش قىلىدۇ ۋە ھاكىمىيەتنى ئىگىلەيدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا ھازىرقى سۈرىيەدىكى ئىچكى ئۇرۇشنىڭ پەقەتلا بەششار ئەسەد ھاكىمىيىتىنى يىقىتىش ئۇرۇشىدىن ئىبارەت ئەمەسلىكى، بەلكى ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرى ئۈستىدە ئوينىلىۋاتقان ئويۇنلارنىڭ بىر پارچىسى ۋە كۈچ سىناش ئۇرۇشى ئىكەنلىكى ئۈچۈن كۆرۈنۈپ تۇرماقتا.

سۈرىيەدىكى ئۇرۇشنىڭ ئۇزۇنراق كېتىشىدىكى تاشقى سەۋەبلەر:

1- چوڭ ئوتتۇرا شەرق پىلانى ئۈچۈن سۈرىيە ئۇرۇشلىرى داۋام قىلماقتا. ئىسرائىلىيەنىڭ فۇرات دەرياسىدىن نىل دەرياسىغىچە بولغان جايلارنىڭ ھەممىسىنى ئىگىلەپ، چوڭ ئىسرائىلىيە ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش ۋە مەسچىتى ئەقسانى يىقىتىپ ئۇنىڭ ئورنىغا سۇلايمان ئىبادەت خانىسىنى بىنا قىلىش پىلانى رەسمىي ئېلان قىلىندى. بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ بايرىقىدىمۇ ئىشارەت قىلىنغان ئىدى، شۇ ئارقىلىق ئىسرائىلىيە ئۆزلىرىنىڭ 5700 يىللىق شېرىن خىيالىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى خالايدۇ. بىر نەچچە يىل بۇرۇن ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ خادىملىرىدىن بىرى ماراكەشتىن

تەشكىل قىلىدۇ. گەرچە ئەھلى سۈننەت مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 65% نى ئىگىلىسىمۇ، ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى ئاغدۇرۇلغاندىن بۇيان ئەڭ كۆپ بېسىمغا ئۇچرىغان ۋە ئەڭ كۆپ ئېزىلگەنلەر ئەپسۇسكى ئەھلى سۈننەت مۇسۇلمانلار بولۇپ كەلمەكتە. ئەينى ۋاقىتتا سۈرىيەدە فىرانسىيە ئىستېلاسى زامانىدىن باشلاپ دىنسىزلىق تەشۋىقاتىنى ئېلىپ بېرىلغان، ئاشقۇن ئىسلامچىلىققا قارشى تۇرۇش باھانىسى بىلەن، ھەقىقىي مۇسۇلمانلىققا ۋە دىندارلىققا قارشى ۋە دىنسىزلىق ئېقىمى خەلققە مەجبۇرى تېڭىلغان بولغاچقا، خەلق ئاممىسى ئىچىدە دىنسىزلىق روھى ھۆكۈم سۈرگەن. ئەينى ۋاقىتتا سۈرىيەنىڭ ئاساسىي قانۇن ماددىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى فىرانسىيە قانۇنلىرىدىن ئېلىنغان بولغاچقا، سۈرىيە خەلقىنىڭ ئىسلام شەرىئەت قانۇنلىرىدىن مەجبۇرىي يىراقلاشتۇرۇلغانلىقى ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرماقتا.

سۈرىيەنىڭ قىسقىچە سىياسىي تارىخى:

1918- يىلىدىكى خەلقئارالىق كېلىشىمگە ئاساسەن، سۈرىيەدىكى ئوسمانىيلار ئەسكەرلىرىنىڭ چېكىنىشى بىلەن، فايسال بىن ئەلى بىن ھۆسەين ئەلھاشىمى قوماندانلىقىدىكى ئەنگىلىيە قوشۇنلىرى سۈرىيەنى ئىشغال قىلىدۇ. 1920- يىلى 8- مارت كۈنى سۈرىيە ئاممىۋى قورۇلتىيى «سۈرىيەدە ئەرەب پادىشاھلىقى» قۇرۇلغانلىقىنى ۋە فەيسەل ئىبنى ئەلىنىڭ سۈرىيەنىڭ پادىشاھلىقىغا

مۇھىم سەۋەبلەردىن بىرى سۈرىيەنىڭ زاپاس يەر ئاستى بايلىقىدۇر.

3-ئىران ۋە رۇسىيەنىڭ سۈرىيە قورچاق ھاكىمىيىتى بىلەن بىر سەپتە تۇرۇشى ۋە ئۇنى يۆلەپ تۇرۇشى ئوسمانىيلار خەلىپىلىكىنىڭ قايتا تۇغۇلۇپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ بىر چارىسى دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.

سۈرىيەدىكى سىياسىي پارتىيەلەر:

سۈرىيە «سۈرىيە بىرلىكى پارتىيەسى»، «ئەركىنلىك پارتىيەسى»، «سۈرىيە مۇستەقىللىق پارتىيەسى»، «ئەرەب مۇستەقىللىق پارتىيەسى»، «سۈرىيە مىللىي پارتىيەسى» ۋە «ئەلبەئىس سوتسىيالىستىك پارتىيەسى» قاتارلىق بىرنەچچە ئونلىغان پارتىيەلەر بار بولۇپ، ھافىز ئەسەت ھاكىمىيىتى جەريانىدە بىر پارتىيە ھۆكۈمىتى قانۇنى چىقىرىلغاندىن كېيىن، ئەلبەئىس سوتسىيالىستىك پارتىيىسى بىلەن سۈرىيە كوممۇنىست پارتىيىسىدىن باشقا پۈتۈن پارتىيەلەر پائالىيەتلىرى چەكلەندۈرۈلۈپ بەششار ئەسەت زامانىدا بەزى يېڭى پارتىيەلەر قۇرۇلغان بولسىمۇ يەنىلا ئۇلارنىڭ سىياسىي پائالىيەتلىرى چەكلەن بولمىدى. 2011-يىلى ئىنقىلاب پارتىيەسىدىن كېيىن، سۈرىيە ئىچى ۋە سىرتىدا بەششار ئەسەدكە قارشى تۆۋەندىكى بىرلىكلەر بارلىققا كېلىدۇ:

1-«سۈرىيە مىللىي بىرلىكى» سۈرىيە

سىياسەتچىسى جورج سەبەرە رىياسەتچىلىكىدە قىرغىقتىن ئارتۇق تەشكىلات تەرىپىدىن 2011-يىلى ئىستانبۇلدا قۇرۇلغان ۋە تۈركىيەنى مەركەز

ھىدىنوزىيەگىچە 22 دۆلەت چېگراسىنىڭ ئۆزگىرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى. بۇمۇ ئاشۇ ئىسرائىلىيەنىڭ چوڭ ئوتتۇرا شەرق پىلانىنىڭ بىر قىسمى ئىدى. ئىسرائىلىيەنىڭ بۈيۈك ئوتتۇرا شەرق پىلانى ۋە جۇلان چوققىلىرىغا بولغان ھاكىمىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇش پىلانى ۋە بېشىنىمۇ پىلانلىرى سۈرىيە ئۇرۇشىنىڭ ئۆزىراپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولماقتا. ئىسرائىلىيە ئۆزلىرىنىڭ مەزكۇر پىلانلىرىغا ياردەم بېرىدىغان ۋە ياكى ھېچ بولمىسا توسالغۇ بولمايدىغان بىر سۈرىيە ھۆكۈمىتىنى بارلىققا كەلتۈرۈشكە تىرىشماقتا.

2- سۈرىيە زېمىنى ئۇنچە چوڭ ۋە بەك كەڭ دائىرىلىك بىر زېمىن بولمىسىمۇ، ئۇنىڭدىكى نېفىت، تەبىئىي گاز ۋە باشقا يەر ئاستى بايلىقلارنىڭ مىقدارى بەزى خېلى چوڭ دۆلەتلەردىكىدىنمۇ كۆپ ئىكەنلىكى بايان قىلىنماقتا. مەسىلەن: نورۋېگىيە ئىنسىپى شىركىتىنىڭ 2005-

يىللىق دوكلاتىدا سۈرىيەنىڭ نېفىت زاپىسىنىڭ 30 مىليارد تۇڭدىن ئاشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈلگەن ئىدى. سۈرىيەدىكى ئىنسىپى ۋە تەبىئىي گاز زاپىسى، ئىران بىلەن رۇسىيەنى ئۇزۇنغا سوزۇلغان چوڭ پىلانلار ۋە ھەمكارلىق كېلىشىملىرىنى ئىمزالاشقا مەجبۇرلىغان بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن ھەمكارلىشىدىغان يېڭى سۈرىيەنى بارلىققا كەلتۈرۈشكە تىرىشماقتا. رۇسىيە بىلەن ئىراننىڭ ھەمكارلىقىدىن بىئارام بولغان غەرب ئەللىرى ئۇلارغا قارشىلىق كۆرسەتمەكتە. شۇڭا كېسىپ ئېتىشقا بولىدۇكى، ئۇرۇشنىڭ ئۆزىراپ كېتىشىنىڭ

ئىنقىلابچىلىرى ۋە ئۆكتىچى كۈچلىرى مىللىي بىرلىكى» نىڭ ئاساسلىق رىقابەتچىسى ھېسابلىنىدۇ.

4- «دېموكراتىچى كۇردلار يۇقىرى دەرىجىلىك ھەيئەتى»، كۇردلار ھۆكۈم سۇرۇۋاتقان رايونلاردىكى ئەڭ يۇقىرى ھەيئەت بولۇپ، «كۇردلار دېموكراتىيە بىرلىكى» پارتىيەسى، «كۇرد مىللىي بىرلىكى» قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇ تەشكىلات «كۇردىستان ئىشچى خىزمەتچىلەر پارتىيەسى» نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ، تۈركىيە، ئامېرىكا ۋە پۈتۈن غەرب ئەللىرىنىڭ تىررۇرچىلار تىزىملىكىدە بار.

سۇرىيە ئىنقىلابىغا قاتنىشىۋاتقان تەرەپلەر:

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزى ئەڭ مەشھۇرلىرىنىڭ تىزىملىكى تۆۋەندىكىچە:

1- گېنېرال ھۆسەين ھەرمۇش رىياسەتچىلىكىدە 2011- يىلى 6- ئاينىڭ 15- كۈنى قۇرۇلغان «سۇرىيە گېنېراللىرى بىرلىكى» پۈتۈن سۇرىيە ئەسكەرلىرىنى بۇ سەپكە قوشۇلۇشقا چاقىرغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا پەقەت نورمال خەلق ئاممىسىلا قوشۇلدى. يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي گېنېراللار بىرلىكى، ئەركىن سۇرىيە ئەسكەرلىرىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلىگەن بىرلىك بولۇپ، بۇلار ئامېرىكا قوشما ئىشتاتى، ياۋروپا بىرلىكى، تۈركىيە ۋە پارس قولتۇقى ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىدۇ.

2- گېنېرال رىياز ئەلئەسئەت رىياسەتچىلىكىدە 2011- يىلى 7- ئاينىڭ

قىلىپ خىزمەت قىلىشقا باشلىغان بولۇپ، 2012- يىلى 11- نويابىر كۈنى دوھا قورۇلتىيى جەريانىدا ئىسلام دەۋەتچىسى «مۇئاز ئەلخەتەب» رىياسەتچىلىكىدە قۇرۇلغان «سۇرىيە ئىنقىلابچىلىرى ۋە ئۆكتىچى كۈچلەر مىللىي بىرلىكى» گە قوشۇلدى.

2- سۇرىيەدىكى «مۇسۇلمان قېرىنداشلار پارتىيەسى» 1930- يىلى قۇرۇلغان بولسىمۇ 1980- يىلىغا كەلگەندە بۇ پارتىيەگە ئەزا بولغانلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىش قانۇنى چىققاندىن كېيىن، مۇسۇلمان قېرىنداشلارنىڭ سۇرىيە شۆبىسى پەقەتلا چەتئەللەردىكى خىزمەتلىرى بىلەن چەكلەنگەن بولۇپ، 2012- يىلى ئەلى سەدرىدىن ئەلبىيانۇنى رىياسەتچىلىكىدە قايتىدىن سۇرىيە سىياسىي مەيدانىدىكى ئورنىنى تاپىدۇ.

3- «سۇرىيە ئازادلىق پارتىيەسى» دېموكراتىيە كۈچلىرىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن قۇرۇلغان مىللىي تەشكىلات بولۇپ، بۇ تەشكىلات ھەسەن ئابدۇلئەزىم رىياسەتچىلىكىدىكى ئۆكتىچىلەردىن تەشكىل تاپىدۇ. بۇ بىرلىكنىڭ ئەزالىرىنىڭ كۆپىنچىسى سولچى پارتىيەلەردىن تەركىب تاپقان ئون ئۇچى سىياسىي پارتىيەنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇلار ئۆز پائالىيەتلىرىنى سۇرىيە ئىچى ۋە سىرتىدا ئىلىپ بارىدۇ، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى دىنسىزلار ۋە مىللەتچى ئەرەبلەردىن بولغان سۇرىيە تۈرمىلىرىدىكى سىياسىي مەھبۇسلاردىن تەركىب تاپىدۇ. بۇلار 2011- يىلى تۇنجى بولۇپ بىرلىك قۇرغانلار بولۇپ، «سۇرىيە

29 كۈنى قۇرۇلغان «ئەركىن سۈرىيە ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى» شۇ يىلى 11-ئاينىڭ 14-كۈنى ئەركىن سۈرىيە ئەسكەرلىرى كېڭەش ھەيئىتى قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلدۇ.

3- ئەبۇ ئىسا ئەلشەيخ رىياسەتچىلىكىدىكى «سۈرىيە ئىسلام تەشكىلاتى» 2013- يىلى 22 نويابىر كۈنى كۈچنى بىرلەشتۈرۈش ئۈچۈن بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ھاكىمىيەتكە قارشى ئەڭ كۆپ قوراللىق تەشكىلاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەڭ چوڭ بىرلىك ھېسابلىنىدۇ ۋە ئۇلارغا تەۋە قوشۇنلار سانىنىڭ 40 مىڭ ئەتراپىدا ئىكەنلىكى تەخمىن قىلىنماقتا.

4- ئەلقاتھ ئەبۇ مۇھەممەد ئەلجولانى رىياسەتچىلىكىدىكى «ئەننۇسرە ئىسلام تەشكىلاتى» 2011- يىلىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇلغان سەلەپى پىكىرىدىكى جىھادىي تەشكىلات بولۇپ، «ئەلقاتىدە تەشكىلاتى» نىڭ بىر پارچىسى ھېسابلىنىدۇ ۋە ناھايەت كۆپ ساندا باشقا قوراللىق تەشكىلاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تەشكىلاتقا تەۋە قوراللىق قوشۇنلارنىڭ 8 مىڭ ئەتراپىدا ئىكەنلىكى تەخمىن قىلىنماقتا.

5- ئابدۇلقادر سالىھ رىياسەتچىلىكىدە 2012- يىلى 16- ئىيۇل قۇرۇلغان «تەۋھىد بىرلىكى تەشكىلاتى»، قىسقا مۇددەت ئىچىدە ھەلەب شەھىرىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ.

6- ئەبۇ ئىسا ئۇسامە ئەبۇ ھەسەن رىياسەتچىلىكىدە ئېدىب شەھىرىدە قۇرۇلغان «شام شۇڭقارلىرى بىرلىكى»

باشقا قوراللىق ئون يەتتە تەشكىلاتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

7- خالىد ئەلھەببۇس ۋە زەھىران ئەللىۇش قاتارلىقلار رىياسەتچىلىكىدە 2012- يىلى قۇرۇلغان «ئىسلام ياردەمچىلىرى بىرلىكى» باشقا بىر نەچچە ئونلىغان تەشكىلات ۋە بىرلىكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ۋە ئۇلار ئىسلامى خىلاپەتنى قايتا تىكلەشنى مەقسەت قىلدۇ.

8- «سۈرىيە ئىنقىلابچىلىرى بىرلىكى»، دائىمىي قارشى بىرلەشكەن بىرلىكتىن ئىبارەت بولۇپ، مۇستەقىل بىر ئىدىئولوگىيەسى بولمىسىمۇ مۆتىدىل ئىسلام تەشكىلاتلىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئەرەب قولتۇقىدىكى ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشكەن بۇ بىرلىك يۇقىرى گېنېراللار بىرلىكىنىمۇ قوللاپ قۇۋۋەتلەيدۇ.

9- «مۇجاھىد ئەسكەرلەر بىرلىكى» بۇ بىرلىك 8 تەشكىلاتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇلار قۇرۇلغاندىن كېيىنلا دائىمىي قارشى ھۇجۇمغا ئۆتكەن بولۇپ، قوشۇنلىرىنىڭ سانىنىڭ بەش مىڭ ئەتراپىدا ئىكەنلىكى تەخمىن قىلىنماقتا. «مۇجاھىد ئەسكەرلەر بىرلىكى» ۋە «سۈرىيە ئىنقىلابچىلىرى» قاتارلىق ھەر ئىككى تەشكىلات سۈرىيە شىمالى ۋە شەرقىي رايونلىرىدا دائىمىي بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىدۇ.

10- ھەممىگە مەلۇم بولغاندەك، سۈرىيە ئىچكى ئۇرۇشىغا قاتنىشىۋاتقانلار دائىمىي ۋە ئۇنىڭدىن باشقا نۇرغۇنلىغان تەشكىلاتلاردۇر.

يۇرتىدا بىر قاتار ئىلىم ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن، چوڭ دادىسى ۋە يۇرت چوڭلىرىنىڭ قوللىشى بىلەن چەتئەلگە چىقىپ ئىلىم تەھسىل قىلىشى يولىغا ئاتلىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ نەسۇھا ئەمىن 1906-يىلى كۆپ جايلار بىلەن مىسىرغا يېتىپ بېرىپ، ئۇ جايدىكى قەدىمىي بىلىم يۇرتى ئەزەربەيلىمگاھىدا ئىلىم تەھسىل قىلىدۇ ۋە ئوقۇشنى ئەلا نەتىجە پۈتتۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئەقىل پاراستى ۋە يۇقىرى بىلىمگە قايىل بولغان ئەزەربەيلىمگاھىدا مۇدەررىسلىككە تەكلىپ قىلىدۇ، ئەمما نەسۇھا ئەمىن ئەزەربەيلىمگاھىغا ئۆز خەلقىنى جاھالەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئۇلارنى مەرىپەتلىك قىلىشى نىيىتى بىلەن كەلگەنلىكى ئۈچۈن، يۇرتىغا قايتىپ بېرىپ خەلقىنى جاھالەتتىن قۇتقۇزۇش قارارىدىن قەتئىي ۋاز كەچمەيدۇ. ئۇستازلىرىغا: «مەن خەلقىمنى ئاقارتىشىم كېرەك، مېنىڭ يۈكۈم ئېغىردۇر، شۇڭا مەن يۇرتۇمغا قايتىمىسام بولمايدۇ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، نەسۇھا ئەمىن داموللام 1915-يىلى ئۆز

مەزكۇر ماقالىدە تونۇشتۇرۇلدىغىنى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، ئىلىم-مەرىپەت ئېلىپ، خەلقىنى جاھالەت پانتىقىدىن قۇتقۇزۇش مەقسىتى بىلەن ئانا ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ چەتئەلگە چىقىپ، مىسىرغا بېرىپ، ئۇ جايدا دۇنياغا داڭلىق بىلىمگاھى ئەزەربەيلىمگاھىدا ئون نەچچە يىل ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن، ئۇ جايدىكى زالىم ھاكىمىيەت بىلەن جاھالەت نەمۇنىلىرى بولغان بەزى ئۇيغۇر مۇتەئەسسىپلىرىنىڭ يەكلىشى ۋە ئۆز يۇرتىغا پائۇرئاسلىقى سەۋەبلىك سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كېتىپ، ھازىرقى قىرغىزىستاندا ئالەمدىن ئۆتكەن بىر ئۇيغۇر ئالىمىنىڭ قىسسىسى بولۇپ، بۇ قىسسىە ئوقۇرمەنلەرگە تۇنجى قېتىم تونۇشتۇرۇلغاندۇر.

مەزكۇر ئالىمنىڭ ئىسمى نەسۇھا ئەمىن بولۇپ، ئۇ 1888-يىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ قازانچى مەھەللىسىدە تۇغۇلغان. دەسلەپ غۇلجىدا دىنىي مەدرىسىدە ئوقۇغان. ئۆز

يۇرتى غۇلجىغا قايتىپ بارىدۇ ۋە غۇلجىدىكى ئەلاباي مەسجىدىدە ئىمام ۋە خاتىپلىققا تەيىنلىنىدۇ. ئۇ جايدا ئىلىم-مەرىپەتكە ۋە يېڭىلىققا قىزىقىدىغان مەرىپەتپەرۋەر زاتلارنىڭ قوللىشى بىلەن مەسجىدنىڭ يېنىدا كىچىككىنە يېڭىچە مەكتەپ ئېچىپ، بالىلارغا دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەرنى ئۆگەتتى. بىراق خەلقنى جاھىل قالدۇرۇش ئارقىلىق ئىدارە قىلىپ كېلىۋاتقان زالىم ياغزىشىن ھاكىمىيىتى بىلەن مۇتەئەسسەپ، جانباقار موللارنىڭ، ھارامخور قازىلارنىڭ «نەسۇھا خەلقى خەتەرلىك يولغا باشلىماقچى بولۋاتىدۇ، ئۇ جەددىچى ئادەم ئىكەن، ئۇ دىنىمىزنى بۇزۇۋاتىدۇ» دېگەندەك بەتنامىلارنى چاپلاپ چىقىمچىلىق قىلىشى سەۋەبلىك، شۇ ۋاقىتتىكى زالىم ھاكىمىيەتنىڭ چاڭگىلىدىكى ئاتالمىش مەھكىمە شەرتى نەسۇھا داموللامنىڭ بۇ ئىلغار پائالىيەتلىرىنى چەكلەپ، ئاچقان مەكتىپىنى تاقايدۇ. نەسۇھا داموللام بۇ ھەسرەت بىلەن كېسەل بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالىدۇ. ئۇنىڭغا كەلگەن ماددىي ۋە مەنىۋى زىيانكەشلىكلەر ھېچ توختىمايدۇ. ھەتتا بىر كۈنى نەسۇھا داموللام جۈمە نامىزىدا خوتبە ئوقۇۋېتىپ، جامائەتكە «بالىلارنى ئوقۇتايلىلى، قىزلارنىمۇ مەكتەپكە بېرەيلى ئۇلارمۇ بىلىملىك بولسۇن، چۈنكى قىزلار كېلەچەك ئەۋلادلىرىمىزنىڭ ئانىلىرىدۇر. ئۇلار مىللەتنىڭ تۇنجى تەربىيەچىسىدۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ بىلىم ئېلىشى لازىم» دېگەن ئاساستا سۆزلىگەندىن كېيىن، شۇ مەسجىدتىكى جامائەتلەر ئارىسىدىكى ھاكاۋۇر بايلاردىن بىرى ئورنىدىن قوپۇپ، قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ: «ھەي نەسۇھا!

ھەددىڭنى بىل، بىزنىڭ مەكتەپكە بېرىدىغان قىزلىرىمىز يوق. سېنىڭ كوچىغا چىقىرىپ قويدىغان قىزلىرىڭ بولسا، ئۆزۈڭ شۇ قىزلىرىڭنى مەكتەپكە بېرىۋالغىن. بولدى مۇنبەردىن چۈش! سېنىڭ سۆزۈڭنى ئاڭلىمايمىز» دەپ نەسۇھا داموللامغا قاتتىق ئەزىيەت بېرىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، جەمئىيەتتىكى ئىشەرەتخور بايلار نەسۇھا داموللامنىڭ دىنىي ياخشى چۈشەنگەن، كىشىلەرنى غەپىلەت ئۇيغۇسىدىن ئويغىتىشقا تىرىشىۋاتقان، ئۆتكۈر پىكىرلىك بىر كىشى ئىكەنلىكىنى بايقاپ قېلىپ، ئەگەر خەلق بۇ ئادەمگە ئەگىشىپ كەتسە، ئۇلار ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلايدىغان، ئۇنى ئۆزلىرىگە ئۈلگە قىلىپ ھۆرمەتلەيدىغان بولۇپ قالىدۇ، بۇ چاغدا بىزنىڭ خەلقنىڭ ئۈستىدىكى نوپۇزىمىز ئازىيىپ قالىدۇ ھەمدە خەلقنى خالىغانچە بوزەك قىلالايمىز، دېگەن چۈشەنچە بىلەن داموللامغا قاتتىق قارشى چىقىدۇ، ئاخىرى ئۇنى ئۆز يۇرتىدا تۇرالايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويدۇ. نەسۇھا داموللام بۇ سەۋەبتىن 1918-يىلى ئۆز يۇرتىدىكى مۇتەئەسسەپ كۈچلەرنىڭ كۆزىدىن يىراقراق تۇرۇپ ئىجادىيەتلىرىنى داۋاملاشتۇرۇش مەقسىتىدە مۇسا ھاجىم دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن غولجىنىڭ چاغىستاي يېزىسىغا كۆچۈپ كېتىدۇ. نەسۇھا داموللام چاغىستايغا بارغان ھامان شۇ جايدىكى «ئوردۇ مەدرىسىسى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر مەدرىسىگە مۇئەللىملىككە تەيىنلىنىدۇ. ئۇ جايدا نەسۇھا داموللام 1920-يىلىغىچە دىنىي ئوقۇتۇش ۋە ئۆزىنىڭ بەزى ئىجادىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

داموللام ئون نەچچە يىل تۈرمىدە يېتىشى جەريانىدىمۇ جىم تۇرماي، پۇرسەت تاپسالا ئىزدىنىش ۋە يېزىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. بۇ جەرياندا ئىسلام توغرىلىق بىر ئىككى پارچە كىتاب يازغان بولۇپ، ئۇ كېيىن تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلگەندە، قىرغىزىستاندىكى ئۆيىگە قايتىش ئۈچۈن پويىزدا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا، بۇ كىتابلىرىنى نان سالغان خۇرجۇنى بىلەن بىرلىكتە يوقىتىپ قويدۇ. شۇنىڭ بىلەن داموللامنىڭ ئون يىل ئەمگەك سىغىدۇرۇپ يازغان ئەسەرلىرى قولىدىن چىقىپ كېتىپ نابۇت بولىدۇ.

نەسۇھا داموللام تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، قىرغىزىستاننىڭ قاراقۇل دېگەن يېرىدە ياشاپ، شۇ يەردە 1955-يىلى ئالەمدىن ئۆتتى.

مەرھۇم ئابدۇلقادىر داموللام، ئابدۇخالق ئۇيغۇر ۋە نەسۇھا داموللام قاتارلىق مەرىپەت يۇلتۇزلىرىمىزنى زالىم ھاكىمىيەت بىلەن بىرلىشىپ نابۇت قىلىۋەتكەن جانباقلار ھازىرمۇ ئۆزلىرىنىڭ شۇ رەزىل كەسپىنى داۋاملاشتۇرماقتا. ھازىرمۇ شۇ جانباقلارنىڭ زىيانكەشلىكى بىلەن نابۇت بولۇۋاتقان نەسۇھا داموللاملارمۇ ئاز ئەمەس. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: «ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنى ئۆزگەرتىمگۈچە، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھالىنى ئۆزگەرتەيدۇ» دېگەن^①.

① بۇ قىسسىنى يېزىشتا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالمۇتا ۋىلايىتىگە قاراشلىق قىزىل غەيرەت رايونىدا تۇرۇشلۇق مۇھەممەد يولداش ئاكا بىزنى يېتەرلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى ۋە بەزىسىنى سۆزلەپ بەردى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يولداش ئاكامغا رەھمەت ئېيتىمەن.

نەسۇھا داموللام يېڭىلىقپەرۋەر، ئىلغار پىكىرلىك كىشى بولغانلىقتىن، ئۇ ئۆزىنىڭ جاھالەتتىكى خەلقىنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغۇتۇش ۋە ئۇلارنى ئىلىم-مەرىپەتلىك قىلىش ئۈچۈن كۆپ كۈچ چىقىرىدۇ.

نەسۇھا داموللامنىڭ ئەقىل-پاراستى، ئۆتكۈر پىكىرى ۋە توغرا قاراشلىرى خەلقىنى قايىل قىلىدۇ. خەلقنىڭ دەردىگە دەرمەن بولىدىغان، ئۇلارنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ئەكسى ئەتتۈرگەن شېئىرلىرى خەلق ئارىسىدا تارقىلىشقا باشلايدۇ. ئۆزى خەلقنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىدۇ ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ. بۇنى كۆرەلمىگەن زالىم ھاكىمىيەت بىلەن ئۇلارنىڭ قول چوماقلىرى بولغان مۇتەئەسسپ جانباقلار موللار بىلەن ھارامخور قازىلار نەسۇھا داموللامنى يەنە ئارامدا قويمايدۇ. داموللام شۇنداق قىلىپ چاغىستاي يېزىسىدىنمۇ ئايرىلىدۇ. نەسۇھا داموللام بۇ يېزىدا ئاز تۇرغان بولسىمۇ، شۇ ئاز ۋاقىتنىڭ ئىچىدە خەلقنىڭ كۆزىنى ئاچقان، يېڭىچە مائارىپقا ئاساس سالغان ۋە نۇرغۇن بالىلارنى يېتىشتۈرگەن ئىدى. نەسۇھا داموللام 1920-يىلى خۇنخاي مازىرى دەيدىغان جايغا كۆچۈپ بېرىپ، ئۇ جايىدىمۇ دىنىي ئوقۇتۇش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئەمما ئۇ يەردىمۇ تۇرالمايلىقتىن، ئۇزۇن كۆتەمەي سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ كېتىپ، قىرغىزىستاندا ماكانلىشىپ قالىدۇ. ئۇ جايىدىمۇ ئىلىم-مەرىپەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئەبۇسۇسكى، ئۇ جايىدىمۇ ئارامدا تۇرالمايدۇ. شۇ ۋاقىتتىكى سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۇنى خەلقنىڭ مېڭىسىنى دىن بىلەن زەھەرلەمەكچى بولغان، دېگەن تۆھمەت بىلەن ئۇنى قولغا ئالىدۇ. نەسۇھا

ئوغلۇم ۋە ئۇنىڭ قول تېلېفونى...
ئاتلارنىڭ بىرى مۇنداق دەيدۇ:
ئوغلۇمنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى
بەلگىلەيدىغان، ھاياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم
باسقۇچلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدىغان
تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىمتىھان
بېرىۋاتقان كۈنلەردە ئوغلۇمنىڭ ياتىقىغا
كىرگەندە ئۇنىڭ چىرايىدىن بىرخىل
ھودۇقۇشنى ھېس قىلىشقا باشلىدىم. ئۇ
مېنى كۆرگەندە ئاۋازى بوغۇلۇپ،
ھودۇقۇپ نېمە قىلىشنى بىلەلمەي
قاتتى. ئەسلىدە ئۇ پۈتۈن زېھنىنى
ئىمتىھانغا مەركەزلەشتۈرۈشى كېرەك ئىدى.
لېكىن ئۇنىڭ زېھنىنى پۈتۈنلەي تېلېفون
چىرىمىۋالغان ئىدى. ئۇ سەردارىم قول
تېلېفونىنى باشقىلاردىن يوشۇراتتى،
تېلېفوننىڭ سالامەتلىككە زىيانلىق
ئىكەنلىكى ھەققىدە نۇرغۇن قېتىم

يۈرەك پارىلىرىمىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىلا
زايە بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ
ئۇنى قۇتقۇزۇشقا قادىر بۇلالماسلىقىمىز
ئىنتايىن ئىچىنىشلىق بىر ئىشتۇر. بەزىدە
ئوغلۇمىز ياكى قىزىمىزنىڭ يۈرۈش -
تۇرۇشلىرىدا ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى،
ئەخلاقىنىڭ ئاجىزلاشقانلىقىنى بايقايمىز.
يەنە بەزى ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنىڭ
دىنىمىزغا، ئېتىقادىمىزغا، ئەخلاق
مىزانىمىزغا، مىللىي كىملىكىمىزگە ۋە
ئۆرپ - ئادەتلىرىمىزگە زىت بەزى
پىكىرلەرنى يۇقۇتۇرۇۋالغانلىقىنى بايقاپ
ھەيران قالىدۇ ۋە ئەپسۇسلىنىدۇ. يەنە
بەزى بىر قىسىم ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنىڭ
يامان دوست ۋە كوچا بالىلىرىنىڭ
چاڭگىلىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىدىن ۋە
ئۆزىدىن پۈتۈنلەي يىراقلىشىپ كەتكىنىدىن
شكايەت قىلىدۇ.

مەسئۇلىيەتسىز، باشتۇڭ، تەربىيە ۋە نەسەتمۇ ئاڭلىمايدىغان بىر ھالەتكە ئۆتتى. دەرسلىرىدىمۇ زور چېكىنىش كۆرۈلدى. ئىلگىرى ئوغلۇمنىڭ ئەخلاق ۋە دەرسىتە ئەلاجى ئىكەنلىكىنى تەرىپلەپ رەھمەت ئوقۇيدىغان، ماختايدىغان مۇئەللىملەردىن ئوغلۇمنىڭ دەرس ۋە ئەخلاق جەھەتتىن چېكىنىش بولۇۋاتقانلىق شىكايىتىمۇ كۆپەيدى.

ئوغلۇم نامازغا سەل قارايدىغان بولۇپ قالدى...

يەنە بىر ئانا ئوغلدىن شىكايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: تېخى ئالتە ياشتىكى ئوغلۇمنىڭ بىر ۋاقىت نامازنى جامائەت بىلەن مەسچىتتە ئوقۇيالمىغانلىقى، كۈندىلىك ئوقۇپ بېرىدىغان قۇرئاننى ئۇخلاپ قالغانلىق سەۋەبىدىن ئوقۇپ بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن قايغۇرۇپ يىغلاپ كەتكەن بالامنىڭ بىز ھەيدىمىسەك ناماز ئوقۇمايدىغان، ئوقۇغان ئەھۋالدىمۇ ئاللاھ بۇيرۇغان پەرزنى ئادا قىلىش نىيىتىدە ئەمەس، پەقەت بىزنى رازى قىلىش ئوقۇيدىغان بولۇپ قالغانلىقىدىن بەكمۇ ئەپسۇسلىنىمەن.

يۇقىرىدا زىكر قىلىنغان شىكايەتلەر كۆپىنچە ئاتا-ئانىلارنىڭ ئورتاق شىكايىتى بولۇپ، يەنە بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ تاماكا ياكى زەھەرلىك چېكىملىككە كۆنۈپ قىلىشى، ئاتا-ئانىلارنى قاقشىتىش، ئاتا-ئانىلارغا قوپال مۇئامىلىدە بولۇش، ئاتا-ئانىلارغا

ئاگاھلاندىرغان بولساممۇ، دائىم تېلېفوننى يانچۇقىدا ساقلايتتى. چۈنكى پۇرسەت تاپسىلا ئۆزىدىن تۆت ياش كىچىك بىر قىز بىلەن ئۇچۇر يېزىشاتتى. ئەجەبلىنەرلىكى ئۇ قىزنىڭ ئانىسى بۇلارنى بىلەتتى ۋە ئىككى تەرەپنى بۇ ئىشنى داۋاملاشتۇرۇشقا رىغبەتلەندۈرەتتى. بۇنىڭدىن بەكرەك خەتەرلىك تەرىپى ئوغلۇمنىڭ ئەخلاقىدا ئۆزگىرىش پەيدا بولۇشقا باشلىدى. يالغانچىلىقنى يامان كۆرىدىغان، راستچىللىق ئۈستىگە تەربىيەلەنگەن بۇ بالا كۆپىنچە ھاللاردا يالغان سۆزلەيدىغان، ئىشلىرى چۈشىنىكسىز ۋە سىرلىق بولۇپ قالدى.

ئوغلۇم دەرسىتە ئەلاجى ۋە گۈزەل ئەخلاقلىق ئىدى...

ئانىلاردىن بىرى ئوغلدىكى ئەخلاقى ئۆزگىرىشلەردىن شىكايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئاخىرقى يىلى ئوغلۇمدا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەر مېنى بەكمۇ چۆچۈتۈۋەتتى. ئوغلۇم ئون بىر يىللىق ئوقۇش ھاياتىدا ئىنتايىن ئىنتىزامچان ۋە دەرىسلىرىدە ئەلاجى ئىدى. كېيىنكى يىللىق سىنىپقا چىقىشى بىلەن تەڭلا ئۇنىڭ ئەخلاقى ۋە ئىنتىزامىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىشلەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ھەتتا ئۆيىدىن مەكتەپكە بارمىغان دەپ چىقىپ مەكتەپكە بارمايدىغان، باشقا يەرلەردە كۈننى كەچ قىلىپ ئاخشىمى ئۆيگە كېلىدىغان، داۋاملىق بىزنى رازى قىلىشقا تىرىشىدىغان بىر ھالەتتىن

ئەدەپسىزلىك قىلىش، ئاتا-ئانىلارغا ۋارقىراش، سۆزنى ئاڭلىماسلىق، كوچىدىكى قالايمىقان بالىلار بىلەن ۋاقتنى ئۆتكۈزۈپ كېچىلىرى ئۆيگە كىرمەسلىككە ئوخشاش يۇقىرىدىكى شىكايەتلەردىن بەكرەك خەتەرلىك شىكايەتلەرنى قىلدۇ.

مەسىلىنى تەربىيە ئارقىلىق ھەل قىلىش ئۇسۇللىرى:

قەدىرلىك ئاتا-ئانىلار، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش باسقۇچىدا ئۇلاردا كۆرۈنىدىغان ئۆزگىرىشلەر، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ بالاغەت يېشىغا يېتىش باسقۇچىدا كۆرۈلىدىغان بىر قىسىم ئۆزگىرىشلەرنى بىلىشىمىز ئىنتايىن مۇھىم. لېكىن بەكمۇ ئەپسۇسكى بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار ئۇلاردىكى بالا تەربىيەسىگە ئالاقىدار مەلۇمات ۋە تەجرىبىنىڭ كەمچىللىكى سەۋەبىدىن بۇ خىل ئۆزگىرىشلەرگە قارىتا ھېچقانداق تەييارلىق كۆرمەيدۇ. پەرزەنتلەر بېشىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان شۇ باسقۇچنىمۇ چۈشەنمەيدۇ. چۈشەنگەن تەقدىرىمۇ ئۇلارنى ھەددىدىن زىيادە چىڭ تۇتىدۇ ياكى سەل قاراپ يېتەرلىك دەرىجىدە كۆڭسۈل بىلىمگەنلىكتىن پەرزەنت تەربىيەسىدە ئېغىر قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ.

پەرزەنتلەردە ئەخلاقى جەھەتتىن كۆرۈلىدىغان قىيىنچىلىقلارنىڭ تۈرلىرىنى يۇقىرىدا بىر قىسىم ئاتا-ئانىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان شىكايەتلەر بىلەنلا

كۇپايىلىنىپ، تۆۋەندە بۇ خىل قىيىنچىلىقلارنى قانداق ھەل قىلىش كېرەك؟ دېگەن سوئال ھەققىدە توختىلىمىز.

ھۆرمەتلىك ئۇقۇرمەنلەر، بۇ قىسقىغىنا ماقالە ئارقىلىق بۇ خىلدىكى چوڭ مەسىلىنى ھەل قىلىپ كەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىشمەمۇ، لېكىن مەسىلىنى ھەل قىلىشقا ياردەمچى بولۇپ قالار دېگەن ئۈمىد بىلەن تۆۋەندىكى بىر قانچە نەۋسىيەلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتمەن.

1- ئاتا-ئانىلار، پەرزەنتلەرنىڭ ئاللاھ تائالا بىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئېيتىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى بىلىشىمىز، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا زايە بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلارنى ياخشى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈشكە تەييارلىق قىلىشىمىز، ئەڭ قىممەتلىك ۋاقتىمىز ۋە كۈچىمىزنى ئۇلارنى تەربىيەلەش ئۈچۈن سەرپ قىلىشىمىز لازىم. لېكىن، بەزى ئاتا-ئانىلار پەرزەنت تەربىيەسىگە تولمۇ سەل قارايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: كىشىنىڭ ئۆز تەربىيەسى ئاستىدىكى كىشىلەرنى زايە قىلىۋېتىشى، ئۇنىڭ ئۈچۈن يېتەرلىك گۇناھتۇر.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ نېمىتىنى ئىنكار قىلغۇچىلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمىتىگە كۇفرىلىق

ئانىلارمۇ قىزغا كۆپرەك ھەمراھ بولۇشى، تۇيغۇ-ھېسسىياتلىرىغا ئىشتىراك قىلىشى، ئۆزىنىڭ ئائىلىدىكى رولىنى ياخشى جارى قىلدۇرۇشى لازىم.

5- ئانا- ئانىلار بالغا ھاكىمىيەتلىك بولۇۋالماستىكى كېرەك. بالىلار سىرتتىن ناچار ۋە زىيانلىق دوستلارنى تۇتۇۋالماستىكى ئۈچۈن بالىلارغا كۆپرەك ھەمراھ بولۇشى، ئۇلارنىڭ دوستىغا ئايلىنىپ، ئۆزلىرى ياخشى دەپ قارىغان بالىلار بىلەن بالىلارنى تونۇشتۇرۇپ، دوستلاشتۇرۇپ قويۇشى لازىم.

6- ئانا- ئانىلار بالىلارغا دوست تاللاش ئۆلچىمى، ياخشى دوست بىلەن يامان دوستنىڭ پەرقىنى ۋە پايدا زىيانلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىشى، بالىلارنىڭ دوستلىرىنى يېقىندىن بىلىشى ئۈچۈن دوستلىرىنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىشقا رۇخسەت قىلىشى ۋە پۇرسەت يارىتىپ بېرىشى كېرەك. يەنە ئانا- ئانىلار بالىلارغا يېقىنلىشىشى، ئۇلارنى ھۆرمەتلىشى، ئۇلارغا كەلسە- كەلمەس ئىزا- ئاھانەت قىلىشتىن ساقلىنىشى كېرەك. چۈنكى بالاغەت يېشىدىكى بالىلار تولىمۇ ھېسسىياتچان بولغاچقا تەنقىد قىلغان كىشى ئانا- ئانىسى بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاجۇرىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

7- ئانا- ئانىلار بالىلارنىڭ ئوقۇش ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرۇشى، تىرىشىپ ياخشى ئۆگىنىشىگە ئۈندىشى، دەرسلىرىدە چېكىنىش ھېس قىلسا ئۇلارغا كايىپ

قىلغان ۋە ئۆز قوۋمىنى (ئازدۇرۇش بىلەن) ھالاكەت مەۋقەسىگە چۈشۈرۈپ قويغانلارنى كۆرمىدىڭمۇ؟، (ھالاكەت مەۋقەسى) جەھەننەمدۇركى، ئۇلار جەھەننەمگە كىرىدۇ، ئۇ نېمىدېگەن يامان جاي!»

2- بالىلار بىلەن مۇئەسسەسە ۋە ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلاش كېرەك. ھە دېسىلا بالىلارغا كايىپ ئاچچىقلىنىپ نەسىھەتنى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك كېرەك. خالىغانچە بالىلارنىڭ سۆزىنى كېسىپ، تۇيغۇ- ھېسسىياتلىرىغا زەربە بەرمەسلىك كېرەك. ھەر قانداق تەربىيەنىڭ ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بىر قاتار پىرىنسىپلىرى ۋە ھېكمەتلىرى بولىدۇ.

3- پەرزەنتلىرىمىزگە ئۇلارنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمىزنى ئاغزاكى ھالدا بىلدۈرۈپ قويۇش ياكى بولمىسا كۈلۈمسىرەش، سۆيۈش، باغرىمىزغا بېسىش، بېشىنى سىلاش ئارقىلىق ئاتا سۆيگۈسى ۋە ئانا مېھرىنى ھېس قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

4- ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا مېھرى- مۇھەببەت، ئۆز- ئارا كۆيۈنۈش ۋە خاتىرجەملىك ھۆكۈم سۈرگەن بىر مۇھىت بەرپا قىلىش كېرەك. ئاتىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە ھەمراھ بولۇشى، ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرىغا، تۇيغۇ- ھېسسىياتلىرىغا ۋە قىزىققان ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشى بالىلارنىڭ قەلبىدە ئاتىلارغا بولغان مۇھەببەتنى ئاشۇرىدۇ. شۇنىڭدەك

ئاچچىقلانماستىن ياردەم قولىنى سۇنۇشى لازىم.

8- بالىلارنىڭ قەلبىدە ئۆزىگە ئىشىنىش روھىنى سىغدۇرۇش: يەنى بالىلارغا چوڭلار ئالدىدا سۆز قىلىشقا ۋە پىكرىنى بايان قىلىشقا پۇرسەت بېرىش. ئۆزى يالغۇز ھۆددىسىدىن چىقىش ئېھتىمالى بولغان ئىشلارنى ئۇلارغا تاپشۇرۇش، غەلبە قىلغان ئىشلىرىنى تىلغا ئېلىش ئارقىلىق ئۇلارنى مەدھىيەلەش ۋە مۇناسىپ پەيتلەردە مۇكاپاتلاپ تۇرۇش كېرەك.

9- ئاتا- ئانىلار بالىلارنىڭ بەزى مەسىلىلىرى ھەققىدە بىرگە باش قاتۇرۇشى، مەلۇم بىر ئىشنى قىلالماي قالغاندا ياردەملىشىشى، پات- پات بالىلارنى ئېلىپ بىرگە ساياھەتكە چىقىشى كېرەك.

10- ئاتا- ئانىلار بالىلىرىغا ئۈلگە بولۇش، خاتالىشىپ قالسا كەچۈرۈم سورا، ئىنساننىڭ خاتالىقتىن خالىي بولالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش.

11- بالىلار ئاتا- ئانىلارغا بىرەر تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويسا ياكى ئاتىلار قوبۇل قىلمايدىغان بىر ئىشنى تەلەپ قىلسا رەت قىلىش بىلەنلا كۇپايە قىلماستىن، ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن ئۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان زىيانلىرىنى چۈشەندۈرۈش لازىم.

12- بالىلارنىڭ كەمچىلىكلىرىنى سەۋرچانلىق ۋە تەمكىنلىك بىلەن

تۈزىتىش، ئۇلارنى قايىل قىلىش ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەت ئېلىپ بېرىش كېرەك.

13- تۇرمۇشنىڭ بېسىملىرى بالىلارغا قوپال مۇئامىلىدە بولۇشقا سەۋەب بولمىسۇن.

14- بالىلارغا كۆپرەك ھەمراھ بولۇش، بولۇپمۇ بالىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى خاتىرىلەپ زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇش، ئالاھىدىلىكلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش، ئۇلارغا ئائىلىدىكى ۋە جەمئىيەتتىكى ئورنىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش كېرەك.

15- بالىلارنىڭ بوش ۋاقىتلىرىنى پايدىلىق ئىشلار بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ياردەملىشىش، خالسانە خەير- ساخاۋەت پائالىيەتلىرىگە قاتناشتۇرۇش لازىم.

16- بالىلىرىڭىزنىڭ ئىمانى جەھەتتىن كۈچلۈك بولۇشىغا كۆڭۈل بۆلۈڭ. ھەر دائىم «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ئاياللىرىمىز ۋە ئەۋلادلىرىمىز ئارقىلىق شادلىق بېغىشلىشىڭى (يەنى بىزگە ساخا ئىتائەتمەن پەرزەنت ئاتا قىلىشىڭى) تىلەيمىز، بىزنى تەقۋادارلارنىڭ پېشۋاسى (يەنى تەقۋادارلارنىڭ نەمۇنىسى، ياخشىلىققا دەۋەت قىلغۇچى) قىلغىن» دەپ دۇئا قىلىش لازىم.

كىتابلاردا ياكى سۆزلەنگەن خىتابلاردا دىققىتىمىزنى چوڭلارغىلا قارىتىپ، يېتىلىۋاتقان ياش - ئۆسمۈرلەرگە (قىز - يىگىتلەرگە) تازا ئېتىبار بېرىپ كېتەلمىدۇق. بولۇپمۇ بىزنىڭ ئېڭىمىزدا چوڭقۇر پىكىر ۋە غوللۇق ئىدىيەۋىي ئاساسقا ئىگە كىتابلار چوڭلارغىلا ماس كېلىدىغاندەك، پۇل خەجلىپ كىتاب سېتىۋالالايدىغانلارغا مۇناسىپتەك خاتا چۈشەنچە پەيدا بولۇپ قالدى.

كەمىنە شۇ خاتا چۈشەنچىگە خاتىمە بېرىش مەقسىتىدە قىز - يىگىتلەر ئۈچۈن 50 دانە گۈلخان ھازىرلاپ، ئۇلارنىڭ يولىنى نۇرلاندۇرۇشنى ئىرادە قىلىپ ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم.

بىپايان قاراڭغۇ مەيدانغا

تەھرىر ئىلاۋىسى:

بىزگە ئەۋەتىلگەن مەزكۇر تەرجىمە ئەسەرنى كۆرۈپ چىقتۇق ۋە ئاپتورى تىلغا ئالغاندەك بۇ ئەسەرنىڭ نوقۇل ياش - ئۆسمۈرلەر ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ھەر بىر ئادەم ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم يوليورۇق ۋە كۆرسەتمىلەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەسەرنى ئىزچىل ئۇلاپ ئېلان قىلىشنى قارار قىلدۇق. كەڭ ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ داۋاملىق كېيىنكى سانلارغا نەزەر ئاغدۇرۇشنى تەۋسىيە قىلىمىز ۋە مەنپەئەتلىك چۈشەنچە ۋە يەكۈنلەرنى ھاسىل قىلىۋېلىشىغا تىلەكداشمىز.

ئاپتور ئىلاۋىسى:

بىز ئۇزاقتىن بىرى ياشلار كەلگۈسىنىڭ رولچىلىرى، ياشلار كەلگۈسىنىڭ ئۈمىد يۇلتۇزلىرى دەپ تەرىپلەپ كېلىۋاتقان بولساقمۇ، ئەمما ھازىرغىچە يېزىلغان

كىرگەندە... .

بىز تۇغۇلغاندىن كېيىن ئەتراپىمىزدىكى نەرسىلەرنى بىر-بىرلەپ تونۇشقا باشلايمىز. سىرتلارغا چىققۇدەك بولغاندا، مەكتەپكە بارغۇدەك بولغاندا تونۇغان ۋە بىلگەن نەرسىلىرىمىز كۆپەيگىلى تۇرىدۇ. بىزنىڭ بۇ چاغدىكى ئەھۋالىمىز بەئەينى بىپايان قاراڭغۇ مەيدانغا كىرىپ قالغان كىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ. ئەتراپىمىز قاپقاراڭغۇ، نۇرغۇنلىغان نەرسىلەر چىچىلىپ ياتقان، قۇلۇپلانغان ساندۇقلار، مۇرەككەپ ئۆسكۈنىلەر... بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزگە يۈچۈن... بۇ چاغدا بىزنىڭ زېھنىمىز ئەتراپىمىزدىكى بارچە نەرسىلەردىن خالى، ئۇلار توغرىسىدا ھېچقانداق مەلۇماتىمىز يوق بولىدۇ. ئاللاھ تائالا شۇ چاغدىكى ئەھۋالنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ قارىندىن ھېچ نەرسىنى بىلمەيدىغان ھالىتىڭلار بىلەن چىقاردى...»

بۇ چاغدا ئەتراپىمىزدا بىز جاۋاب بېرەلمەيدىغان مىڭلىغان سوئاللارنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىمىز. بۇ زۇلمەتلىك مەيداندا ئۇزاق ياشاش داۋامىدا ئاددىي نەرسىلەرنى تونۇشقا باشلايمىز. ئاندىن بەزى ساندۇقلارنى ئېچىپ بېقىش ئۈچۈن قوللىرىمىزنى ئۇزاتقىلى تۇرىمىز. بەزى ئۆسكۈنىلەرنى چۈشىنىپ بېقىش ئۈچۈن ئوڭدا-دۈمدە قىلىپ سىنچىلاپ قارىغىلى تۇرىمىز. نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن سۈركىلىشىش، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئىشلىتىپ كۆرۈش جەريانىدا ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى نەرسىلەر ئايان بولۇشقا باشلايدۇ. لېكىن بۇ مەيداندا تۇرغان

ۋاقىت قانچە ئۇزارغانسېرى بۇ يەردە بىز بىلمەيدىغان تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنىڭ مەۋجۇتلىقىنى ھېس قىلىمىز. مانا بىزنىڭ ئۆزىمىزنى ۋە ئەتراپىمىزدىكى ئادەملەرنى بايقاشقا، تونۇشقا ئۇرۇنىشىمىز مۇشۇ رەۋىشتە بولىدۇ. بىزنىڭ مەۋجۇدىيەت قانۇنىيەتلىرىنى، مەجبۇرىيەتلىرىمىزنى ۋە ئۆزىمىز دۇچ كېلىدىغان رىقابەتلەرنى چۈشىنىشىمىز مۇ دەل مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بولىدۇ. لېكىن بىز ئۇزاق ئۆتمەيلا يەنە نۇرغۇن نەرسىلەر گۆڭىغا، نۇرغۇن نەرسىلەر سىر، نۇرغۇن سوئاللار جاۋابىمىز يېتىچە بۇ دۇنيادىن كېتىپ قالمىز. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «...سىلەرگە پەقەت ئازغىنە ئىلىم بېرىلگەن».

بۇ ھەرگىزمۇ «سىلەرگە پەقەت ئازغىنە ئىلىم بېرىلگەن» ھەرقانچە ئۆگەنگىنىڭلار، تېرىشقىنىڭلار بىكار دېگەنلىك ئەمەس. بۇ مەكتۇپنىڭ قىز-يىگىتلەرگە قارىتا مۇھىم نۇقتىلىرى:

1. ئىنساننىڭ ئەسلى ماھىيىتى بىلمەسلىك. ئۇ پەقەت ئۆگىنىش ئارقىلىقلا بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتەلەيدۇ.
2. بىز كەمتەر بولۇشىمىز، بولۇپمۇ ئۆگىنىش بايىدا كەمتەر بولۇشىمىز كېرەك، قانچە بىلمىگەنسېرى شۇنچە كەمتەرلىك بىلەن سوراپ، سىناپ ئۆگىنىشىمىز كېرەك.
3. بىزنىڭ قەدىرىمىز ۋە مەرتىۋىمىز بىلگەنلىرىمىزگە قارىتا بولىدۇ. بىلىمىمىز قانچە ئاشقانسېرى مەرتىۋىمىز شۇنچە يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ ۋە غايىلىرىمىز شۇنچە ئەمەلىيەتكە ئايلىنىدۇ.
4. بىز ناۋادا بىرەر نەرسىنى

بايلىقىدىن ئىمتىھان بېرىدۇ. يەنە بىراۋ ساقلىقىدىن ئىمتىھان بەرسە، بىراۋ كېسەللىكىدىن ئىمتىھان بېرىدۇ. يەنە بىراۋ شۆھرىتىدىن ئىمتىھان بەرسە، بىراۋ نام-نشانسىزلىقىدىن ئىمتىھان بېرىدۇ... ئىمتىھانلار غەلىتە ۋە ھەيران قالارلىق. نەتىجىلىرى پۈتۈن ساھەگە بېرىپ تاقىلىدۇ. بىز بۇ دۇنيادىن كېتىدىغان چاغدا ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ ئىمتىھاننى تاماملاپ بولغان بولىمىز. ئىمتىھاندىن ئۆتكەنلەرگە ئالغىشلار، تەبرىكلەر ياغىدۇ. خاتا جاۋاب يازغانلارغا بولسا ھالاکەت ۋە ئازاب-دەردتىن باشقا نەرسە بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقىقەتنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «سەلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، ئاللاھ ئۆلۈمنى ۋە تىرىكلىكىنى ياراتتى، ئاللاھ غالىبتۇر، (تەۋبە قىلغۇچىنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر.»

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ھەر بىر جان ئىگىسى ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىغۇچىدۇر. سەلەرنىڭ ئەجىرىڭلار قىيامەت كۈنى تولۇق بېرىلىدۇ، كىمكى دوزاختىن يىراق قىلىنغان ۋە جەننەتكە كىرگۈزۈلگەن ئىكەن، ئۇ مۇرادىغا يەتكەن بولىدۇ. دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت ئالدايدىغان مالدىنلا ئىبارەتتۇر.»

بۇ ھەقتىكى ئەڭ چوڭ مەسىلە دەل بىزنىڭ ئىمتىھان ۋاقتىنىڭ قاچان ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى، كومىسسسىيەنىڭ ئىمتىھان قەغەزىنى قاچان تاپشۇرۇۋالدىغانلىقىنى بىلمەسلىكىمىزدۇر. نۇرغۇن ئادەملەر ئىمتىھان ۋاقتىنى خاتا

بىلمەيدىغان ياكى ئەتراپلىق بىلمەيدىغان بولساق، ئۇنداقتا شۇ نەرسىگە قارىتا كەسكىن ھۆكۈم چىقارماستىن ئۇنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۈتۈشمىز كېرەك.

5. ھاياتلىقتىكى نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىز پەقەت قىسمەن ياكى يۈزەكىلا بىلىمىز ۋە ئۇنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ بىلىشكە ئېھتىياجلىق بولىمىز. بۇ خىل ئەھۋالدا بىزدە چوقۇم ئوچۇق ئەقىل ۋە ئىلىم-مەرىپەتكە تەشنا روھ بولۇشى كېرەك.

ھەل قىلغۇچ ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئېلىشقا تېرىشىڭلار...

بىز ھاياتلىق ئالىمىدە غەلىتە بىر خىل مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىمىز. غەلىتە دېيىشىمىز شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئەسلىدە ھەر قانداق مەكتەپتە ئاۋۋال دەرسكە قاتنىشىپ، ئۆگىنىپ ئاندىن ئىمتىھان بېرىدۇ. لېكىن ھاياتلىق مەكتىپىدە بولسا بىرلا ۋاقىتتا ھەم دەرسكە قاتنىشىدۇ ھەم ئىمتىھان بېرىدۇ. بۇ يەردىكى غەلىتەلىك ئىمتىھان ۋاقتىنىڭ ھايات بويى داۋام قىلىشلا ئەمەس، بەلكى ئىمتىھان ئۇسلۇبىنىڭ ھەر بىر ئادەمگە قارىتا ئوخشىمايدىغان بولۇشىدۇر. بىراۋ ھوشيارلىقىدىن ئىمتىھان بەرسە، بىراۋ دۆتلىۈكىدىن ئىمتىھان بېرىدۇ. يەنە بىراۋ نامراتلىقىدىن ئىمتىھان بەرسە، بىراۋ

سانايدىغان، غەپلەتتە ياشايدىغان كىشىلەردىن يىراق تۇرۇپ، شۇلارنىڭ سېپىگە قوشۇلۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىشىمىز لازىم. بولمىسا تەسۋىرلىگۈسىز ئېغىر زىيان تارتقان بولىمىز.

تۇغۇلغاندا ھەممە ئادەم باراۋەر بولسىمۇ، قەبىرە ئالدىدا باراۋەر بولمايدۇ.

تۇغۇلۇشىمىز بىلەن ۋاپاتىمىزنىڭ ئارىسىدىكى پەرقنىڭ ئىنتايىن زورلىقى ئادەمنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ. بوۋاقلار تۇغۇلغاندا ھەممىسى ئوخشاش بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ بەزىسى كەلگۈسىدە بۈيۈك كىشىلەردىن بولۇپ چىقىشى، بەزىسى ئەقلى يېتىلىشى بىنورمال بولۇشى يەنە بەزىسى جىنايەتچى ياكى يولدىن چىققان كىشىلەردىن بولۇپ چىقىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن بۇ مۇمكىنچىلىكلەر كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ روشەنلىشىپ بارىدۇ. دە، دىققەتلىرىمىز مەلۇم كىشىلەرگە مەركەزلىشىشكە باشلايدۇ. بۇ خىلدىكى شۆھرەت قازانغان ئادەملەر دۇنيادىن كەتكەندە ئۇلار قەلبەلەردىن ئورۇن ئالغان، تىللاردا داستان بولغان بولىدۇ.

ئۇلار نېمىشقا بۇ قەدەر ئەھمىيەت ۋە ئىلتىپاتقا ئائىل بولىدۇ؟! چۈنكى ئۇلار ئاددىي، ئادەتتىكى ئادەملەر ئەمەس! بەلكى ئۇلار ھاياتىدا دەۋەتچى، فەقەھ،

مۆلچەرلەپ قويدى، يەنە نۇرغۇن ئادەملەر ئىمتىھان ۋاقتىنى يېرىم سائەت بولسىمۇ ئۇزارتىپ، تەۋبە قىلىۋېلىشنى ۋە خاتا جاۋابلارنى تۈزىتىۋېلىشنى ئارزۇ قىلىشتى... لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇلىرى ئەمەلگە ئاشمىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «... ئۇلار خەۋەرسىز تۇرغاندا، ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت ھالدا قىلدۇق.»

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ھەر بىر ئۆمەتنىڭ مۇئەييەن ۋاقتى بولىدۇ، ۋاقتى يەتكەندە ئۇلار بىردەممۇ ئىلگىرى-كېيىن بولمايدۇ.»

بۇ مەكتۇپنىڭ قىز-يىگىتلەرگە قارىتا مۇھىم نۇقتىلىرى:

1. ئىش-پائالىيەتلىرىمىزگە قارىتا ھېس-تۇيغۇلىرىمىزنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ھەر دائىم بىر كومىسسسىيەنىڭ نازارىتى ئاستىدا تۇرۇۋاتقانلىقىمىزنى، ئىمتىھاندا ئاللاھقا يارىغۇدەك دەرىجىدە جاۋاب بېرىشىمىز كېرەكلىكىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك.

2. ناۋادا بىزدىن بىرەر خاتالىق ياكى نۇقسان يۈز بەرسە دەرھال ئاللاھقا تەۋبە قىلىپ، خاتالىقىمىزنى تۈزىتىشىمىز، ئاللاھ تائالاغا ئوسال ئەھۋالدا ئۇچرىشىپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلىشىمىز كېرەك.

3. دائىم ھوشيار تۇرۇپ، ئۆزىمىزنى كونترول قىلىشىمىز، شەھۋەتلىرىمىزگە يۈگەن سېلىشىمىز كېرەك.

4. ئەڭ مۇھىمى ئىمتىھاننى يەتتىكىل

يەنى ئاللاھ تائالا زېمىن ئەھلىنىڭ قەلبىگە شۇ ئادەمنىڭ مۇھەببىتىنى سالدۇ).

يۇقىرىقىلىرى ئاللاھنىڭ ئاز بىر تۈركۈم ياخشى بەندىلىرى بولۇپ، ئەمما مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەر بۇ ھاياتتىن ناھايىتى تىزلا كېتىپ قالدۇ ۋە ھېچقانداق نام-نشان قالدۇرالمىدۇ، قالدۇردى دېگەن تەقدىردىمۇ پۇشايمانلىق ئىزلىرى قالدۇ خالاس! بۇ خىلدىكى كىشىلەر بىر قانچە يىلدىلا ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ، ھەتتا دوست-بۇرادەرلىرىنىڭمۇ ئېسىدىن چىقىپ كېتىدۇ.

بۇ مەكتۇپنىڭ قىز-يىگىتلەرگە قارىتا مۇھىم نۇقتىلىرى:

1. كىشىلەرنىڭ ئۆلۈمىنى پەرقلىق قىلىدىغان نەرسە نەسەب، ئىقتىساد ۋە ياكى كۈچ-قۇۋۋەت بولماستىن، بەلكى ئىستىقامەت، ئىلىم-مەرىپەت، ياخشى ئىش-ئىزلار، باشقىلارغا قىلغان ياخشىلىق، شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارغا قوشقان تۆھپىسى... قاتارلىقلاردۇر.

2. ھەر بىر ئادەم كۈندىلىك تۇرمۇشىدا توغرا ساھە ۋە توغرا ئۇسۇل بىلەن ئالىيجانابلارنىڭ يولىدىن مېڭىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە. (ھەر بىر شەخس ئادەتتىكى كىچىك ئىشىدىن باشلاپ ئۆزىدە ئالىيجانابلىقنى كۆزلەيدىغان روھ يېتىلدۈرۈش ئارقىلىق ئالىيجانابلار سېپىگە قېتىلالايدۇ).

3. ھېچكىم ئۆزىنى كەمىستەمەسلىكى ۋە ئەڭ تۆۋەن ھالەتكە رازى بولماسلىقى

ھۆكۈم ياكى رەھبەر بولغان ۋە ياكى ياخشىلىققا باشلامچى بولغان كىشىلەردۇر. بۇ ئادەملەرنىڭ پانىي ئالەمدىن كەتكىنى پەقەت جىسمىدىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەقلى، روھى، شان-شۆھرىتى، گۈزەل ئىش-ئىزلىرى ۋە باشقىلارغا قىلغان ياخشىلىقلىرى يۈرەكلەردە، قەلبەردە مەڭگۈ ساقلىنىپ قالىدۇ. ئۇلارنىڭ ياخشى ئىش ئىزلىرىنى ۋاپا ئەھلى دائىم ئىپتىخار بىلەن يادلاپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئەۋلادلارغا ئۆلگە ۋە پېشۋالارغا ئايلىنىدۇ.

سورساڭ بۇيۈكلەر قەۋرىسىنى گەر،

ئېغىز ۋە قەلبتىن ئالدى ئۇلار يەر.

ياخشى كىشىلەرنىڭ ئاخىرەتتىكى ئېرىشىدىغانلىرى ئۇلارنىڭ بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيادا ئېرىشكەنلىرىدىن كاتتا بولىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيادا ئېرىشكەنلىرى بولسا، ئۇلارنىڭ ئىنسانچە ئالدىراغۇلۇقىغا سۈرتۈلگەن مەلھەم ۋە ئاخىرەتتىكى كاتتا مۇكاپاتىنىڭ بېشارىتى سۈپىتىدە بېرىلگەن ئىنئاملاردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ناۋادا ئاللاھ تائالا بىر بەندىنى ياخشى كۆرسە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا <ئى جىبرىئىل مەن پالانى بەندىنى ياخشى كۆردۈم، سەنمۇ ئۇنى ياخشى كۆرگىن، دەپ نىدا قىلىدۇ، ئۇنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ياخشى كۆرىدۇ. ئاندىن ئاسماندىكىلەرگە <ئى ئاسمان ئەھلى ئاللاھ تائالا پالانى بەندىنى ياخشى كۆرۈپتۇ، ئۇنى سىلەرمۇ ياخشى كۆرۈڭلار، دەپ نىدا قىلىدۇ، ئۇنى ئاسمان ئەھلى ياخشى كۆرىدۇ. ئاندىن ئۇ ئادەم پۈتۈن زېمىن ئەھلىنىڭ ئېتىراپىغا ئېرىشىدۇ.

كېرەك. ئاللاھ ئائىلا سېخى، باي، پۈتۈن مەدەھىيەلەرگە لايىق زاتتۇر. ھەر كىم تېرىشسا ۋە ئاللاھ ئائىلادىن سورىسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا باشقىلارغا بەرمىگەن ئىنئاملارنى بېرىشى مۇمكىن.

4. ھەر دائىم ئۆلۈمنى ئەسلەپ تۇرۇشىمىز كېرەك. ئۆلگەندە كاتتا باھالار ۋە ئېسىل پەزىلەتلەر بىلەن تەرىپلىنىشىمىز ئۈچۈن، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ساۋابقا نائىل بولۇشىمىز ئۈچۈن تەييارلىق ھالەتتە تۇرۇشىمىز كېرەك.

تاغ چوققىسىدىكى قورام تاشنى تەۋرەتمەڭ...

ئىنسانىيەتنىڭ ئىزچىل داۋاملىشىشى ئۈچۈن ئاللاھ ئائىلا ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىغا جايلاشتۇرغان جىنسىي ئىستەك قىز-ئوغۇللار ئارىلىشىپ ياشايدىغان مۇھىتتا ئادەمنى ئەڭ بىئارام قىلىدىغان بىر فىزىيولوگىيەلىك ھادىسىدۇر. مەن بۇ ھەقتە بەك تەپسىلىي توختىلىپ كەتمەيمەن. ئەمما ياشلارنى بۇ ئىچكى ئېنېرگىيەگە نىسبەتەن ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا دەۋەت قىلىمەن، شۇنداقلا بۇ ئىستەككە ئەگىشىپ خاتالىقلارغا چۈشۈپ قېلىشتىن ئاگاھ بولۇشنى تەۋسىيە قىلىمەن.

ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى جىنسىي ئىستەك

گويا بېزىنىغا ئوخشايدۇكى، ئۇ ئۆز يولىدا، ئۆز جايىغا ئىشلىتىلسە تولىمۇ پايدىلىق بولىدۇ. ئەمما ئوتقا يېقىنلىشىپلا قالسا ياكى ئۇنىڭ قېشىدا سەرەڭگە يېقىنلاپ قالسا ھەممىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىدىغان، كونترولسىز بىر خەتەرگە ئايلىنىدۇ. دانىشمەنلەردىن بىرى جىنسىي ئېنېرگىيەنى ئېگىز تاغ چوققىسىدىكى بەھەبۇت بىر تاشقا ئوخشاتقان. بۇ تاش زامانلار بويى ئېگىز تاغ چوققىسىدا جىم تۇرغىنى بىلەن بىراۋ ئۇنى شۇنداق مىدىرلىتىپلا قالسا، پەسكە قاراپ دوملاشقا باشلايدۇ. دە، ئۇنى توختاتماق مۇمكىن بولمايدۇ.

قىز - ئوغۇللاردىكى جىنسىي ئىستەكنى قوزغىتىدىغان تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە ئامىل بار:

- جىنسىيەت - توغرىسىدا كۆپ ئويلاش ۋە دائىم شۇنى خىيال قىلىش. بۇ بىكار ۋاقتى كۆپ، ئىشىمىز ياشلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ. بىكارچىلىق ۋە دائىم جىنسىيەت توغرىسىدا خىيال قىلىش ياشلاردىكى جىنسىي ئىستەكنى قوزغىتىدىغان ئەڭ كۈچلۈك ئامىل ھېسابلىنىدۇ.

- سېرىق مەزمۇندىكى فىلىم ياكى كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈش، شۇنداقلا ئەرلەرنىڭ ئاياللارغا، ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە يات نەزەرلەردە قارىشى ۋە ئەر-ئاياللارنىڭ كۆپ ئارىلىشىپ ياشىشى.

- جىنسىي پاراڭلار تولا قىلىنىدىغان سورۇنلارغا قاتنىشىش.

- ھېچقانداق ئالىيجاناب غايىسى ياكى پەزىلىتى بولمىغان، يولدىن چىققان،

مۇناسىپ ئەمەسلىكىنى ئەسلەپ تۇرۇشى) كېرەك. بۇ مۇشۇ نۇقتىدىكى ئەڭ مۇھىم ئامىل ھېسابلىنىدۇ. پەيغەمبىرىمىز توي قىلىش شارائىتى بولمىغان ياشلارنى روزا تۇتۇش ئارقىلىق ئۆزىنى كونترول قىلىشقا تەۋسىيە قىلغانلىقى ھەممىگە ئايان. دولقۇنلاپ كېلىۋاتقان شەھۋەت سەللىرىگە قارشى تۇرۇشتا شەرىئى ئەدەبلەرگە مۇناسىپ يېڭىلىمەس كۈچلۈك روھىي توغان بولۇشى كېرەك.

3. ياخشى كىشىلەر بىلەن كۆپرەك سۆھبەت قۇرۇش، پاك قەلبلىك، يۈكسەك غايە ۋە ھىمەت ئىگىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ياشاش ئىنتايىن مۇھىم.

4. جىنسىيەت پاراخلىرى تولا قىلىنىدىغان سورۇن ۋە ئولتۇرۇشلاردىن يىراق تۇرۇش لازىم.

5. مۇمكىنقەدەر يات جىنسلا بىلەن ئارىلاشماسلىق ۋە ئۇلاردىن كۆزنى ساقلاش.

6. قىز-يىگىتلەر ھەر ئىشقا قەدەم قويۇشتىن بۇرۇن ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن ئويلىنىشى؛ ھاياتتىكى ھەر بىر خاتا قەدەمنىڭ، بولۇپمۇ جىنسى ساھەدىكى خاتا قەدەمنىڭ پۈتۈن ھاياتىدا ئىنتايىن ناچار ئىزلارنى قالدۇرىدىغانلىقىنى، قەلبىدە قارا ئەسلىمىلەرنى ۋە ئۇنتۇلغۇسىز يارىلارنى قالدۇرىدىغانلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويماسلىقى كېرەك.

- داۋامى كېيىنكى ساندا...

ئەخلاقسىز كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشاش.

بۇ مەكتۇپنىڭ قىز-يىگىتلەرگە قارىتا مۇھىم نۇقتىلىرى:

1. ياش-ئۆسۈمۈرلەر چوقۇم مەنپەئەتلىك، ئەھمىيەتلىك بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئېنېرگىيەسىنى شۇ ئەھمىيەتلىك ئىشلار يولىدا خورلىتىپ تۇرۇش. بەدەن چىنىقتۇرۇش ئارقىلىقمۇ جىسمانىي ئېنېرگىيەنى كونترول قىلغىلى ۋە جىنسىي ئىستەكنىڭ بېسىمى تۆۋەنلەتكىلى بولىدۇ.

شارائىتى يار بەرگەنلەر بۇرۇن توي قىلىش. بۇرۇن توي قىلىش جىنسىي قالايمىقانچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىكى ئەڭ ياخشى مۇداپىئە توسىمىسى ھېسابلىنىدۇ. جىنسىي ئىستەكنى كونترول قىلىشتا قىز-يىگىتلەر ئۆزىگە قارىتا چوقۇم پۇختا بىر لايىھە تۈزۈپ چىقىش ۋە ئىنتايىن مەسئۇلىيەتچان بولۇش كېرەك. شۇنىڭدەك جەمئىيەتمۇ ئۇلارغا جىنسىي قالايمىقانچىلىقلارنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا قولاي شارائىتلارنى يارىتىپ بېرىشى كېرەك.

2. قىز-يىگىتلەر ئۆزىنى روھىي جەھەتتىن ئۈستۈن تۇتۇشى، روھىي چۈشكۈنلۈككە ياكى ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈشكە قەتئىي يول قويماسلىقى (يەنى دائىم ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، كىم ئەمەسلىكىنى ئۆزىگە ئەسكەرتىپ، ئۆزىنىڭ دىنىي ۋە مىللىي پەزىلەتلىرىدىن ئىپتىخار ھېس قىلىپ، پەسكەش قىلىقلارنىڭ ئۆزىگە

زالمىلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى قىيناش پىلانلىرى تېپىپ چىقىش ھەرىكىتى بىلەن قاينماقتا ئىدى.

فىرئەۋن سارىيىدا قانداق قىلىپ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتىنى يوقىتىشنى ئويلاپ ئۇياقتىن بۇياققا ماڭاتتى.

فىرئەۋن ئۇياق ئويلاپ، بۇياق ئويلاپ، باش ۋەزىرى ھاماننى يېنىغا چاقىردى. ئىككىسى بىرلىكتە ئويلىنىپ:

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىپ مۇسۇلمان بولغانلارنىڭ ھەممىنى تۇتۇپ قاتتىق قىيناش ئارقىلىق دىنىدىن ياندۇرۇشنى قارارلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن فىرئەۋن بارلىق ئەسكەرلىرىنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىشىنىپ مۇسۇلمان بولغانلارنى تېپىپ، تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇدى. فىرئەۋننىڭ سارىيى ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئىسرا كېچىسى مىراجقا چىققاندا بۇرغىغا ناھايىتى چىرايلىق بىر خۇشپۇراق كەلدى. رەسۇلۇللاھ: ئەي جىبرىئىل! بۇ خۇشپۇراق نېمىنىڭ پۇرىقى؟ دەپ سورىدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بۇ چاچ تارغۇچى ئايالنىڭ، ئىككى ئوغلى ۋە ئېرىنىڭ قەبرىنىڭ پۇرىقى، دەپ جاۋاب بەردى.^①

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىشى ئۈزلۈكسىز داۋام قىلماقتا ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىپ مۇسۇلمان بولغانلار قاتتىق خەتەر ۋە قورقۇش ئىچىدە ياشايتتى. فىرئەۋن ۋە جاللاتلىرىنىڭ قاتتىق تەھدىد ۋە زۇلۇملىرىدىن قورقۇپ مۇسۇلمانلار ئىماننى يوشۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. فىرئەۋننىڭ سارىيى

① ئىمام ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

مەقسەد قىلمەن، دېدى.

فەرئەۋنىڭ قىزى بۇ ئايالنىڭ گېپىگە قاتتىق غەزەپلىنىپ: سەن ئەگەر دادامدىن باشقىنى خۇدا تۇتىدىغان بولساڭ، دادامغا خەۋەر بېرىمەن، دەپ تەھدىت قىلدى.

لىكىن چاچ تارىغۇچى ئايال قىلچە ئىككىلەنمەستىن: مەن داداڭدىن قورقمايمەن، يالغۇز بىر ئاللاھتىن قورقۇمەن، دېدى.

فەرئەۋنىڭ قىزى يۈگۈرۈپ بېرىپ، فەرئەۋنىگە ئەھۋالنى ئۇقتۇردى. ئۆز سارىيىدىكى ھەتتا ئۆز ئۆيىدىكى قىزىنىڭ خىزمەتچىسىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىغا قاتتىق غەزەپلەنگەن فەرئەۋن، ئۇ ئايالدىن ۋە ئېرى بىلەن بالىلىرىدىن قاتتىق ئىنتىقام ئالدىغانلىقىنى جاكارلىدى.

ئاندىن ئۇ ئايالنى ئېلىپ كېلىپ: سېنىڭ مەندىن باشقا رەببىڭ بارمۇ؟ دېدى.

ئايال: ھەئە، مېنىڭ رەببىم ۋە سېنىڭ رەببىڭ ئاللاھ بار، دېدى.

بۇ جاۋابىنى ئاڭلىغان فەرئەۋن غەزەپنى باسالماي قالدى، ئاندىن چوڭ بىر مەس قازان ئېلىپ كېلىپ، ئاستىغا ئوت يېقىپ، قازان قاتتىق قىزىغاندا بۇ ئايالنى بالىلىرى بىلەن قوشۇپ قازانغا تاشلاشنى بۇيرىدى.

ئايال: مېنىڭ بىر تىلىكىم بار، دېدى.

فەرئەۋن قانداق تىلىكىڭ بار؟ دېدى.

ئايال: مېنىڭ ئۇستىخانلىرىم بىلەن بالىلىرىمنىڭ ئۇستىخانلىرىنى بىر كېپەنگە

كەلتۈرگەن مۆمىنلەرنىڭ قەبرىستانىغا ئايلاندى. ساراى قاتتىق قىيناش ئاستىدىكى مۆمىنلەرنىڭ قىيا-چىيا ئاۋازلىرى، زالىملارنىڭ ۋارقىراشلىرى، ئازاپلانغۇچىلارنىڭ ئاللاھقا يالۋۇرغان دۇئا سادالىرى بىلەن ياڭرىماقتا ئىدى.

كاپىرلار ياش-قىرى، ئەر-ئايال ھەتتا ئەمچەكتىكى بوۋاقلاردىن تارتىپ پۈتكۈل مۆمىنلەرنى قىينايتتى. مۆمىنلەر ئىماندا مۇستەھكەم تۇرغانسىرى زالىملارنىڭ قىيناشلىرى ئېغىرلىشاتتى. مۆمىنلەرنىڭ بېشىغا كەلگەن دەھشەتلىك بالا ۋە قىيىنچىلىق ھەددىدىن ئاشقانلىقى ئۈچۈن، مۆمىنلەر كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئىماننى يوشۇرۇشقا، فەرئەۋنىنىڭ رەھىمسىز غالچىلىرىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەسلىكىگە تىرىشاتتى.

ئەنە شۇنداق قىيىن پەيتتە فەرئەۋنىنىڭ سارىيىدا، فەرئەۋنىنىڭ قىزىنىڭ بېشىنى تاراپ زىننەتلەيدىغان بىر ئايال بار ئىدى. بۇ ئايال ئاللاھ تائالانىڭ بارلىق ۋە بىرلىكىگە، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىگە چىن ئىشەنگەن مۆمىنە زات بولۇپ، قەلبىدىكى ئىماننى يوشۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە فەرئەۋنىنىڭ قىزىنىڭ بېشىنى تاراۋاتقاندا قولىدىكى تاغاق چۈشۈپ كەتتى. ئايال يەردىكى تاغاقنى "بىسىمىلاھ (ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن)" دەپ ئالدى. فەرئەۋنىنىڭ قىزى: بۇ سۆزۈڭدىن دادامنى مەقسەد قىلامسەن؟ دەپ سورىدى. مۆمىنە ئايال: ياق، مېنىڭ ۋە داداڭنىڭ رەببى بولغان ئاللاھنى

سېلىپ دەپنە قىلىشىڭنى تىلەيمەن، دېدى.

فىرئەۋن: ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىز، دېدى.

ئاندىن فىرئەۋن بۇ بىچارە مۆمىنە ئايالنىڭ يۈرەك پارىسى، كۆز نۇرى بالىلىرىنى كۆزى ئالدىدا بىر- بىرلەپ قىزىق قازانغا تاشلاشنى بۇيرىدى. چارىسىز ئانا ئاللاھ ئۈچۈن سەۋر قىلىپ، ئۆزىنى چىڭ تۇتۇپ تۇردى. بالىلار ئانىسىنىڭ كۆزى ئالدىدا چىقىراپ، كۆيۈپ پىشىپ جان بېرىۋاتاتتى، ئۇنىڭ قولىدىن بالىلىرىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھېچنەرسە كەلمەيتتى، بالىلىرىنىڭ ئازابىغا يۈرەكى چىدىمىغان ئانا، قولىدىكى بالىسىنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن ئىمانىدىن يېنىشىنى ئويلىۋىدى، قۇچىغىدىكى ئىمىۋاتقان بوۋاق بالىدىن ئاۋاز كەلدى. بالا مۇنداق دېدى: ئەي ئانا! سەۋر قىلغىن، سەن ھەق ئۈستىدە. بالىسىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان ئانا، ئاللاھ تائالاغا ئىمانىنى قوبۇل قىلىشىنى تىلەپ دۇئا قىلىپ، دۈشمەنگە تىز پۈكمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قۇچىغىدىكى بالىسى بىلەن بىرگە قىپقىزىل چوغدەك لاۋۇلداپ تۇرغان قازانغا تاشلاندى.

بۇ مۇبارەك ئايال ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇپ ئىمان كەلتۈرگەن، دىنىنى مۇستەھكەم تۇتىدىغان، ئاللاھ يولىدا كەلگەن بالا- مۇسەبەت ۋە قىيىن- قىستاقلىرىغا سەۋر قىلىدىغان ئاياللار ئۈچۈن

ئەڭ گۈزەك ئۆرنەك بولدى. فىرئەۋننىڭ قىزىنىڭ چىچىنى تارىغۇچى مۆمىنە ئايال ئاللاھ يولىدا قۇربان بېرىش، سەۋر- تاقەت قىلىش، پىداكارلىق قىلىشتا مىسلىسىز ئۈلگە كۆرسىتىپ، بالىلىرى بىلەن شېھىد بولدى. ئۇلارنىڭ كۆيگەن بەدەنلىرىدىن چىققان پۇراقلار يەتتە قات ئاسماننىڭ ئۈستىدە قىيامەتكىچىلىك شۇنداق چىرايلىق خۇشپۇراق بولۇپ يۇراپ تۇرىدىغان بولدى. ئۇ پەرىشتىلەرنىڭ ھوزۇرىدا "چاچ تارىغۇچى ئايال" دەپ تونۇلدى، دۇنيادىمۇ ئەنە شۇ ئىسىم بىلەن مەشھۇر قالدى.

قەدىرلىك ھەدە- سىڭىللار! ئاكا- ئۇكىلار! كۆردۈڭلارمۇ؟! بۇ مۇقەددەس دىنىمىز قانچىلىك قەدىرلىك ئىكەن؟ بۇ دىننىڭ قەدىر- قىممىتىنى بىلگەنلەر تارىخ بويىچە قانچىلىك قۇربانلىقلارنى بەرگەن؟ قانچىلىك زۇلۇملارغا، قىيىنچىلىقلارغا قانداق بەرداشلىق بەرگەن؟ ئاشۇلارنىڭ پىداكارلىقلىرى بولمىغان بولسا بۇ دىن بۈگۈنلەرگە يىتىپ كېلەتتىمۇ؟ ئۇلارنىڭ مىسلىسىز قۇربانلىقلىرى بولمىغان بولسا، بىز مۇسۇلمان بولالامتۇق؟

دېمەك، بىزمۇ بۇرۇنقىلاردەك پىداكارلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق دىنىمىزنى قوغدىشىمىز ۋە بۇ دىننى كەلگۈسى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈشىمىز كېرەك ئەمەسمۇ؟!

«مەرىپەت زۇرنالى»غا مۇشتەرى بولۇڭ...

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى مۆھتەرەم قېرىنداشلىرىم!
سەئۇدى ئەرەبىستاندا تەييارلىنىپ، تۈركىيەدە ئانا تىلىمىزدا نەشر قىلىنىپ كېلىۋاتقان «مەرىپەت»
زۇرنىلىغا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن مۇشتەرى قوبۇل قىلىش باشلاندى.

بۇ زۇرنال چەتئەللەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىش ۋە ئىسلام دىنىنىڭ
ھەقىقىتىنى توغرا چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىنى
ۋە ئانا تىلىنى قوغداشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ناھايىتى روشەنكى، ئۆز ئانا تىلىمىزنى قوغداش ھەربىر ئۇيغۇر مۇسۇلماننىڭ ۋىجدانى ۋە
ئىمانى مۇقەددەس بۇرچى. چۈنكى تىل بىلەن دىننى قوغداش مىللىتىمىزنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى
قوغداشنىڭ بىردىنبىر ئامىلىدۇر. تىل بىلەن دىن يوقالسا مىللەتمۇ يوقىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن
چەتئەللەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ئۆسمۈرلەرنىڭ تۇرۇۋاتقان مۇھىتنىڭ تەسىرىدە ئىرىپ يوق بولۇپ
كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئانا تىلىنى ۋە دىنىنى قوغداش ئىنتايىن مۇھىم. ئۆز تىلىنى سۆيۈش،
ئۆز تىلىنى قوغداش مىللەتچىلىك قىلغانلىق ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى تۈرلۈك
مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلىپ يارىتىش بىلەن بىرگە خاس ئانا تىلىنىمۇ ئاتا قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئانا
تىلىغا بولغان مۇھەببەت ئاللاھ تائالاغا بولغان سەمىمىيەتنىڭ جۈملىسىدندۇر. ھەربىر ئۇيغۇرنىڭ بۇ
نۇقتىنى ياخشى ئويلىنىشى، ئانا تىلىغا ۋە دىنغا بولغان سەزگۈرلۈك ۋە مۇھەببەتلىك تۇيغۇلىرى
بىلەن بۇ زۇرنالنى ئوقۇشى، ئائىلىسىدە ساقلاپ قويۇشى، بالىلىرىغا ئوقۇتۇشى ۋە قەلەم-قۇۋۋىتى
ئارقىلىق زۇرنالنىڭ تەرەققىياتىغا كۈچ قوشقان ھالدا ئەسەر يېزىپ ئەۋەتىشى، شۇنداقلا قىممەتلىك
پىكىر-تەكلىپلىرىنى بېرىپ تۇرۇشى تولمۇ زۆرۈر، ئەلۋەتتە.

«مەرىپەت» زۇرنىلىمىز 2003-يىلى 10-ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان دىنىي، ئىلمىي ۋە
ئىجتىمائىي زۇرنال بولۇپ، جەمئىي توققۇز سان نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، مەلۇم سەۋەبلەر
تۈپەيلىدىن توختاپ قالغان ئىدى. 2015-يىلى يېڭى يىلدىن ئېتىبارەن قايتا نەشر قىلىنىشقا
باشلىغان «مەرىپەت» زۇرنىلىمىز دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز
كورۇشۇش ئارقىلىق يېڭى بىر دەۋرگە كىرگەن بولدى. ئۆتكەن بىر يىل ئىچىدە كۆپلىگەن
ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ئالقمىشىغا ۋە ياخشى باھاسىغا سازاۋەر بولۇپ كەلدى.

مەلۇمكى، بۇ زۇرنالنىڭ نەشر قىلىنىشىغا تۈرتكە بولغان ئاساسلىق سەۋەبلەرنىڭ بىرى، چەتئەللەردە
ھەر قايسى ساھەلەردە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان ۋە تەھسىلنى تۈگەتكەن بارلىق ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزغا
ئۆزلىرىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى بايان قىلىشى ۋە خەلقىمىزگە يەتكۈزۈمەكچى بولغان يۈرەك سۆزلىرىنى،

ئىلىم-تەھسىل قىلىش يولىدىكى ھاسىلاتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى ئۈچۈن بىر مۇنبەر ھازىرلاپ بېرىش، شۇ ئارقىلىق ئۆز-ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇپ مەسىلىلىرىمىزنى بىرگە ھەل قىلىشقا تىرىشىشتىن ئىبارەتتۇر.

قېنى ئەزىز مۇھتەرەم قېرىنداشلىرىمىز! ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەستىن مۇشتەرى بولۇشقا ئالدىرىغايىسىلەر.

- ھۆرمەت بىلەن «مەرىپەت» ژۇرنىلى تەھرىر ھەيئىتى

ژۇرنىلىمىزنىڭ ھەر قايسى دۆلەتلەردىكى ۋاكالىتچىلىرى

دۆلەت	ئالاقلاشقۇچى	تېلېفون نومىرى	يىللىق باھاسى
ئامېرىكا	نۇرىددىن ھاجىم	0015712161352	\$30
كانادا	تۇيغۇن ئابدۇۋېلى	0004077672770	CAD 30
شۋىتسارىيە	ئاندىلى مۇھەممەد كەرىم	0040676224606	CHF 30
نورۋىگىيە	ئۆمەر جان ھاجىم	004740557071	€25
ئاۋۇستىرالىيە	ئابدۇسالام قارىم	0061413550840	A\$35
شۋىتسىيە	ئەھمەد نۇرسۇن	0622600207	€25
گېرمانىيە	تۇرغۇنجان ئالاۋۇدۇن	004917610382764	€25
گوللاندىيە	ئابدۇرېھىم غېنى	0020702272227	€25
فىنلاندىيە	ئابدۇلھەمىز قارىم	00358409524426	€25
ياپونىيە	نۇرمۇھەممەد ھاشىم	00818041968973	\$30
تۈركىيە	ئابدۇلجېلىل تۇران	0090532414055	TL40
ئوتتۇرا ئاسىيا	يارمۇھەممەد قارىم	0077017410435	TG1000
مىسىر	زەئىم مەنسۇر	0020111432366	£45
ئەرەبىستان	مەمتىمىن قارىم	00966502382971	SR 40